

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

(studijní obor: Historické vědy – České dějiny)

Autoreferát (teze) disertační práce

Mgr. Michal Macháček

Gustáv Husák

**Politická biografie se zvláštním zřetelem k česko-slovenským
vztahům ve 20. století**

Gustáv Husák

**Political biography with special emphasis on Czech-Slovak
relations in the 20th century**

školitel: prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

2017

Bibliografický záznam: Michal MACHÁČEK: *Gustáv Husák. Politická biografie se zvláštním zřetelem k česko-slovenským vztahům ve 20. století*, disertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2017, 476s. [784 normostran].

Abstrakt

Disertační práce se věnuje veřejné činnosti, myšlenkovému světu a obrazu politika JUDr. Gustáva Husáka, CSc. (1913–1991), jenž s různou intenzitou a v rozličných ohledech vstupoval šedesát let do česko-slovenského veřejného prostoru a pohybuje se v něm prakticky dodnes. Text vychází z široce pojaté pramenné základny a je vystavěn chronologicky, místy prokládán tematickými okruhy, přičemž se jedná o kombinaci narativního a výkladového přístupu.

První kapitola je zaměřena na Husákovo mládí, na faktory, které ho přivedly ke komunistickému hnutí, a na jeho ranou aktivistickou činnost. Navazuje pojednání o Husákově počínání za druhé světové války, problematizována je jeho odbojová činnost, účast na propagandistickém zájezdu na nacisty dobytou Ukrajinu či vize Slovenska jako svazové republiky Sovětského svazu. Následná participace Husáka na Slovenském národním povstání zaručila legitimizaci jeho další politické kariéry v poválečném období, kdy úspěšně vedl zápas o komunistický monopol politické moci v Československu a snažil se prezentovat Komunistickou stranu Slovenska jako stranu národní. Vznik kauzy slovenského buržoazního nacionalismu a způsob, jakým byl do ní Husák včleněn, kriminalizován a nakonec i rehabilitován, se těší pozornosti dalších dvou kapitol. Dále jsou osvětleny obtíže s Husákovým návratem do politiky, které ho přechodně přivedly na pole historické vědy a opozičně laděných aktivit. Aktivizace a podpora veřejnosti v období propukajícího pražského jara přinesly Husákovi funkci místopředsedy československé vlády a vůdčí postavení v přípravách federativního uspořádání státu. Ačkoliv byl tak posilován obraz Husáka jako reformátora, dotýčný nadále zůstával přesvědčen o nezbytnosti komunistického monopolu moci a pevném spojení se Sovětským svazem jako garantem národní nezávislosti a po válce nastoupené socialistické cesty. Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa získal díky tomu i díky své agilnosti i houževnatosti nezbytnou důvěru Moskvy a dostal se do čela KSČ na následující dvě desetiletí. Závěrečné kapitoly představují Husáka jako zdatného taktika a politického praktika, jenž po tragickém úmrtí druhé manželky podléhal apatii, která provázela jeho postupné odcházení z veřejného života.

V textu je průběžně poukazováno na stěžejní provázanost domácích událostí s mezinárodními faktory a sociální vztahy Husáka s ostatními hlavními aktéry jeho života.

Tematický výklad je přitom dáván ve zvýšené míře do souvislosti s česko-slovenskými vztahy, ve kterých Husák sehrál výraznou úlohu. Dotyčný vycházel ze slovenských nacionálních pozic a řadil se mezi národně orientované slovenské komunisty, což mu vyneslo kriminalizaci, ale také uznání u velké části slovenské veřejnosti, která ho právem pojímala jako duchovního otce česko-slovenské federace, o jejíž založení se reálně zasloužil. Pokud však šlo o prosazování národního programu, dal nakonec vždy přednost stranické disciplíně. V těchto souvislostech proto můžeme Gustáva Husáka paradoxně vnímat jak jako demontéra, tak i tvůrce slovenské státnosti, na jejíchž základech stojí dnešní Slovensko. Záměr disertační práce v těchto ohledech cíleně přesahuje biografický motiv.

Klíčová slova

Gustáv Husák, Magda Husáková-Lokvencová, Viera Husáková, Antonín Novotný, Viliam Široký, Alexander Dubček, Leonid Brežněv, Československo, Slovensko, česko-slovenské vztahy, KSČ, KSS, komunistický intelektuál, Slovenské národní povstání, Demokratická strana, slovenský nacionalismus, buržoazní nacionalismus, čechoslovakismus, československá federace, stalinismus, politické procesy, rehabilitace, barnabitská komise, pražské jaro, perestrojka, normalizace, sametová revoluce

Bibliographic record: Michal MACHÁČEK: *Gustáv Husák. A Political Biography with Special Emphasis on Czech-Slovak Relations in 20th Century*, PhD. thesis, The Faculty of Arts at Charles University 2017, 476pp. [784 standard pages].

Abstract

The dissertation thesis discusses public activities, thoughts and the political life of JUDr. Gustáv Husák, CSc. (1913–1991), who was involved in the Czech-Slovak public space for sixty years with a significant footprint even today. The text is based on a thorough research and is chronologically structured, intertwined with thematic areas, however an analytical approach prevails.

The first chapter focuses on Husák's youth, the factors that led him to the communist movement, and his early activism. This is followed by a portrayal of the Husák's activities during the Second World War, his role in the resistance, participation in a propaganda trip to the Nazi conquered Ukraine, and his vision of Slovakia as a republic of the Soviet Union. His later involvement in the Slovak National Uprising provided the legitimacy of his later political career in the post-war era, when he successfully led the struggle for the communist monopoly of political power in Czechoslovakia and attempts to present the Communist Party of Slovakia

as a national party. Next two chapters show the origins of Slovak bourgeois nationalism and the way Husák was incorporated with in, criminalized and eventually absolved. Further, the difficulties with Husák's return to politics are highlighted, which brought him for the time being to the field of historical science and opposition activities. The public support and activism during the Prague Spring helped Husák to become a vice-chairman of the Czechoslovak government and a leading position in the formation of federalization of Czechoslovakia. Although the image of Husák as a reformer was so strengthened, he remained convinced of the necessity of a communist power monopoly and a strong alliance with the Soviet Union as the guarantor of national independence and post-war socialism. After the entry of Warsaw Pact troops into Czechoslovakia, this with his agility sufficiently convinced Moscow and cemented his position as the leader of the Communist Party for the next two decades. The final chapters present Husák as a skilled tactician and political practitioner who, after tragic death of his second wife, suffered from apathy that accompanied his gradual departure from public life.

The text consistently stresses the fundamental interdependence of domestic events and international factors, whilst shedding light on personal relationships between Husák and other major figures. A thematic analysis is framed to a greater extent in connection with the Czech-Slovak relations, in which Husák played a significant role. His background in Slovak nationalism, and identity of a nationally oriented Slovak Communist, punitively criminalised him and still yet earned a large recognition of the Slovak public, who rightly assumed him as the father of the Czech-Slovak federation whose foundation he actually built. However, he always prioritised party discipline over national interest. In this context, we can perceive Gustáv Husák paradoxically both as a destructor and an architect of Slovak statehood upon which the foundation of today's Slovakia is built. In this respect, the intention of the dissertation purposefully transcends the biographical motif.

Keywords

Gustáv Husák, Magda Husáková, Viera Husáková, Klement Gottwald, Antonín Novotný, Viliam Široký, Alexander Dubček, Leonid Brezhnev, Czech-Slovak relations, communist intellectual, Slovak National Uprising, Democratic Party, Slovak nationalism, bourgeois nationalism, czechoslovakism, Czechoslovak federation, Stalinism, political trials, Communist Party of Czechoslovakia, Communist Party of Slovakia, rehabilitation, Barak's committee, Kolder's committee, Barnabit's committee, Prague Spring, perestroika, normalization, Velvet Revolution

Obsah

CÍLE A VÝCHODISKA	4
PRAMENY A HISTORIOGRAFIE	10
ZÁVĚR	27
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	37
PŘEHLED PUBLIKAČNÍ A ODBORNÉ ČINNOSTI	74

CÍLE A VÝCHODISKA

Pokud jsem někomu, ať už historikovi, známému či náhodnému člověku, sdělil informaci, kým že se to vlastně zabývám, aniž bych se více snažil, strohá dvouslovní odpověď „Gustávem Husákem“ vzbudila ve většině případů zájem a přerostla v samostatné téma hovoru. Často přitom nenechala dotyčné chladnými a vybudila je i k obšírnějšímu vyjadřování vlastních názorů a hodnotících soudů. Různorodost reakcí oscilovala od vulgárního výraziva či neméně emotivního zaúkolování mé osoby, abych především vykreslil objekt mého zájmu co nejhůře, až k pohoršení nad tím, jakým způsobem dnešní média tendenčně prezentují bývalý režim a jeho politické aktéry, kteří by přitom v porovnání se soudobou situací a politikou spíše obstáli. Zaznamenal jsem ovšem i ohlasy u mladší generace, kde již zcela scházelo povědomí o tom, že nějaký Husák vůbec kdy byl.

Jedná se o přirozené jevy; jednak důsledek toho, že čas neúprosně pracuje a minulé děje i jejich tváře stále více upadají do zapomnění, jednak důsledek poměrně silné posmrtné životaschopnosti JUDr. Gustáva Husáka, CSc. (10. ledna 1913 – 18. listopadu 1991) či lépe řečeno jeho obrazu, který provázel a stále v nějaké podobě provází velkou část české a zejména slovenské společnosti. V posledních letech se přitom začíná o Husákovi stále více veřejně hovořit. Stává se objektem zájmu historiků, publicistů i umělců. Zádumčivě se na nás usmívá přes tlusté dioptrické brýle z televizních obrazovek, dokonce i z divadelních prken, která, jak se alespoň říkává, znamenají svět. Před několika lety rezonovalo sté výročí jeho narození, přičemž se uskutečnily vědecké konference či pietní setkání u jeho hrobu. Již s pravidelností vzbuzuje rozruch také spor ohledně umístění Husákovy pamětní desky na jeho rodném domě v Dúbravce. A výčet rozhodně není u konce. Uvědomíme-li si, že Husák s různou intenzitou a v rozličných ohledech vstupoval šedesát let do česko-slovenského veřejného prostoru, nelze se divit, že se v něm pohybuje dodnes.

U české veřejnosti je Gustáv Husák nejčastěji spojován s kunderovskou úlohou *prezidenta zapomnění*, přičemž vzbuzuje rozporuplné, ale spíše – zdá se – negativní reakce.

Slováci svého rodáka pojmají komplexněji a více si také připomínají s ním svázaná předcházející období a kauzy, bez jejichž znalosti lze porozumět jeho životu velmi omezeně. Politik, jenž se stal pro Čechy symbolem pro jednu periodu dějin, prožil na události bohatý a zároveň dramatický životní příběh, který je však opředen množstvím nevyjasněných otázek a *bílých míst*. Navíc v průběhu času vzniklo, jak to tak bývá v případě významných lidí, množství mýtů a polopravd, které byly umocněny měnícím se výkladem dějin – historik je doslova vybízen k reakci.

Osobnosti Gustáva Husáka se věnuji již devět let. Na podzim 2011 jsem obhájil diplomovou práci, v níž jsem se snažil rekonstruovat, jak se Husák stal buržoazním nacionalistou a podrobně rozebíral jeho kauzu.¹ Husákův příběh mne tenkrát nadchl natolik, že jsem mu zůstal věrný a zapsal se na doktorské studium, cestoval po domácích a zahraničních archivech, knihovnách i pamětnících² a průběžně o něm uveřejňoval dílčí texty (viz přidružený *Přehled publikační a odborné činnosti*). Mým cílem bylo splatit historiografický dluh, kdy stále scházela podrobná a zároveň komplexní biografie o životě a díle této přední slovenské a československé politické osobnosti. Není třeba zakrývat, že se také jedná o téma atraktivní nejenom pro historika, nýbrž i českou a slovenskou veřejnost. Domnívám se, že v těchto souvislostech se nabízel volný prostor pro rozšíření a posléze prezentaci badatelské činnosti, který jsem se pokusil touto prací vyplnit.

Biografie jako historiografické východisko³ má obecně bohatou minulost, a pokud je k němu přistupováno seriózně, patří mezi nejobtížnější žánry. Životopisec je totiž nucen nejenom výborně znát svého „hrdinu“, ale neméně také jeho sociální vazby a dobový kontext. Biografické práce přitom plnily v různých dobách různé funkce a byly i historiky velmi vyhledávaným druhem tvůrčí a souběžně výdělečné činnosti. Až v souvislosti s obratem v dějepisectví, který byl způsoben po druhé světové válce vlivem myšlenek francouzské historiografické školy Annales, je hovořeno v anglosaském prostředí o ústupu od

¹ Michal MACHÁČEK: *Gustáv Husák v kauze slovenského buržoazního nacionalismu* [diplomová práce] Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2011.

² Celkem jsem provedl asi tři desítky rozhovorů s pamětníky, především Husákovi blízkými osobami a známými. Pokud to bylo možné, snažil jsem se přitom držet zásad dle přístupu Centra orální historie při ÚSD AV ČR, viz např. Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha 2015. Orální svědectví jsem si zaznamenával písemně či na audiozáznam a využívám jich hlavně jako doplňkového pramenu k objasnění faktografických událostních otázek. Rozhovory s pamětníky obecně považuji za velmi přínosné a zajímavé.

³ Obecně i na příkladu případových studií k problematice historiografických biografií viz Augustín MAŤOVČÍK – Pavol PARENÍČKA: *Biografistika. Stav, podoby a metodika biografického bádania na Slovensku*, Martin 2005; Pavla VOŠAHLÍKOVÁ – Marie MAKARIUSOVÁ (eds.): *Metodické problémy moderní biografistiky*, Praha 2010; Bohumila FERENČUHOVÁ a kol.: *Biografia a historiografia. Slovenský, český a francúzsky pohľad*, Bratislava 2012; též příspěvky Jiřího Štaifa, Lenky Řezníkové a Lukáše Fasory in *Dějiny – Teorie – Kritika*, roč. 12, 2015, č. 1, s. 93–132.

čistě biografických témat k sociálním dějinám a procesům, aby se o několik desetiletí později opět mohlo mluvit o renesanci životopisného přístupu a návratu konkrétního historického aktéra do historiografické hry. České a slovenské dějepiscectví si v této otázce zachovalo chladnější hlavu a biografický žánr se průběžně těšil jeho velkému zájmu.

Podle historika Jacquese Le Goffa si životopisec během své práce vytváří se svým „hrdinou“ vztah, který dále rozvíjí, což je „jedno z kouzel a zároveň i největších nástrah“ jeho snažení.⁴ Často se přitom stává jeho advokátem, nebo naopak prokurátorem, který usiluje o legitimizaci, či delegitimizaci jeho veřejné činnosti. Oběma přístupům je společné, soudí jiný francouzský historik, Antoine Marès, že se prezentují jako faktograficky i interpretačně pravdivé. „Advokacii“ provozují buď sami ještě žijící aktéři či jim pozitivně spřízněné osoby. Naopak „prokurátoři“ se etablují z politických protivníků „hrdiny“, nepřejících žurnalistů, nejednou chtivých se přihřát na jeho velikosti, ale rovněž z jemu blízkých osob, které se časem staly jeho nepřáteli a snaží se zpochybňovat jeho politická rozhodnutí či poukazovat na jím spáchané křivdy.⁵

Dnes již uplynulo více jak čtvrt století od poslední razantní změny našeho politického režimu. Mimochodem, žádnému modernímu českému, respektive československému zřízení nebylo dopřáno bez přerušení tak dlouhého trvání. Domnívám se, že prodlužující se odstup umožňuje větší rozhled i tlumí vášně a účelovost. Patřím ke generaci, která již není emocionálně zainteresovaná v Husákově příběhu. Když 18. listopadu 1991 Husák zemřel, byl jsem „stár“ necelých šest let, nemám s ním žádné nevyřízené účty (srov. oddíl práce *Husákovi historici – historiků Husák*). K tématu jsem se snažil přistupovat z široké perspektivy a jako k otevřené diskusi, a pokud jsem se řídil nějakým krédem, pak snad střízlivostí až kritičností k právě „vládnoucím ideálům“ a snahou nenechat se zahnat k přejímání výkladu dějin psaných jak vítězi, tak poraženými.

Přesto si uvědomuji, že každé dílo je ovlivněno dobou a místem svého vzniku, neméně osobou pisatele, a mnoho faktorů je podmíněno intuicí a osobní zkušeností. Minulost není vlastnictvím ani kořistí, nýbrž prožitkem interpretovaným kýmkoliv z nás, za použití rozličných východisek a kritérií, a v neposlední řadě v kontextu naší přítomnosti. Proto jsem si vědom, že nabízím pouze jeden z možných pohledů a ani nepodceňuji podprahové vlivy, kterým se zákonitě nelze vyvarovat. Za jediné východisko považuji si je uvědomovat, ovšem

⁴ Citováno dle Michal KŠIŇAN: Ako napísať historickú biografiu? Prípad Štefánik, in: B. Ferenčuhová a kol.: *Biografia a historiografia*, s. 121–122.

⁵ Antoine MARÈS: Ako písať biografiu Edvarda Beneša? Medzi zvodmi hagiografie a hyperkritickým diskurzom, in: *Tamtéž*, s. 17–18.

nenechat se jimi paralyzovat, a průběžně provádět (sebe)reflexi, definovat si cíle a k nim zvolené cesty.

Z biografické práce bych rozhodně nechtěl mít „velké dějiny v malém“, kde by Gustáv Husák víceméně sloužil jen jako doplněk a z textu se vytrácel, což ovšem rozhodně neznamená, že bych rezignoval na znalost kontextu, kulturních rámců a sociálních souvislostí. Husák mi slouží jednak jako samoučelný objekt mého zájmu, vyprávění z něho vychází a znovu k němu zpětně směřuje, jednak jako sonda, která rozvíjí tematická pole, jež dále rozvádím a problematizuji, přičemž průběžně se zaměřuji zejména na Husákovu veřejnou činnost, s ní související myšlenkový svět a obraz i otázku, v čem byl Husák synem své doby a v čem ji přesáhl – pátrám tak mimo jiné i po jeho významu pro dnešek. Husákovy *vzestupy a pády* monitorovaly celé československé dějiny, jejichž důležitou rovinu vytvářely československé vztahy a dějiny komunistického hnutí, a právě tyto průsečíky hodlám využít jako pilířová témata, čímž záměr práce tak cíleně přesahuje biografický motiv.

Na rozdíl od některých trendů soudobé historiografie nezavrhuji pramen jako hlavní prostředek k poznání dějin a ani nerezignuji na možnost poznání minulosti „útekem“ k čisté dekonstrukci diskurzů a naraci. Domnívám se sice, že je zcela legitimní a může být také užitečné zdůrazňovat význam inovativních metodologicko-teoretických přístupů, avšak současně je nutné si uvědomit, že jejich ovládní ještě nezaručuje historiografický a obecně poznatkový přínos. Zarážející je přitom jejich místy až agresivní dikce a přehnaná kritičnost vůči konzervativnějším postupům, což mnohdy až zavání nárokem na monopolizaci „správné cesty“. Souhlasím s historikem Petrem Čornejem, že se zcela nedá zbavit dojmu, že kolikrát jde více o samoučelnost, „vědecký snobismus“, než tvůrčí přístup.⁶ Mojí volbou je pragmatické a selektivní aplikování teorií potud, kde mi poslouží jako nástroj v hledání souvislostí a jako inspirační zdroje,⁷ jejichž hlavní význam spatřuji také v tom, že prohlubují kritiku, a tím znejistují.

Převážně inklinuji ke kauzalním událostním a politickým dějinám a snažím se osvětlit motivy chování hlavních aktérů, přirozeně zvláště Gustáva Husáka, prostřednictvím kombinace narativního a výkladového přístupu. Přidržuji se poctivé analýzy, které se zatím u vytyčeného tématu nedostává. Jejím základem je široce pojatá heuristika, která pomáhá

⁶ Viz Petr ČORNEJ: *Historici, historiografie a dějepis. Studie, črty, eseje*, Praha 2016, s. 437–438.

⁷ Nejvíce mne oslovily texty Nikolaje A. BERĎAJEVA: *Komunismus a křesťanství*, Praha 2004, Ericha FROMMA: *Strach ze svobody*, Praha 1993 a Sigmunda FREUDA: *Woodrow Wilson. A Psychological Study*, Boston 1967. Jmenovaní autoři mne částečně inspirovali při tvorbě kapitoly o Husákově mládí a jeho myšlenkovém světě, Max Weber pak svým ideálním typem v otázce slovenského národního komunismu a historiografických narací. Max WEBER – Miloš HAVELKA (ed.): *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 2009. Rovněž znalost východisek marxismu, resp. marxismu-leninismu byla pro mne nezbytná k pochopení myšlenkových kontextů, zejména v souvislosti s kampaní proti buržoaznímu nacionalismu.

prohlubovat kritiku pramene a jež se k vytyčenému tématu hojně nabízí, přitom je až s podivem, že soudobá historiografie jí dosud plně nevyužila. Mottem práce je také přinášet nová neotřelá a zároveň, pokud to bylo možné, prověřená fakta a svědectví, proto bylo nezbytné jít *ad fontes*. Studium archivního materiálu a literatury doplňuji dalšími zdroji, ať už se jedná o periodika, filmovou i jinou uměleckou produkci, elektronická média či orální svědectví. Přistupoval jsem k práci uvedeným způsobem v naději, že výsledkem bude zkvalitnění dosavadních poznatků a poznání o dané problematice, na které budou moci navázat zájemci o další a prohloubené poznání, třeba i s inovativnějšími východisky a nástroji.

Text předkládané disertační práce je standardně rozčleněn na úvodní část, samostatné kapitoly, závěr a seznam pramenů a literatury. Úvodní část se věnuje cílům a východiskům předkládané práce, otázkou pramenů a historiografie, přičemž na konkrétních příkladech jsou podrobněji zmapovány vazby historiků ke Gustávu Husákovi a představena typologie možných historických vyprávění za volné inspirace přístupem historika Tomáše Sniegoně,⁸ respektive teorií *ideálního typu* sociologa Maxe Webera. Následuje sedm samostatných kapitol, které se zabývají Husákovým životem vzestupně chronologicky a jsou členěny na kratší časové úseky či samostatnější tematická pole. Poslední dvě kapitoly jsou přitom v porovnání s předcházejícími méně analytické.

První kapitola (1913–1938) je zaměřena na otázky spojené s Husákovým mládím, jeho dětstvím, studiem a ranou aktivistickou činností ve studentském hnutí, spolcích a publicistice. Přináší podrobný rozbor sítě jeho sociálních vazeb a socioekonomických i psychologických faktorů, které ho přivedly ke komunistickému hnutí. Hledá odpověď na otázku, jakým způsobem se Husák vyrovnával se svým údělem, jak reagoval na události a co očekával od života a dějin, přibližuje jeho hodnotová a ideová východiska,⁹ charakterizuje ho jako osobnost a partnera Magdy Husákové-Lokvencové.

Druhá kapitola (1938–1945) je orientována na Husákovu činnost a místo v protifašistickém odboji a Slovenském národním povstání, na to, jak se vyrovnával s milníky druhé světové války a pohyboval se v prostředí Slovenské republiky. Řešena je otázka jeho perzekuce a průběžně je reagováno na později vznesená obvinění vůči jeho osobě

⁸ Tomáš SNIAGONĚ: Historie ve znovuzrozené volné soutěži. Česká a slovenská postkomunistická transformace a její dominantní historické příběhy, in: *Dějiny – Teorie – Kritika*, roč. 6, 2009, č. 2, s. 208–209.

⁹ Při psaní nejen této kapitoly mi posloužila jako inspirativní zdroj teorie o generační zkušenosti. Lubomír LIPTÁK: Generáciomer alebo... dejiny a jeden ľudský život, in: Ivan Kamenec (ed.): *Nepre(tr)žitá dejiny*, Bratislava 2008, s. 42; sofistikovanejší Miloš HAVELKA: Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti, in: Zbyněk Machát – Ondřej Slačálek – Milan Znoj (eds.): *Nezapomenuté historie. Sborník k 70. narozeninám Františka Svátka*, Brno 2007, s. 98–104.

z padesátých let, která se vztahovala na Husákovy aktivity v tomto období, zvláštní pozornost je přitom věnována jeho údajným vztahům s Alexandrem Machem, účasti na exhumaci katyňských hrobů či jeho představám o státoprávním postavení poválečného Slovenska, zejména vizi o připojení Slovenska k Sovětskému svazu.

Třetí kapitola (1945–1948) mapuje Husákovy politické aktivity v období tzv. třetí Československé republiky, jeho vztahy a konflikty se spolustraníky, politiky konkurenčních politických stran, zvláště Demokratické strany, či katolickou církví. Zkoumána jsou Husákova stanoviska ve státoprávní otázce česko-slovenského vztahu či k politickému procesu proti někdejšími reprezentantům bývalého ľudáckého režimu Jozefu Tisovi a Alexandru Machovi, jeho taktika a aktivity ohledně parlamentních voleb, podzimní a únorové krize, jak se podílel na nastolení monopolu moci KSČ a stupňujících perzekucích.

Čtvrtá kapitola (1948–1960) osvětluje vznik politické kauzy slovenského buržoazního nacionalismu a způsob, jakým byl do něj Husák včleněn. Poukazuje na stěžejní provázanost s mezinárodními souvislostmi a také podkryvá „nesoudružské“ vztahy mezi předními stranickými funkcionáři. Dále jsou nastolovány otázky spojené s Husákovým politickým pádem, vykonstruovaným obviněním, soudním procesem a výkonem trestu. Pokouší se také osvětlit důvody toho, že Husák perzekuci ustál, a přibližuje jeho vězeňský myšlenkový svět a jeho komplikované vztahy se spoluvězni.

Pátá kapitola (1960–1968) je věnována Husákově osudu po propuštění z vězení, analyzuje jeho cestu k právní a stranické rehabilitaci, úsilí o návrat do vrcholové politiky, potýkání s vedoucími funkcionáři KSČ, zejména Antonínem Novotným a Alexandrem Dubčekem. Všímá si a rozebírá Husákovy aktivity na poli historické vědy a publicistiky, přičemž přibližuje jeho pozice v tehdejší historiografii, včetně polemik s exilovými historiky a českým historikem Václavem Králem. Kladeny jsou také otázky, jak se vyrovnával se svým postavením a novou dobou, a to i v pozici realizátora česko-slovenské federace.

Šestá kapitola (1968–1977) dokumentuje Husákovu cestu do čela KSČ a příčiny toho, že dokázal uspět a tak dlouho ve funkci setrvat, přičemž jsou v zorném úhlu jeho vztahy se sovětským politickým vedením. Jak a kam se posunuly jeho původní představy o procesu normalizace, jakou roli sehrál v otázce tvorby nových ideových východisek a politické praxe. Přiblížen bude jeho přerod z umírněného reformisty v normalizátora a o jak kvalitativní posun se jednalo. Na příkladu prezidentské otázky budou podkryty vztahy Husáka s ostatními vrcholovými straníky a zodpovězena otázka, jak se stal československým prezidentem, a přitom se současně udržel v čele KSČ.

Sedmá, poslední kapitola (1977–1991) je tematicky věnována více osobnějším

rovinám Husákova života, přibližuje vliv subjektivních faktorů na jeho politické rozhodování. Přibližuje Husáka za jeho politickým zenitem, jeho vztah k perestrojce a změnám v Sovětském svazu po nástupu Michaila Sergejeviče Gorbačova, Husákovo sesazení z funkcí generálního tajemníka Ústředního výboru KSČ, jeho postoje během sametového předání moci a po odchodu z politiky. Stranou nezůstávají ani zdravotní otázky, včetně Husákova úmrtí a jeho návratu do lůna katolické církve.

Závěr je pojat jednak jako shrnutí nabytých poznatků, jednak zamyšlení nad Husákovým významem v česko-slovenských dějinách, zvláště v souvislosti s nacionální otázkou a politikou. Navíc jsou také předestřeny možné cesty dalšího výzkumu.

Text předkládané práce často operuje citacemi. Není tomu proto, že bych si chtěl ulehčit práci či úmyslně s nimi docílit navýšení jejího rozsahu, nýbrž kvůli snaze přiblížit čtenáři tehdejší atmosféru a jazyk aktérů. V této souvislosti jsem také usiloval v krajní míře o zachování slovenského znění citací, a to v původním gramatickém znění (z ostatních jazyků, hlavně z ruštiny a okrajově z angličtiny a němčiny jsem překládal přímo do češtiny kvůli přístupnosti textu širšímu čtenářstvu). Vedla mne k tomu především snaha o zachování autenticity pramene, v neposlední řadě také vzdor proti dnešní praxi, kdy je v českém literárním světě snaha vše slovenské překládat. Slovenština je, stejně tak jako čeština, překrásný jazyk, nevidím proto důvod, proč české prostředí o Husákovu mateřštinu ochuzovat.

PRAMENY A HISTORIOGRAFIE

Gustáv Husák jako dějinný aktér a symbol zákonitě přitahoval a přitahuje pozornost nejenom veřejnosti, ale také intelektuálů, kterým slouží jako jedinečný tvůrčí námět. Stranou přitom nezůstávají ani historici, kteří vytvářejí Husákův příběh (obraz) různého ražení. Na základě vlastního badatelského výzkumu a volné inspirace přístupem historika Tomáše Sniegoně,¹⁰ respektive sociologa Maxe Webera postihují několik výrazněji zavedených dominantních historických příběhů, z nichž každý se snaží dát Husákovu životu jiný smysl i hodnotové zabarvení. Všechny příběhy vznikly a proměnlivou mírou intenzity působily v různých obdobích za účelem rozličných zájmů, ba sloužily a slouží k legitimizaci vládní moci v české a slovenské společnosti. Zároveň platí, že jsou vzájemně na sobě závislé a ovlivňují se, ačkoliv se ve většině případů i vylučují. Je nutné zdůraznit, že předkládané členění je

¹⁰ T. SNIEGOŇ: *Historie*, s. 208–209.

pokusem o typologii ideálních Husákových příběhů, tj. zjednodušení, jelikož hranice mezi jednotlivými příběhy nejsou vždy zcela zřetelné, a je možné užít i kvalitativně jiné příběhy.¹¹

1. *Československý stalinistický příběh (1950/1951–1963)*¹² Husáka odsuzoval a prezentoval jej jako zrádce komunistické myšlenky, slovenského (buržoazního) nacionalistu a charakterově špatného člověka, přičemž také zpochybňoval jeho odbojovou činnost. V pozdním období byla zejména akcentována ideologická rovina Husákova obvinění za účelem zamezení změn v česko-slovenském státoprávním poměru.¹³ Československý stalinistický příběh byl formován politickým a ideologickým aparátem KSČ, šířen s různou intenzitou prostřednictvím státem vlastněných či kontrolovaných kanálů (mediálních prostředků, paměťových institucí, nakladatelské činnosti, festivů či školství).

2. *Československý reformně-komunistický příběh (1963–1969)* negoval československý stalinistický příběh, ovšem až nekriticky a se skrytým záměrem pomocí navrácení Husáka do pantheonu odboje a prezentováním jeho osoby jako hrdiny nepřímo útočit proti konzervativnímu politickému vedení KSČ v čele s Antonínem Novotným a také docílit změny v dosavadním řešení česko-slovenského státoprávního vztahu (konkrétní odezva nastala ve střetu reformně laděných historiků s historikem Václavem Králem jako reprezentantem doznívajícího a modifikovaného stalinistického příběhu). Gustáv Husák jako historik a publicista se přitom sám stal jedním z významných nositelů výkladu o své minulosti.

3. *Československý normalizačně-komunistický příběh (1969–1989)* normalizoval a obohatil o kompatibilní prvky za využití již výše uvedených státních nástrojů československý reformně-komunistický příběh, přitom vycházel z tezí klíčového ideového dokumentu *Poučení z krizového vývoje ve straně a ve společnosti po XIII. sjezdu KSČ*.¹⁴ K obrazu organizátora Slovenského národního povstání, mučedníka padesátých let (podrobnější

¹¹ Otázce pohledu části historiografie na Husáka se již věnoval Adam HUDEK: Gustáv Husák v historiografii – pohledy marxistické a exilové historiografie, in: S. Michálek – M. Londák a kol.: *Gustáv Husák*, s. 85–103.

¹² Československá domácí historiografie uznávala a pozitivně hodnotila do roku 1950 Husáka jako organizátora SNP, přičemž komunistům konkurenční Demokratická strana zpochybňovala jeho ilegální činnost ve svém tisku, stejně tak činili autoři slovenského národně-katolicky orientovaného exilového tisku. Dominantní historické příběhy byly v této době teprve utvářeny.

¹³ Karol BACÍLEK: Buržoazní nacionalisti v dobe ilegality a pripravách Slovenského národného povstania, in: *Tvorba*, roč. 5, 5. 4. 1951, s. 315–316 (též *Pravda* 8. 4. 1951). Bacilkův článek byl snůškou různých polopravd a sloužil normotvorně pro další texty. Juraj ŠPITZER: *Proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu – za vyššiu ideovosť slovenskej literatúry*, Bratislava 1951; *K päťdesiatym narodeninám súdruha Viliama Širokého*, Bratislava 1952; Miroslav HYSKO: *Slovenské národné povstanie*, Bratislava 1954; *Přehled československých dějin. Díl III. 1918–1945*, Praha 1960; Václav KOPECKÝ: *ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*, Praha 1960, Václav KRÁL: *Pravda o okupaci*, Praha 1962.

¹⁴ Michal BARNOVSKÝ: Gustáv Husák – realita a mýty, in: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (eds.): *Mýty naše slovenské*, Bratislava 2005, s. 221.

tematizace však byla tabuizována) a bojovníka proti deformacím osobní moci nově přibýly zásluhy o vznik federace, dovršení emancipace slovenského národa. Zároveň byl Husák prezentován jako státník, vlastenec, „komunista-internacionalista“ a bojovník proti „pravícovo-oportunistickým silám“, pod jehož vedením se podařilo vyvést stranu a společnost ze všeobecného marasmu, překonat krizi 60. let, přinést světlou perspektivu dalšího vývoje a budovatelské úspěchy. „Bojovník za pokrok a blaho člověka“, „politik jistot a perspektiv“, „první občan“, „věrný syn lidu“, „jeden z nás“, „naš soudruh Husák“, oslavovaly Husáka novinové a časopisecké články domácí české a slovenské produkce.¹⁵ Husákův rodný dům se stal památkově chráněným objektem a v budově bývalé staré školy, kterou Husák navštěvoval, sídlil od roku 1980 Kabinet politické výchovy, v něm byla zřízena Síň revolučních tradic Dúbravky s životopisnou expozicí o Gustávu Husákovi,¹⁶ jehož příběh nabýval až rysů kultu osobnosti.

4. *Český národně-liberální příběh* je primárně konstruován po roce 1968 zejména jako negace normalizačně-komunistického příběhu, tj. Husáka jako představitele, symbolu a uchvatitele politického monopolu moci, zrady a perzekuce. Nositeli příběhu se často stali historici postižení tzv. normalizací, kteří předtím participovali na reformně-komunistickém příběhu. Po roce 1990 značná část dotyčných nalezla pracovní přístřeší v nově založeném Ústavu pro soudobé dějiny dnešní Akademie věd ČR, který si vydobyl dominantní postavení v české historiografické produkci o soudobých dějinách a významně se podílel, ovšem bez vědomé servility, na delegitimizaci bývalého režimu a zároveň legitimizaci nového režimu i jeho zakladatelského mýtu.¹⁷

5. *Slovenský národně-evropský příběh* (od roku 1948) současně obdobně jako český národně-liberální příběh neguje ostatní příběhy. Jeho prvními nositeli byli převážně bývalí funkcionáři Demokratické strany v exilu, kteří s Husákem měli osobní zkušenost,¹⁸ posléze k nim přibyl například z reformně-komunistického příběhu přicházející historik Jozef Jablonický. Husákova odbojová činnost je sice silně problematizována, avšak přijímána v celkovém vyznění kladně. Husák je především kritizován jako spolutvůrce a udržovatel

¹⁵ Vycházím z analýzy a nadpisů článků českého a slovenského tisku, které byly publikovány zejména u příležitosti narozenin Gustáva Husáka v 70. a 80. letech. Slovenská národní knihovna – Národní biografický ústav, *výstřížkový archiv k osobě G. Husáka*. Též viz medailony Herta TKADLEČKOVÁ: *Slávní revolucionári*, Bratislava 1977, s. 170–172; Marie ŠIMROVÁ: *Gustáv Husák (k 65. výročí narození)*, Znojmo 1978.

¹⁶ Síň revolučních tradic sloužila ve všední dny k výuce dějepisu a občanské výchovy žáků základních škol a o víkendech ke komentovaným prohlídkám veřejnosti. Místnost také byla využívána pro slavnostní chvíle, například pro skládání slibů jisker i pro stranická školení apod. V. HUDÁK – Z. MLADÁ: Prehádzka rodiskom nášho prezidenta, in: *Práca*, roč. 38, 8. 1. 1983, č. 6, s. 4.

¹⁷ Françoise MAYER: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, Praha 2009, s. 235–239.

¹⁸ Např. Jozef Lettrich: *History of Modern Slovakia*, New York 1955; Martin KVETKO – Ján M. LIČKO (eds.): *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*, Toronto 1976; též časopis *Naše snahy*.

komunistického monopolu moci a perzekuce. Tento příběh se postupně stal po roce 1989 dominantní ve slovenské historiografii a je reprezentován zejména pracovníky Historického ústavu Slovenské akademie věd, ale i dalších slovenských historických pracovišť.

6. *Slovenský národně-katolický příběh* (od roku 1945) jehož nositeli byli převážně bývalí ľudáčtí funkcionáři či proľudácky orientovaní intelektuálové, rovněž kritizuje Husáka jako reprezentanta komunistické moci, ale také jako účastníka odboje. V souvislosti s kauzou slovenského buržoazního nacionalismu je však v jeho hodnocení shovívavější a ostentativněji mu přiznávají i osobnostní kvality ve srovnání s jinými komunistickými i demokratickými politiky. Uznává ho především jako oběť českého nacionalismu a centralismu,¹⁹ jako obhájce slovenských národních zájmů a odpůrce čechoslovakismu. Jsou do něho zpočátku stejně jako reformně-komunistickým příběhem vkládána očekávání, že přispěje ke změně v česko-slovenském státoprávním poměru, ovšem následuje vymezení vůči normalizačně-komunistické naraci. Husák je vazal Moskvy, ale zároveň politik menšího zla, jenž trpěl a pochází z chudobných poměrů (tím je částečně ospravedlněno jeho komunistické přesvědčení), navíc se přičinil o vznik česko-slovenské federace.²⁰ Z toho důvodu je brán v ochranu před výpady slovenského národně-evropského²¹ a českého národně-liberálního příběhu, jejichž kritika Husáka je chápána jako „*tendencia vrhat' zlé svetlo na náš slovenský národ*“.²²

Vůdčí nositelé – protagonisté jednotlivých příběhů budou blíže představeni v úvodní kapitole. Stalinističtí a čeští reformní historici se rovněž stanou jedním z páteřních témat páte kapitoly, která pojednává o jejich vztazích s Gustávem Husákem a jeho potýkání s exilovou historiografií a historikem Václavem Králem.

Výsadní postavení mezi životopisci Gustáva Husáka zaujímá slovenský historik Viliam Plevza, jenž se ve svých raných pracích zabýval problematikou komunistického hnutí,

¹⁹ Např. Imrich KRUŽLIAK: Muž a doba. (K 65. narozeninám Dr. Jozefa M. Kirschbauma). [Původně uveřejněno v Bulletinu Svetového kongresu Slovákov č. 30 z roku 1978.], in: Blažej Belák – Peter Maruniak (eds.): *Jozef M. Kirschbaum (1913–1993)*, Martin 1995, s. 172; František VNUK: *Neuveriteľné sprisahanie*, Trenčín 1993, s. 136–138. Rovněž texty Jozefa Kirschbauma, Husákova vysokoškolského spolužáka a názorového oponenta, jenž působil po válce jako historik na univerzitách v Kanadě. Viz A. HUDEK: *Gustáv Husák v historiografii*, s. 99–103.

²⁰ František VNUK: O Husákovi znova a viacej, in: *Kalendár Jednota*, roč. 71, 1968, s. 87–99; TÝŽ: Husák postavil záujmy strany nad záujmy národa, in: *Slovák v Amerike*, roč. 79, 5. 11. 1969.

²¹ Konštantín ČULEN: *Vznik a zánik Demokratickej strany na Slovensku*, Middletown 1950, s. 6 a 21; Morisset Library při Ottawské univerzitě (Kanada), Archives and Special Collections, Staško's papers, Imrich Kružliak, box 1660.11, *Situační zpráva o poměrech v slovenské redakci Rádia svobodná Evropa asi z konce r. 1968*, s. 1.

²² Ján C. BUKOVINA: Husák a demokratizačný proces v Č-SSR, in: *Kanadský Slovák*, 1. 2. 1989.

zvláště levicové inteligence na Slovensku v meziválečném období,²³ tedy i Husákem, s nímž se v této době seznámil. V 70. a 80. letech vykonával funkci jeho oficiálního životopisce a psal o něm odborné texty a články k různým výročím, za jejichž někdy až hagiografické vyznění²⁴ získal pejorativního pojmenování: „Husákův dvorní historik“. Od začátku 70. let se rovněž pokoušel sepsat Husákovu ucelenou biografii, jejíž finální a jediná publikovaná verze je z roku 1991. Jedná se o výjimečnou práci zejména proto, že autorovi byl Gustáv Husák k dispozici jako pamětník. Kniha se žánrově pohybuje na pomezí literatury faktu a vzpomínek (blíže viz úvodní část disertační práce *Dvorní historik*).²⁵

Odhlédneme-li od tohoto literárního počínu, pak si veřejnost na komplexní knižní biografii Gustáva Husák musela ještě dlouho počkat. To ovšem neznamená, že by autoři nevěnovali Husákovi alespoň svou dílčí pozornost. Již v časech tzv. normalizace se dotyčným zaobíral svět disentu a exilu. Guru poválečných československých dějin Karel Kaplan sepsal soubor portrétů o předních funkcionářích KSČ, mezi nimiž nemohl Husák jako „muž moci“ scházet. Autor se tematicky zabýval pouze politickými aspekty a časovým obdobím od druhé světové války, a ačkoliv ještě nemohl zahrnout polistopadové události, psal o „Husákově éře“ již v minulém čase.²⁶ Obdobně se věnoval Husákovi i historik Vilém Prečan ve svých samizdatových a exilových textech.²⁷

Až po odeznění devadesátých let, charakteristických mimo jiné vulgarizací, senzacechtivostí a vcelku pochopitelným morálním manicheismem veřejného prostoru,²⁸ historici a publicisté začali sepsávat kritičtější pojaté Husákovy biografické medailony.²⁹ Mezi

²³ Plevzova kandidátská práce vyšla knižně: *KSČ a revolučné hnutie na Slovensku*, Bratislava 1963. Zvláště pak se věnoval problematice skupiny DAV a studentského hnutí. V. PLEVZA: *Davisti v revolučnom hnutí*, Bratislava 1965; TÝŽ – Vlasta PLEVZOVÁ: *Slovenská inteligencia v komunistickom hnutí (1921–1938)*, Bratislava 1979. Medailonový text o Husákově osobnosti obsahuje dvousvazkové dílo V. PLEVZA: *Trvalé hodnoty. I. zväzok. Proti kapitálu*, Bratislava 1976; TÝŽ: *Trvalé hodnoty. II. zväzok. Zápas za socialistické premeny*, Bratislava 1976.

²⁴ Např. viz V. PLEVZA: *Trvalé hodnoty. II. zväzok*, s. 354; TÝŽ: Gustáv Husák a spoločenské vedy (k 70. narodeninám), in: *Československý časopis historický*, roč. 31, 1983, č. 1, s. 1–21.

²⁵ Viliam PLEVZA: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*, Bratislava 1991.

²⁶ Karel KAPLAN: *Mocní a bezmocní*, Toronto 1989, s. 116–148.

²⁷ Vilém PREČAN: *O nezbytnosti historie aneb partyzáni brýlemi Gustáva Husáka* [první koncept vznikl v létě 1979; po úpravách byl uveřejněn v exilovém Právu lidu č. 2 z roku 1981], in: M. Drápala: *V kradeném čase*, s. 99–104; TÝŽ: Gustáv Husák prezidentem ČSSR [25. 5. 1975], in: *Tamtéž*, s. 150–155.

²⁸ Vladimír KADLEC: *Podivné konce našich prezidentů*, Hradec Králové 1991, s. 272–320; předtím byl text na pokračování uveřejňován časopisecky. TÝŽ: Převleky, in: *Tvorba*, 1990, č. 13–16. Kadlec, jako reformní komunista a následně opozičník, nenechal na Husákovi takřikajíc nit' suchou. Hlavním motivem bylo představit Husáka jako věčného oportunistu, stalinistu, ztělesnění a vykonavatele normalizace. Naopak tandem historiků Jan Měchýř a Ladislav Niklíček nepodlehl osobním vášním a jejich příspěvek je na dobu vzniku až překvapivě věcný. Politik bez tváře, in: *Reportér*, roč. 5, 22. 5. – 4. 6. 1990, č. 8 (příloha), s. V.–VIII.

²⁹ Převážně esejistický pohled V. PREČAN: Kdo byl a jaký byl Gustáv Husák aneb Místo Gustáva Husáka v našich dějinách, in: *Časopis OS – Občianska spoločnosť. Minulosť v nás – my v minulosti*, 2008, č. 2, s. 101–108. Publicistický portrét Libor BUDÍNSKÝ: *Deset prezidentů*, Praha 2003, s. 197–219. Velmi faktograficky nepřesný medailon obsahuje publikace Jan RATAJ – Přemysl HOUDA: *Československo v proměnách*

nejproduktivnější a podle mého názoru i nejkvalitnější autory patřil slovenský historik Michal Barnovský,³⁰ který tak konečně mohl zúročit poznatky nabyté v Pillerově rehabilitační komisi z konce šedesátých let³¹ a jenž ovšem o Husákovi psal i před rokem 1989 v poněkud jiném hodnotovém zabarvení. Je však korektní dodat, že ani v jednom ze svých předlistopadových pohledů nepřekročil hranici propagandistické lacinosti.³²

Zájem o Gustáva Husáka také nesčetněkrát projevilo také divadlo a televizní tvorba. Jestliže krátký oficiální televizní snímek k Husákovým 70. narozeninám představil v roce 1983 dotyčného jako zkušeného a rozvážného československého státníka, jenž je pilířem prosperity a úspěchů tehdejšího zřízení a politiky KSČ,³³ pak o devět let později uvedený dokumentární film Bohuslava Musila *První a poslední* (ČT 1992) hodnotová znaménka otočil o 180 stupňů a nechává promluvit pouze Husákovy oponenty. V následujících dokumentárních počinech dostávají prostor i Husákovy sympatizující osoby. Dvoudílný dokumentární film *Takoví nám vládli* (1999) se střídavě zabýval československými prezidenty vzešlými z KSČ, včetně Husáka (scénář napsal historik Jiří Pernes, který vydal i stejnojmennou knížku). Režisér Petr Lokaj natočil dokument *Ta lidská bezmoc moci* (2006), který se stejně jako předešlý počín slovenského režiséra Rudolfa Urce³⁴ již týkal pouze Husákovy osoby, které se hlavně snažili porozumět. S obdobným záměrem se o Husákův portrét pokusili Michal Kubala a Robert Sedláček,³⁵ z něhož čerpá i stejnojmenná publikace.³⁶

komunistického režimu, Praha 2010, s. 368–370. Naopak věcněji Zdeněk DOSKOČIL: Gustáv Husák, in: Marie Ryantová a kol.: *Českoslovenští prezidenti*, Praha – Litomyšl 2016, s. 243–290; dotyčný ve spolupráci s Janem Sedmidubským vytvořil třídílný rozhlasový medailon, který odvysílal Český rozhlas 6 v rámci cyklu *Portréty* 15., 22. a 29. 3. 2009.

³⁰ Michal BARNOVSKÝ: *Gustáv Husák*, s. 207–223. Autor spatřuje tři základní determinanty Husákových motivů chování: komunistické přesvědčení, nacionální cítění a touhu po moci a kariéře; dále je rozvádí. Jedná se převážně o politickou biografii. Též M. BARNOVSKÝ: HUSÁK Gustáv, in: Jan Pešek a kol.: *Aktéři jedné éry na Slovensku 1948–1989*, Prešov 2003. Jedná se o kvalitní převážně politický medailon.

³¹ NAČR, f. ÚV KSČ, Pillerova komise, k. 6, inf. č. 31, M. Barnovský: *K dějinám rehabilitace tzv. skupiny slovenských buržoazních nacionalistů* [strojopis; prosinec 1968], 23s.

³² M. BARNOVSKÝ: Gustáv Husák a naša cesta k Februáru 1948, in: *Historický časopis*, roč. 31, č. 1, 1983, s. 3–13; TÝŽ: Revoluční osobnost G. Husáka. Život spátý s bojem za národní slobodu a socializmus, in: *Práca*, roč. 38, 8. 1. 1983, č. 6, s. 6.

³³ *Gustáv Husák – 70. let*, ČST 1983.

³⁴ Rudolf URCE: *Svedectvo o dr. G. Husákovi*, Slovenská televize 2000.

³⁵ Televizní dokument *V hlavní roli Gustáv Husák* (2008) využívá úryvků z divadelní hry Viliama Klimáčka *Dr. Gustáv Husák*, která byla nastudovaná v bratislavském divadle Aréna. Několik dramaturgických počínů tomu však předcházelo. Spisovatel Andrej Ferko napsal televizní hru *Balada o doktorovi Gustávovi Husákovi*, která tehdy vzbudila velmi rozporuplné reakce (jedná se o apologetiku Husáka, který je prezentován nacionálním prizmatem). Hra byla publikována i knižně se zajímavou polemikou z pera historika Jana Tesaře. Andrej FERKO: *Balada o doktorovi Gustávovi Husákovi*, Bratislava 1997. Nejnověji byla uvedena monodramatická divadelní hra o Husákově manželce Magdě Husákové-Lokvencové *M.H.L. z pera Slávy Daubnerové* (Bratislava, únor 2010) a také satirické divadelní hry Luboše Baláka *Jak se Husákovi zdálo, že je Věra Čáslavská* (Divadlo Na zábradlí, Praha 2014) a Bohumíra Štědrně *Zkouška z politologie – Gustáv Husák superstar*, kterou nastudoval amatérský divadelní soubor Comica Economica v roce 2016.

Dokumentaristům mimo jiné poskytl rozhovor Lubomír Štrougal, který se předtím medializaci striktně vyhýbal. Kniha *Štrougal o Husákovi. A jiné vzpomínky na minulost*, jak už samotný název napovídá, využila právě tento natočený materiál.³⁷ Televizní dokumenty přinesly nová svědectví pamětníků a vzbudily zájem u veřejnosti. Naopak nové publikace se pokusily zaplnit chybějící prostor po tištěné monografii,³⁸ ale z faktografického hlediska nepřinesly příliš nového.

Husák jako umělecká postava již vystupovala v předlistopadové hrané televizní a filmové tvorbě.³⁹ Režisér Andrej Lettrich natočil podle scénáře Viliama Plevzy a Jozefa Boba dva na sebe navazující výpravné seriály, které se tematicky zaměřovaly na slovenské dějiny v letech 1943–1945 a 1945–1948 a v nichž byl pochopitelně zohledněn i Husák, kterého ztvárnil herec Michael Dočolomanský. Vyznění seriálových příběhů se přidržovalo teze o vedoucí úloze komunistické strany, přesto z faktografického hlediska jsou převážně věcné, ba podle mého názoru zejména *Povstalecká história* divácky přístupná pro širší veřejnost i v dnešní době.⁴⁰ Nejnověji se Husákova postava objevila v televizním cyklu Roberta Sedláčka a Pavla Kosatíka *České století* (ČT 2014), kde je dotyčný vykreslen jako pragmatický politik a spíše tragická figura.

Ačkoliv se postupně začaly množit také odborné dílčí studie, komplexnějšího a zároveň historiografického pohledu se dlouhou dobu nedostávalo. Až u příležitosti stého výročí od Husákova narození se uskutečnily v roce 2013 dvě vědecké konference, na kterých se přední čeští a slovenští historici zabývali Husákovou osobností i jeho dobou a z nichž byly publikovány reprezentativní kolektivní monografie. Raněji knihu vydal Historický ústav Slovenské akademie věd, který uspořádal v Praze vědeckou konferenci ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů a českým Národním muzeem.⁴¹ Další knížka vyšla

³⁶ Marie FORMÁČKOVÁ: *V hlavní roli Gustáv Husák. Tragédie jednoho osudu*, Čechovice 2009. Autorka využila nashromážděný materiál pro televizní dokument. Jedná se v podstatě o velmi kusou edici citací o Husákovi, přičemž dominují vzpomínky Lubomíra Štrougala.

³⁷ Kol.: *Štrougal o Husákovi. A jiné vzpomínky na minulost*, Praha 2009. Kniha se skládá ze tří částí, které se navzájem propojují: Husákův příběh, komentář Lubomíra Štrougala a „fiktivní hlas svědomí většiny obyčejných lidí“. Je dobré zmínit, že záznam Štrougala vyprávění byl místy pořízen bez vědomí dotyčného.

³⁸ „Díru na trhu“ se snažil zaplnit i Jan NOVÁK: *Gustáv Husák. Právník, komunista, vězeň, prezident, technolog moci*, Praha 2013. Jedná se o kompilaci literatury, která nepřinesla nové poznatky.

³⁹ Např. viz televizní seriál Evžena Sokolovského *Gottwald* (ČST 1986), film *Vítězný lid* Vojtěcha Trapla (ČST 1977) nebo *Dny zrad* Otakara Vávry (1973).

⁴⁰ *Povstalecká história* (8x75 minut; ČST 1984) a *Roky na prelomu* (5x75 minut; ČST 1989). Podrobněji k umělecké tvorbě o Husákovi viz Dagmar PODMAKOVÁ: Gustáv Husák v umeleckom spracovaní divadla a filmu na Slovensku, in: S. Michálek – M. Londák a kol.: *Gustáv Husák*, s. 845–862.

⁴¹ Slavomír MICHÁLEK – Miroslav LONDÁK a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013. Další autoři: Juraj Benko, Petr Blažek, Tomáš Černák, Zdeněk Doskočil, Ivan Guba, Ludovít Hallon, Adam Hudek, Vlasta Jaksicsová, Jan Kalous, Norbert Kmet', Jozef Leikert, Elena Londáková, Michal Macháček, Jan Mervart, Stanislav Mičev, Miklós Mitrovits, Martin Mocko, Richard Pavlovič, Jan Pešek, Dagmar Podmaková, Vilém Prečan, Šárka Rámišová, Jaroslav Rokoský, Jan Rychlík, Miroslav Sabol, Alžbeta

pod hlavičkou Ústavu paměti národa, který se ujal vědecké konference ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislavě.⁴² Jednotlivé příspěvky kvalitně pokrývají různé problematiky a časová období Husákova života, vcelku překvapivě je však nejmenší prostor a hloubka věnována období sedmdesátých a osmdesátých let, kdy stál Husák v čele KSČ i státu.

Už sám fakt, že události, které jsou tématem předkládané disertační práce, se odehrávaly ve 20. století, dostatečně vypovídá o neomezenosti pramenné základny. Jen díky politickému procesu s Gustávem Husákem jako s buržoazním nacionalistou bylo vyprodukováno nepřehledné množství pramenů převážně úředního charakteru. Následkem několika rehabilitačních šetření se tento počet opětovně násobil. Výběr z tohoto archivního materiálu lze jednak využít k bádání o Husákově životě před zatčením, tak i k období přípravy a průběhu politického procesu, rovněž k době Husákova výkonu trestu. Navíc se jedná o základní zdroje o jednotlivých etapách rehabilitací, přičemž nejucelenější jsou závěrečné zprávy.⁴³ Archivní materiál rehabilitačních komisí je uložen v českém Národním archivu.⁴⁴ Také Archiv bezpečnostních složek a Archiv Ústavu paměti národa obsahuje prameny, které byly vyprodukovány politickým procesem. Tam lze rovněž čerpat materiál k Husákově činnosti za války i k období tzv. normalizace. Dalším velmi důležitým zdrojem poznání je Husákův osobní vězeňský spis.⁴⁵

K otázce Husákova dětství je pramenů poskrovnu. Více ozřejmena je jeho vysokoškolská aktivistická činnost, která se vůbec poprvé těšila „badatelskému“ zájmu Státní

Sedliaková, Stanislav Sikora, Marek Syrný, Jan Šolta, Michal Štefánský, Štefan Šutaj, Ladislav Vojáček, Peter Weiss, Ella G. Zadorožňuk, Milan Zemko, Pavel Žáček a Jozef Žatkuliak.

⁴² Branislav KINČOK a kol.: *Gustáv Husák a jeho doba*, Bratislava 2015. Další autoři: Jozef Beňa, Zdeněk Doskočil, Jevgenij Fedorovič Firsov, Anton Hruboň, Viliam Jablonický, Peter Jašek, Beáta Katrebová-Bleková, Róbert Letz, Nadežda Lindovská, Michal Macháček, Valentina Vladimirovna Marjina, Martin Mocko, Peter Mulík, Marek Syrný a Ján Štefanica. Mezi referujícími byl na konferenci též přítomen historik Ján Bobák, jehož příspěvek o zvolení Husáka do čela KSS v srpnu 1968 nebyl z popudu vedení Ústavu paměti národa uveřejněn.

⁴³ NAČR, f. ÚV KSČ, Komise I., sv. 12, a. j. 202, *Zpráva MV z 22. 2. 1963 o činnosti Státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce*. Dále tamtéž, sv. 35, a. j. 885, *Zpráva komise ÚV KSČ 1962–1963 o přezkoumání politického procesu s Gustávem Husákem a spol.*, s. 53–185; Tamtéž, Komise II., sv. 24, a. j. 501, *Komise ÚV KSČ 1962–1963. Zpráva komise pro přešetření politických procesů v období 1949–1954*, s. 51–180; Tamtéž, 03/10, sv. 32, a. j. 378, *Závěrečná zpráva komise pro přezkoumání IX. sjezdu z hlediska kritiky buržoazního nacionalismu; O procesech a rehabilitacích. Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949–1968*, Praha 1990 (dva svazky).

⁴⁴ NAČR, f. ÚV KSČ, Komise I. (Jednalo se o dvě prověřovací komise pod vedením ministra vnitra Rudolfa Baráka, proto zvané Barákova/y komise. Šetření probíhalo v letech 1955–1957.), Komise II. (Komise byla pod vedením tajemníka ÚV KSČ Drahomíra Koldera, proto je zvaná jako Kolderova komise. Pracovala v letech 1962 až 1963.), Komise III. (03/10; Zvaná Barnabitská, působila v druhé polovině roku 1963 pod vedením předsedy SNR Jozefa Lenárta a později tajemníka ÚV KSČ Vladimíra Kouckého ve zrušeném barnabitském klášteře na pražských Hradčanech.) a Komise ÚV KSČ pro dokončení stranické rehabilitace (v čele které stál funkcionář KSČ Jan Piller. Pracovala v letech 1968–1970 a pak ještě fungovala rok pod vedením Jana Kempného). V předkládaném textu užívám u názvů komisí zjednodušeného pojmenování.

⁴⁵ Originál spisu je umístěn v Archivu Sboru vězeňské a justiční stráže SR v Leopoldově. Neúplná kopie je rovněž uložena ve 4. oddělení NAČR.

bezpečnosti a justičního aparátu během ideologického tažení proti buržoaznímu nacionalismu, jehož kořeny byly spatřovány v působení *Davistů* a jejich následovníků *Šípistů* v období předmnichovské republiky.⁴⁶ Prostor k interpretačnímu přehodnocení a hlubší analýze byl otevřen po politické rehabilitaci v prosinci 1963, kdy postupně vzniklo i několik reprezentativních monografií, které se sice přidržovaly teze o vedoucí úloze komunistické strany, na druhou stranu přinesly i mnoho nových poznatků.⁴⁷ V posledních dvaceti letech zůstávala problematika ležet ladem. Téma jsem se pokusil zpracovat v samostatné studii,⁴⁸ rovněž nedávno historik Tomáš Černák sepsal diplomovou práci, která zevrubně mapuje působení Husáka do roku 1948⁴⁹ i následně knihu o Husákově mladosti.⁵⁰

Husákova studia se dají přiblížit přes fondy římskokatolické lidové školy v Dúbravce, Masarykova státního československého reálného gymnázia (Archiv hl. města SR Bratislava) a také přes Husákův studijní vysokoškolský spis (Archiv UK v Bratislavě). Další stěžejní materiál jsem čerpal ve fondech Ministerstva vnitra, Gustáv Husák a rehabilitačních komisí ÚV KSČ (Národní archiv ČR). Komunistická agitace mezi studentstvem a Husákova aktivistická činnost lze sledovat přes materiály z fondu Policejního prezidia v Bratislavě (SNA), přes fond Všestudentský archiv (Archiv Univerzity Karlovy), tisk⁵¹ a vzpomínkové texty.⁵² Informace o kořenech Husákovy rodiny vytěžuji z církevních matrik (Archiv římskokatolické farnosti Bratislava – Dúbravka).

⁴⁶ ABS, bývalý Studijní ústav MV, sv. S-552-2, složka č. 10, Zpráva o výsledku šetření straně nepřátelských zjevů na Slovensku z 8. 3. 1950, s. 2–3; ABS, f. MNB, sign. 62/2, k. 208, Stenozáznam z hlavního projednávání trestné věci proti obviněnému Husákovi a spol. před Nejvyšším soudem v Bratislavě ve dnech 21.–24. 4. 1954, výslech G. Husáka, s. 4–9. Ve věci se angažoval mimo jiné i historik Miloš Gosiorovský.

⁴⁷ Např. Miroslava ROŠKOVÁ: *Pokrokové studentstvo na Slovensku v letech 1934–1938* [disertační práce], Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě 1965; Dagmar ČIERNA-LANTAYOVÁ: *Pokrokové studentské hnutie na Slovensku 1918–1938*, Bratislava 1974; Viliam PLEVZA – Vlasta PLEVZOVÁ: *Slovenská inteligencia v komunistickom hnutí (1921–1938)*, Bratislava 1979.

⁴⁸ Michal MACHÁČEK: *Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí*, in: *Český časopis historický*, roč. 119, 2014, č. 2, s. 227–260; též in B. Kinčok: *Gustáv Husák*, s. 15–54.

⁴⁹ Tomáš ČERNÁK: *Gustáv Husák v letech 1913–1948* [diplomová práce], Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě 2008. Jedná se z velké části o kompilaci z literatury. Černák též sepsal rigorózní práci, která dovádí Husákův příběh do roku 1951 ve dvou tematických kapitolách TÝŽ: *Sláva a pád Gustáva Husáka. Vybrané kapitoly z let 1948–1951*, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě 2009. Kapitoly pojednávají o Husákovi v souvislosti s církevní politikou KSČ a kauzou slovenského buržoazního nacionalismu. Práce též obsahuje přepisy rozhovorů autora o Husákovi s Imrichem Kružliakem a se zetěm Alexandra Macha Karolem Kubíkem.

⁵⁰ TÝŽ: *Mladé roky Gustáva Husáka (1913–1939)*, Bratislava 2015.

⁵¹ Nejvíce těžím z časopisů *Svojeť*, *Šíp* a *DAV*, do kterých Husák přispíval.

⁵² Za velmi přínosné považují sborníky vzpomínek na levicové studentské hnutí Eduard GOLDSTÜCKER a kol. (eds.): *Za lepší svět, sborník statí a vzpomínek na studentské pokrokové hnutí třicátých let*, Praha 1963; Karol ROSENBAUM (ed.): *DAV. Spomienky a štúdie*, Bratislava 1965. Do davistického sborníku přispěl i Husák, který rovněž v této době publikoval různě laděné vzpomínkové texty v časopisu *Kultúrny život*.

Prameny vzešlé z činnosti stranického aparátu a orgánů, zejména Ústředního výboru KSČ⁵³ a Ústředního výboru KSS⁵⁴ a jejich součástí slouží k nahlédnutí nejen do dění uvnitř vrcholných orgánů strany, ale i činnosti a kontaktů jednotlivých aktérů.⁵⁵ Poválečnou komunistickou stranu jako téma hojně řešil Karel Kaplan, slovenským komunistům a také slovenské StB se dlouhodobě věnuje historik Jan Pešek.⁵⁶ Ze starších prací o KSS určitě stojí za zmínku místy sarkastická až šovinistická esejistická studie slovenského exilového historika Františka Vnuka,⁵⁷ který tímto svérázným způsobem reagoval na neexistenci oficiální historiografické syntézy dějin KSS. Opačné ideologické spektrum „napravilo“ Vnukovu výtku o tři roky později, kdy vznikla reprezentativní kolektivní monografie vědeckých pracovníků Ústavu dějin KSS a Historického ústavu SAV. Příznačné na tomto díle bylo, že dějiny strany raději dováděla jen do roku 1948.⁵⁸ Přesto tato monografie nakonec vzbudila nevoli u funkcionářů KSČ, kritika se zvláště týkala kapitol Jozefa Jablonického, který se zabýval obdobím druhé světové války a později se speciálně věnoval Husákově činnosti v prvních letech Slovenského republiky, ale i ve svých dalších textech mu věnoval náležitou pozornost.⁵⁹ Z novějších prací k tomuto období stojí za pozornost texty mladších autorů Marka Syrného,⁶⁰ Martina Mocka⁶¹ a mé osoby.⁶²

⁵³ NAČR, f. ÚV KSČ; v tomto fondu je také k dohledání materie k činnosti předních funkcionářů KSČ, přičemž nejvíce čerpám ze stranických sekretariátů Klementa Gottwalda, Antonína Novotného a Gustáva Husáka. Materiály vážící se k prezidentské agendě, včetně fondu Gustáva Husáka, jsou pak spravovány Archivem Kanceláře prezidenta republiky ČR.

⁵⁴ SNA, f. ÚV KSS a přidružené osobní fondy tajemníků a předních funkcionářů ÚV KSS, včetně Husáka jako prvního tajemníka ÚV KSS (1968–1969), který čítá 12 kartonů.

⁵⁵ Určité části byly již uveřejněny prostřednictvím literatury. Dobrou pomůckou jsou také edice dokumentů, které se týkají KSS: Marta VARTÍKOVÁ (ed.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencí a plén 1944–1948*, Bratislava 1971; též, žel málo známé dvousvazkové obsáhlé dílo, Júlia CHREŇOVÁ (ed.): *Dokumenty k dejinám komunistickej strany na Slovensku (1938–1944)*, Bratislava 1988.

⁵⁶ Například Jan PEŠEK – Róbert LETZ: *Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989*, Prešov 2004; J. PEŠEK: *Centrum moci. Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948–1989*, Bratislava 2006; TÝŽ: *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I. Na ceste k moci (1945–1948), pri moci – od prevratu k pokusu o reformu (1948–1968)*, Bratislava 2012; TÝŽ: Gustáv Husák a február 1948 na Slovensku – na hranici demokracie a totality, in: S. Michálek – M. Londák a kol.: *Gustáv Husák*, s. 384–422.

⁵⁷ František VNUK: *Kapitoly z dejín Komunistickej strany Slovenska*, Middletown 1968.

⁵⁸ Pavol HAPÁK a kol.: *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*, Bratislava 1971. Samozřejmě že již předtím vznikla díla, která se snažila alespoň postihnout uvedenou problematiku v užším časovém úseku. Za zmínku například stojí J. JABLONICKÝ: *Slovensko na prelome. Zápas o víťazstvo národnej a demokratickej revolúcie na Slovensku*, Bratislava 1965; či V. PLEVZA: *KSČ a revolučné hnutie na Slovensku 1929–1938*, Bratislava 1965.

⁵⁹ J. JABLONICKÝ: Husák v rezistenci, in: *Soudobé dejiny*, roč. 1, 1994, č. 2–3, s. 222–235; též in: *Samizdat o odboji*, s. 491–507. Práce vychází z kapitoly *Bez continuity* z Jablonického samizdatové studie z roku 1981 *Ilegalita uprostřed vojny*. Kapitola se zabývá počínáním Husáka a Novomeského v období Slovenské republiky. *Tamtéž*, s. 271–283. O anabázi studie viz TÝŽ: *Samizdat o disente III.*, s. 340–344.

⁶⁰ Marek SYRNÝ: *Slovenskí komunisti v rokoch 1939–1944*, Banská Bystrice 2013; TÝŽ: Gustáv Husák a Komunistická strana Slovenska v Slovenskom národnom povstaní, in: B. Kinčok: *Gustáv Husák*, s. 88–115.

⁶¹ Mocko publikoval několik textů na internetovém serveru www.druhasvetova.sk. Následně poznatky shrnul v publikaci *Husák v odboji a SNP 1938–1945*, Bratislava 2016, jejímž spoluautorem je Tomáš Černák.

⁶² Michal MACHÁČEK: Gustáv Husák za II světové války, in: *Slezský sborník*, roč. 110, 2012, č. 3–4, s. 239–270; TÝŽ: Husák v Katyni? Mýty a realita jedného zájazdu, in: *Vojnová kronika*, roč. 3, 2014, č. 2, s. 38–42;

K tématice česko-slovenských vztahů čerpám z příspěvků uveřejněných v *Česko-slovenských historických ročenkách* a z díla Jana Rychlíka,⁶³ který se problematikou dlouhodobě zabývá, a rovněž z vlastních textů.⁶⁴ K seznámení se situací na Slovensku využívám mimo již výše zmiňované archivní prameny díla předních slovenských historiků a pramenné edice, přičemž nelze opomenout zejména ediční činnost historiků Viléma Prečana,⁶⁵ Jozefa Žatkuliaka⁶⁶ a ruské historičky Valentiny Vladimirovny Marjiny,⁶⁷ která se také mimo jiné zabývala otázkami Husákovy rehabilitace ze začátku šedesátých let.⁶⁸

Problematiku politických pounorových procesů se straníky i samotnou kauzu politického procesu se slovenskými buržoazními nacionalisty průkopnický mapovaly již zmíněné výstupy rehabilitačních komisí ÚV KSČ, přičemž uvolněná atmosféra roku 1968 umožnila otevřeně obeznámit i širokou veřejnost,⁶⁹ Karel Kaplan publikoval průlomovou studii s názvem *Zamyšlení nad politickými procesy*⁷⁰ a některé dokumenty byly později ve větším rozsahu uveřejněny v zahraničí.⁷¹ Doba tzv. normalizace utlumila další rozvoj domácího bádání o citlivé minulosti a vystačila s kritikou procesů se straníky, kterou se úmyslně nesnažila podrobněji nerozvádět. Iniciativu převzala exilová a samizdatová literatura, jež získala silnou posilu v osobě právě Karla Kaplana. Jeho nová díla se mohla oficiálně

TÝŽ: Cesta Gustáva Husáka do vedení Komunistické strany Slovenska a jeho role při utváření Slovenské národní rady, in: Marek Syrný a kol.: *Slovensko v roku 1943. Politika – armáda – spoločnosť*, Banská Bystrica 2015, s. 145–155.

⁶³ Jan RYCHLÍK: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*, Bratislava 1998.

⁶⁴ M. MACHÁČEK: Gustáv Husák a státoprávní otázka Slovenska do roku 1948, in: S. Michálek – M. Londák a kol. (eds.): *Gustáv Husák*, s. 338–369.

⁶⁵ Nejvíce využívám dosud nepřekonanou edici Viléma PREČANA (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, Bratislava 1965, a jeho ediční počiny, které se zabývají problematikou česko-slovenských vztahů v letech 1944–1945 uveřejněné v *Česko-slovenských historických ročenkách*.

⁶⁶ Jozef ŽATKULIAK (ed.): *Federalizácia československého štátu 1968–1970. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. Díl 5, 1. svazek], Praha – Brno 1996; TÝŽ (ed.): *Realizácia a normalizačná revízia česko-slovenskej federácie (september 1968 – december 1970). Dokumenty*, Praha 2011; Jozef Žatkuliak se věnoval i problematice činnosti vládní komise, která měla v roce 1968 na starosti přípravu federalizace Československa a v jejímž čele stál Husák. TÝŽ: Činnost tzv. Husákovy vládní komise a proces přípravy federalizácie Česko-slovenska, in: S. Michálek – M. Londák a kol.: *Gustáv Husák*, s. 559–582.

⁶⁷ Valentina V. MARJINA: *Sovětskij Sojuz i čecho-slovackij vopros vo vremja Vtoroj mirovoj vojny. 1939–1945 gg. Kniga 1. 1939–1941 gg.*, Moskva 2007; TÝŽ: *Sovětskij Sojuz i čecho-slovackij vopros vo vremja Vtoroj mirovoj vojny. 1939–1945 gg. Kniga 2. 1941–1945 gg.*, Moskva 2009.

⁶⁸ TÝŽ: Rehabilitácia tzv. slovenských buržoazných nacionalistov a slovenská otázka, in: B. KINČOK: *Gustáv Husák*, s. 323–352.

⁶⁹ Tisk přinášel rozhovory s jednotlivými aktéry a na pokračování zveřejňoval části z rehabilitačních materiálů. Například obnovený týdeník *Nové slovo* publikoval části Husákovy žádosti o prošetření jeho případu z 20. 12. 1962, ve které podával vlastní svědectví. G. HUSÁK: Barnabítka a čo im predchádzalo I.–VII., in: *Nové slovo* z 13. 6 až 25. 7. 1968.

⁷⁰ K. KAPLAN: Zamyšlení nad politickými procesy, in: *Nová mysl*, roč. 22, 1968, č. 6, 7 a 8, s. 765–794, 906–940 a 1054–1078. Autor se soustředí na proces s Rudolfem Slánským a spol.

⁷¹ Ferdinand BEER a kol.: *Dějinná křižovatka. Slovenské národní povstání, předpoklady a výsledky*, Praha 1964; Karel KAPLAN (ed.): *K politickým procesům 1948–1954. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968*, Praha 1994; TÝŽ (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Praha 2002.

objevit na knižních pultech až v polistopadovém Československu. Kauzu slovenského buržoazního nacionalismu představil dotyčný v souvislosti s monstrprocesem s vrcholnými straníky KSČ.⁷²

Nověji se kauze obšírněji věnoval Jan Rychlík v publikaci o česko-slovenských vztazích⁷³ a Ján Uher ve svých vzpomínkách na působení v Kolderově komisi.⁷⁴ Michal Barnovský, opět Ján Uher a Jan Rychlík napsali odborné studie.⁷⁵ Jozef Beňa se zabýval soudním rozsudkem nad Husákem v souvislosti se státoprávní otázkou⁷⁶ a Ján Štefanica otázkou trestněprávní roviny Husákovy kauzy.⁷⁷ Na diferencovanost historiografických interpretací upozornila historička Marína Zavacká.⁷⁸ Detailnější a rozsáhlejší pohled nám přináší kniha polského historika Grzegorze Gašiora,⁷⁹ má vlastní diplomová práce⁸⁰ a příspěvky Branislava Kinčoka.⁸¹ Podnětné příspěvky ze sborníku *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“: Praha 14.–16. dubna 2003* rozšiřují poznání o mezinárodní souvislosti politických procesů ve východním bloku. Nelze přirozeně opomenout ani ruské prameny; zásluhou týmu historiků pod vedením Taťjany Vladimirovny Volokitiny a Galiny Pavlovny Muraško vznikla unikátní edice dokumentů k letům 1944–

⁷² TÝŽ: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992.

⁷³ Jan RYCHLÍK: *Češi a Slováci*, II., s. 146–209.

⁷⁴ Ján UHER: *Zo zákulisia rehabilitácií. Tajomstvo Kolderovej komisie*, Bratislava 2001.

⁷⁵ Michal BARNOVSKÝ: Proces s takzvanými slovenskými buržoazními nacionalistami, in: Jiří Pernes – Jan Foitzik (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“: Praha 14.–16. dubna 2003*, Brno 2003, s. 158–170; Ján UHER: Kampaň proti tzv. buržoaznímu nacionalizmu, in: M. Barnovský (ed.): *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945–1953. (Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 6.–8. decembra 1994)*, Bratislava 1995, s. 105–115; Jan RYCHLÍK: Proces proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistům, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2005*, Brno 2005, s. 181–194; TÝŽ: Recidiva boje proti tzv. buržoaznímu nacionalismu v letech 1956–1962, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2006*, Brno 2006, s. 303–314.

⁷⁶ Jozef BEŇO: Rozsudok nad slovenskými „buržoazními nacionalistami“ z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948–1967, in: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*, Brno 1998, s. 67–73.

⁷⁷ Ján ŠTEFANICA: Vybrané právne aspekty procesu G. HUSÁK a spol., in: Ladislav Vojáček – Jaromír Tauchen (ed.): *Acta Universitatis Brunensis. Iuridica. Editio S.* No 449, Brno 2013, s. 346–362; TÝŽ: Trestnoprávne aspekty obžaloby a rozsudku v prípade Gustáv Husák, in: B. Kinčok a kol.: *Gustáv Husák*, s. 374–397.

⁷⁸ Marína ZAVACKÁ: Buržoazní nacionalisti? Slovenskí komunisti, in: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*, Brno 1998, s. 75–78. Zavacká uzavírá svou úvahu konstatováním, že v otázce „buržoazního nacionalismu“ prakticky stačí vyškrtnout slovo „buržoazní“.

⁷⁹ Grzegorz GAŠIOR: *Stalinowska Słowacja. Proces "burżuazyjnych nacjonalistów" w 1954 roku*, Varšava 2006. Autor vychází z hluboké znalosti pramenného materiálu z rehabilitačních komisí, na druhou stranu opomíjí slovenské a ruské pramenné zdroje.

⁸⁰ Michal MACHÁČEK: *Gustáv Husák v kauze slovenského buržoazního nacionalismu*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2011.

⁸¹ Branislav KINČOK: Činnosť Štátnej bezpečnosti proti Gustávovi Husákovi v rokoch 1948–1950, in: týž a kol.: *Gustáv Husák*, s. 191–238. Kinčok také publikoval o dané problematice od roku 2011 texty v časopisu *Pamäť národa*.

1953,⁸² mimo to jsou v Ruském státním archivu sociálních a politických dějin uloženy ve fondu šéfa sovětské diplomacie Vjačeslava Michajloviče Molotova depeše sovětských bezpečnostních poradců. Zmíněné ruské dokumenty umožňují blíže nahlédnout do zákulisních souvislostí politiky a příprav politických procesů.

K výše uvedeným tematickým okruhům lze využít také široké penzum memoárových textů, z nichž bych rád poukázal alespoň na jeden méně známý, o to však cennější zdroj. Jedná se o paměti slovenského komunistického politika Júlia Ďuriše, jejichž první svazek je dodnes nezvěstný, druhý o 785 strojopisných stran, ve kterém začíná Ďurišovo chronologické vyprávění po druhé světové válce a bylo napsáno od 21. ledna 1975 do 5. ledna 1985, je uložen v Archivu Muzea Slovenského národního povstání, kde jsou spravovány i další zajímavé memoárové texty především účastníků odboje. Ďuriš se při psaní vzpomínek opíral mimo jiné o své diáře, z nichž místy přímo citoval různé poznámky z interních politických jednání (diáře se rovněž nepodařilo dohledat).⁸³

Problematika šedesátých let, zvláště pak roku 1968, se tradičně těší značnému zájmu nejen česko-slovenské historiografie. Pracovníci Historického ústavu SAV věnovali kapitolu Husákovým snahám o rehabilitaci a návrat do vrcholové politiky v dosud nepřekonané knize *Predjarie*,⁸⁴ o těchto otázkách s různým zaměřením rovněž psali Karel Kaplan,⁸⁵ Milan Zemko,⁸⁶ Michal Štefanský⁸⁷ a Zdeněk Doskočil,⁸⁸ který se také snažil zmapovat Husákův politický vzestup po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa⁸⁹ a jeho vztahy s

⁸² G. P. MURAŠKO a kol. (eds.): *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953 gg. Tom II. 1949–1953 gg.*, Moskva – Novosibirsk 1998; T. V. VOLOKITINA a kol. (eds.): *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope 1944–1953. T. 2. 1949–1953. Dokumenty*, Moskva 2002.

⁸³ K osudům Ďurišově pozůstalosti viz Dušan HAVLÍČEK: *Listy v exilu. Obsahová analýza časopisu Listy, který v letech 1971 až 1989 vydával v Římě Jiří Pelikán*, Olomouc 2008, s. 832.

⁸⁴ Miroslav LONDÁK – Stanislav SIKORA – Elena LONDÁKOVÁ: *Predjarie. Politický, ekonomický a kulturní vývoj na Slovensku v letech 1960–1967*, Bratislava 2002, s. 58–71.

⁸⁵ Karel KAPLAN: *Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčika*, Brno 2011, s. 220–244; též obecněji TÝŽ: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*, Brno 2008.

⁸⁶ Milan ZEMKO: Od stranického reformátora k normalizátorovi. K publicistice Gustáva Husáka v letech 1963–1968, in: S. Michálek – M. Londák a kol.: *Gustáv Husák*, s. 531–542.

⁸⁷ Michal ŠTEFANSKÝ: Pokusy Gustáva Husáka o návrat do politiky, in: *Tamtéž*, s. 513–526.

⁸⁸ Doskočil publikoval sumarizující příspěvek: Cesta Gustáva Husáka k moci (1963–1969), in: Jan Kalous – Jiří Kocian (eds.): *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*, Praha 2012, s. 156–173.

⁸⁹ Zdeněk DOSKOČIL: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*, Brno 2006; TÝŽ: Volba Gustáva Husáka prvním tajemníkem ÚV KSČ v dubnu 1969 ve světle nových dokumentů a souvislostí, in: Michal Šmigel' a kol.: *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918–1989). Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou*, Banská Bystrica 2007, s. 237–246; Z. DOSKOČIL: Husákova normalizační strategie po dubnovém plénu ÚV KSČ v dubnu 1969, in: M. Londák – S. Sikora: *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*, Bratislava 2009, s. 277–297.

historikem Milanem Hüblem.⁹⁰ Samozřejmě se také nelze vyhnout samotnému Husákovu literárnímu a publicistickému dílu.⁹¹

Začátkem devadesátých let působili historici ve vládní komisi pro objasnění událostí z let 1967–1970, z jejíž činnosti vznikla odborná studie a rozsáhlé sbírky pramenného materiálu,⁹² které byly částečně publikovány, zejména díky reprezentativnímu edičnímu počínu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR pod názvem *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*. Z odborné literatury mi zvláště byly nápomocny práce historiků a zároveň členů zmíněné komise Antonína Benčíka,⁹³ Ondřeje Felcmana⁹⁴ a Stanislava Sikory.⁹⁵ Za velmi podnětné rovněž považuji knihy Jana Wannera⁹⁶ a Karla Durmana, kteří se věnují dějinnému vývoji v mezinárodních souvislostech, přičemž Durman čerpá z méně známých zahraničních zdrojů a jeho text využívám i k následnému období sedmdesátých a osmdesátých let.⁹⁷

Právě uvedené období považuji za nejvíce problematické z heuristického, ale i interpretačního hlediska. Jedná se totiž o dějinnou periodu nejméně historiograficky zpracovanou v porovnání s předcházejícími časovými úseky a zároveň hodnotově mocensky negovanou současným společenským zřízením i snad pro některé starší historiky tematicky

⁹⁰ Z. DOSKOČIL: Milan Hübl – historik v siločarách Gustáva Husáka, in: S. Michálek – M. Londák a kol.: *Gustáv Husák*, s. 750–801.

⁹¹ Husák také hojně publikoval mimo již zmiňované období 30. let v letech 1944–1950. Viz edici Gustáv HUSÁK: *Zápas o zajtrašok*, Bratislava 1948; TÝŽ: *Z bojov o dnešok 1944–1950*, Bratislava 1973. Husák začal znovu publikovat po roce 1963, zvláště v časopise *Kultúrny život*. TÝŽ: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, Bratislava 1964. Tato kvazi-vzpomínková kniha byla opakovaně vydána a stala se oficiálním pohledem na dějiny SNP v době tzv. normalizace, kdy s ní polemizoval historik Jozef Jablonický. Rovněž existuje zevrubná edice Husákových odborných textů k letům 1963–1968 G. HUSÁK: *O slovenskom národnom povstaní*, Bratislava 1969. Pro následující období let 1969 až 1987 byly postupně publikovány sborníky Husákových veřejných vystoupení, přičemž je však nutné zmínit, že neobsahují systematicky všechna Husáková vystoupení a že některé texty byly i kráceny. Proto může být užitečné srovnání sborníkových textů s publikovanými texty v tisku, či ještě lépe audio a video záznamy; za velmi prospěšnou se mi osvědčila práce s e-sbírkou, která je spravována českým Národním muzeem, a se záznamy z Archivu českého rozhlasu.

⁹² Sbírkky jsou uloženy v Archivu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Archivu Ústavu politických věd SAV, kde jsou také uloženy přepisy vzpomínek tehdejších politických aktérů.

⁹³ Antonín BENČÍK: *V chapadla kremelské chobotnice*, Praha 2007; TÝŽ: *Téma: Alexander Dubček*, Praha 2012.

⁹⁴ Ondřej FELCMAN: Počátky ostré etapy normalizace, in: *Československý rok 1968, 2. díl*, Praha 1993, s. 51–81; TÝŽ: Husákovy představy o normalizaci společnosti při převzetí moci v dubnu 1969, in: František Nesejt – Vladimír Wolf (eds.): *Pohledy do minulosti. Sborník příspěvků k šedesátinám Doc. PhDr. Vladimíra Lesáka*, Hradec Králové 1994, s. 77–85.

⁹⁵ Stanislav SIKORA: *Po jari krutá zima. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968–1971*, Bratislava 2013; TÝŽ: *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*, Bratislava 2008; TÝŽ: Vývoj vo vedení Komunistickej strany Slovenska od augusta 1968 do apríla 1969, in: *Historický časopis*, roč. 60, 2012, č. 2, s. 235–256.

TÝŽ: K politickej diferenciacii v KSS v rokoch 1963–1968, in: *Historické štúdie*, roč. 44, 2006, s. 163–181.

⁹⁶ Jan WANNER: *Brežněv a východní Evropa 1968–1982*, Praha 1995.

⁹⁷ Karel DURMAN: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964–1991*, Praha 1998; zvláště kapitola Kreml a Pražské jaro, s. 73–120 a podkapitoly Gorbačov a satelité: případ Husák, s. 333–336 a Od staročeské metody k sametové revoluci, s. 420–427.

citlivou. O Husákovi tohoto období převládají úvahové texty⁹⁸ a zájem historiografie o politické dějiny obecně roste až od nástupu Michaila Gorbačova do čela Sovětského svazu, tj. chronologicky od roku 1985.⁹⁹ Domnívám se, že jedním z klíčových faktorů zmíněného nezájmu jsou také limity, které vyplývají z dostupnosti pramenné základny. Vzhledem k jejímu stáří, respektive mládí nebyla vždy snadno přístupna ke studiu a mnohé prameny jejich zpracování či zveřejnění ještě čeká.

Další obtíže přináší informativní omezenost pramenů; například záznamy z jednání nejvyšších orgánů Ústředního výboru KSC jsou často lakonické (někdy dokonce zcela schází), a i když pramenů osobní povahy stále přibývá, je jich pomálu a aktéři se vyhýbají kontroverzím, nemluvě pak o specifčnosti normalizačního jazyka. Historik se navíc potýká s přirozenou praxí politických činitelů, kteří řešili významné záležitosti již před samotným zasedáním příslušných stranických orgánů, osobně mezi sebou či se sovětskými činiteli. Nedostává se nám sice záznamů z diskuzí politbyra ÚV KSSS z tohoto období či písemností provenience KGB,¹⁰⁰ přesto se nabízí využít některých dosud opomíjených zdrojů.

Zaměřil jsem se přitom právě na prameny sovětské provenience. Na Husáka stejně jako i na jiné vrcholové politiky byly shromažďovány informace Mezinárodním oddělením ÚV KSSS,¹⁰¹ přičemž jsem studoval a využívám i materiály ze spisů k dalším politickým činitelům Vladimíra Clementise, Ladislava Novomeského, Ludvíka Svobody či Viliama Širokého, které jsou uloženy v Ruském státním archivu sociálních a politických dějin. Zmíněné prameny pomáhají poodhalit mnohé informace z politického zákulisí a motivů aktérů. Za osobitou zmínku rovněž stojí nedávno publikované deníkové záznamy Leonida

⁹⁸ Oldřich TŮMA: Husákův domeček z karet. V historii východního bloku byla normalizace všední příhodou, in: *Dějiny a současnost*, roč. 26, 2004, č. 4, s. 3–6; Vilém PREČAN: Dirigent národní apatie, in: *Přítomnost*, zima 2004, s. 18–20; Jaroslav CUHRA: Gustovi se zdá republika malá, in: *Tamtéž*, s. 20–21.

⁹⁹ František KOUDELKA: Husákův pád 1987. Dokumenty k oddělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSC a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSC, in: *Soudobé dějiny*, roč. 7, 2000, č. 3, s. 475–525; též Jiří SUK: „Vidím vám všem až do žaludku“. Sesazování Gustáva Husáka v roce 1987, in: *Dějiny a současnost*, roč. 26, 2004, č. 4, s. 22–27. Obecněji k politickému dění Emil VORÁČEK: Gorbačov a Československo – zklamané naděje? in: Eva Semotánová (ed.): *Cestou dějin. K počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové CSc. I.* [svazek], Praha 2007, s. 341–352; Emil VORÁČEK: Gorbačov a kolaps státního socialismu v Československu. Rok 1989, in: týž – Jan Němeček (eds.): *Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století / Česko-rossijskije otnošenija v 19–20 věkch*, Praha 2011, s. 145–158; Martin ŠTEFEK: *Za fasádou jednoty. KSC a SED po roce 1985*, Červený Kostelec 2014.

¹⁰⁰ K tomu viz Vladimír Claude FIŠERA: Po pětáctyřiceti letech: Když Moskva pootevírá archivy, in: *Listy*, roč. 43, 2013, č. 1, s. 53–64.

¹⁰¹ Personální spis Gustáva Husáka je uložen v Ruském státním archivu soudobých dějin a skládá se z šestadvaceti svazků, které celkově čítají kolem 3500 stran a zahrnují období let 1936–1991 (sovětský zájem o Husákovu osobu rapidně narůstal s rokem 1968 a naopak klesal ve druhé polovině 80. let). Spis obsahuje zejména tiskové zprávy a výňatky z různých informativních zpráv (vzácněji celé zprávy), které se nějakým způsobem vztahují k Husákovi. Jejich původci byli hlavně pracovníci sovětského velvyslanectví v Praze či sovětského generálního konzulátu v Bratislavě. Přesnou identifikaci původce, primárního adresáta či datace není u výňatku zpráv vždy možné určit. *RGANI*, f. 5 (Apparat CK KPSS), op. 109 (Meždunarodnyj otděl CK KPSS), d. 11997–12022. Tento archiv také spravuje fondy stranických sekretariátů jednotlivých sovětských vůdců.

Iljiče Brežněva¹⁰² a ruská literatura vážící se k pražskému jaru s přesahy do období tzv. normalizace.¹⁰³

Nejednou se mi také vyplatilo k analýze domácí politické situace kombinovat informace z oficiálních československých tiskovin a písemností Ústředního výboru KSČ se zahraničním tiskem, nejčastěji exilovými časopisy *Svědectví* a *Listy*. Četně jsem také využíval memoárové texty tehdejších aktérů (Lubomír Štrougal,¹⁰⁴ Miloš Jakeš,¹⁰⁵ Vasil Biľak,¹⁰⁶ Miroslav Štěpán¹⁰⁷ či Jiřina Švorcová¹⁰⁸). Užitečný soubor vzpomínek bývalých funkcionářů KSČ publikoval Miroslav Vaněk a Pavel Urbášek¹⁰⁹ či Dušan Spáčil a Karel Sýs.¹¹⁰ Vilém Prečan uveřejnil úryvky týkající se Československa z rusky publikovaných vzpomínek sovětských politických činitelů,¹¹¹ jejichž knižní paměti se také nabízejí ke studiu.¹¹² Důležité narativní prameny z činnosti parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989 publikoval historik Pavel Žáček.¹¹³ Existují také přepisy audiozáznamů ze stranických pohovorů, které byly provedeny s předními funkcionáři KSČ, včetně Husáka, začátkem roku 1990. Ačkoliv jejich autorizaci učinili pouze členové komise, domnívám se, že záznamy lze považovat za věrohodný i cenný pramen, jelikož, pokud je mi známo, mnozí narátoři jiná „posametová“ svědectví po sobě nezanechali.¹¹⁴

¹⁰² Aleksandr CHINŠTEJN: *Skazka o poterjannom vremeni. Počemu Brežnev ne smog stat' Putinyim*, Moskva 2011, s. 461–557. Chinštejnovi bylo umožněno studium Brežněvových deníků, jejich části následně bez souhlasu archivu publikoval. Deníky jsou uloženy v Archivu prezidenta Ruské federace v Moskvě, fakticky však patří Ruskému státnímu archivu soudobých dějin, který společně s Německým historickým ústavem v Moskvě je posléze sám publikoval. Leonid Brežněv. *Rabočije i dnevnikovyje zapisi. 1964–1982 gg. Tom 1 a 1944–1964 gg. Tom 3*, Moskva 2016; též *Zapisi sekretarej prijemnoj L. I. Brežněva 1965–1982 gg. Tom 2*, Moskva 2016.

¹⁰³ Např. G. P. MURAŠKO – T. V. VOLOKITINA – A. S. STYKALIN (eds.): *1968 god „Pražskaja vesna“*. *Istoričeskaja retrospektiva. Sbornik statej*, Moskva 2010; Igor Jelisejevič SINICIN: *Andropov vblizi. Vospominanija o vremenach „otpepli“ i „zastoja“*, Moskva 2004.

¹⁰⁴ Lubomír ŠTROUGAL: *Paměti a úvahy*, Praha 2009; TÝŽ: *Ještě pár odpovědí*, Praha 2011.

¹⁰⁵ Miloš JAKEŠ: *Dva roky generálním tajemníkem*, Praha 1996.

¹⁰⁶ Vasil BILAK: *Paměti Vasila Biľaka I. a II.*, Praha 1991; TÝŽ: *Až po mé smrti*, Praha 2014.

¹⁰⁷ Miroslav ŠTĚPÁN: *Zpověď vězně sametové revoluce*, Praha 1991; Petr HOLEC (ed.): *Miroslav Štěpán. Můj život v sametu aneb Zrada přichází z Kremlu*, Praha 2013.

¹⁰⁸ Miroslav GRACÍK – Václav NEKVAPIL (eds.): *Jiřina Švorcová osobně*, Praha 2010.

¹⁰⁹ Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.): *Vítězové? Poražení? Životopisná interview II. díl. Politické elity v období tzv. normalizace*, Praha 2005.

¹¹⁰ Dušan SPÁČIL (ed.): *Viděno deseti*, Praha 2009; Karel SÝS – Dušan SPÁČIL (eds.): *Záhady 17. Listopadu*, Praha 2010.

¹¹¹ Vilém PREČAN (ed.): „Svědectví o rozpadu „socialistického společenství“: ukázky z memoárů Michaila Gorbačova, Vadima Medveděva a Valerije Musatova, in: *Soudobé dějiny*, roč. 5, 1998, č. 4, s. 509–554.

¹¹² Např. Michail GORBAČOV: *Žizň i reformy. Kniga 2*, Moskva 1995; TÝŽ: *Můj život. Vzpomínky a zamýšlení*, Praha 2014; Georgij Chosrojevič ŠACHNAZAROV: *S voždjami i bez nich*, Moskva 2001; Anatolij ČERNAJEV a kol. (eds.): *V Politbjuro CK KPSS... Po zapisjam Anatolija Černjajeva, Vadima Medvedeva, Georgija Šachnazarova (1985–1991)*, Moskva 2008.

¹¹³ Pavel ŽÁČEK (ed.): *Vypovídat pravdu a nic nezamlčovat. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989. Díl 1*, Praha 2013; TÝŽ (ed.): *Vypovídat pravdu a nic nezamlčovat. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989. Díl 2*, Praha 2013.

¹¹⁴ Archiv ÚV KSČM. Tento pramen byl zatím až na jednu výjimku mimo badatelský zájem. Vladimír ČERMÁK: *Operace Listopad 1989*, Praha 2012. Čermákova kniha ovšem neuvádí archivní zdroj. Čermák

Předkládaná práce rovněž těží z písemností privátní provenience. Osobní pozůstalosti Magdaleny Husákové-Lokvencové a Gustáva Husáka jsou v držení rodiny jejich syna Vladimíra Husáka, přičemž se jedná o soubor materiálů různého původu (*Rodinný archiv G. Husáka*). Z tohoto materiálu stojí za osobitou zmínku gymnaziální sešity Gustáva Husáka, soubor osobní vězeňské korespondence, která se nakupila za devět let Husákova žalářování v padesátých letech, dále koncepty z publicistické činnosti z let šedesátých, další jednotliviny a neméně cenná rodinná fotoalba. Součástí rodinného archivu jsou i písemnosti, které vznikaly v průběhu Husákovy opětovné politické aktivizace od roku 1968 a které byly součástí osobního Husákova archivu na Ústředním výboru KSČ a následně Pražském hradě, ze kterého si je Gustáv Husák odvezl v prosinci 1989 domů do Bratislavy. Za nejvíce cenné materiály považují Husákovy deníkové záznamy z přelomových let 1968/1969,¹¹⁵ různé jeho osobní poznámky k politickým jednáním¹¹⁶ či diáře. Rovněž historik Viliam Plevza mi laskavě poskytl ke studiu svůj soukromý archiv (*Osobní archiv V. Plevzy*),¹¹⁷ který obsahuje množství podkladového materiálu nashromážděného k Husákově osobnosti i pramenů osobní povahy. Za velmi přínosné považují osobní a pracovní korespondenci, hojně textem obsáhlé diáře či záznamy rozhovorů mezi Viliamem Plevzou a Gustávem Husákem. V těchto souvislostech ještě raději dodávám, že ze strany rodiny Gustáva Husáka i Viliama Plevzy mi byla dána volná ruka jak k výběru pramenů, tak i k jejich zpracování.

Další mnohé informace čerpám i z jiných než výše zmíněných archivních institucí, které sice nemusíme pokládat za stěžejní, ale podle mého názoru pomáhají usměrnit či upřesnit mnohé řešené záležitosti, dávají odpověď na jinak nezodpovězené otázky a i díky jejich komparaci s jinými prameny prohlubují kritiku. V neposlední řadě se snažím využít i široké penzum další literatury, zvláště vzpomínkové texty, též jsem uskutečnil rozhovory s asi třemi desítkami dějinných aktérů, či periodický tisk,¹¹⁸ což v konečném důsledku kladně přispělo ke kvalitě předkládané práce o Gustávu Husákovi.

napsal trilogii o dějinných meznících československých dějin 1948, 1968 a 1989, která je podle mého názoru interpretačně divoká, v souvislosti s Husákem faktograficky nepřesná a přejímající nepodložené (při hlubším studiu vyvrátitelné) informace, a proto, snad i neprávem, historiky ignorovaná, přesto inspirující.

¹¹⁵ Dochované Husákovy deníkové zápisky počínají zápisem z 11. listopadu 1968 a končí 21. dubna 1969.

¹¹⁶ Mimo jiné se zachovaly poznámky z jednání Gustáva Husáka s Michaelem Sergejevičem Gorbačovem z druhé poloviny osmdesátých let.

¹¹⁷ Plevzův archiv pomohl uspořádat badatel Martin Mocko, jenž ho hodlá odevzdat do SNA.

¹¹⁸ Viz *SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY*.

ZÁVĚR

Předkládaný text zůstává přes veškerou snahu o pravdivost dílem jednotlivce, který se nikdy nemůže oprostít od vlastní zkušenosti a přítomnosti, proto si, jak již bylo zdůrazněno v úvodní části práce, nenárokuji právo na definitivní soudy o Gustávu Husákovi. Omlouvám se přitom všem aktérům, kterým se nedostalo ocenění, či naopak kritiky, jichž by si objektivně zasloužili. Věřím však, že tato disertační práce snad napomůže k otevřenější diskuzi o Husákově osobnosti a že čtenář na základě předkládaného penza nových informací i s přihlédnutím k vlastnímu žebříčku hodnot snadněji porozumí a zorientuje se v Husákově příběhu, bude si moci udělat vlastní názor a poznatky případně dále rozvine, ať už podle jiných kritérií a nástrojů či kladením rozličných otázek.

Snažil jsem se čerpat z široké škály pramenných zdrojů, přesto je poctivé přiznat, že na probádání stále čeká další množství pramenů, a to zejména pro období od konce 60. do konce 80. let, které by si zasloužilo v souvislosti s Gustávem Husákem ještě prohloubit. Soudím přitom, že k přesnějšímu poznání bude nezbytný další výzkum v privátních a zvláště v ruských archivech, které jsou ze strany českých a slovenských historiků bohužel zanedbávány.

Interpretačně je výklad o životě, díle a obrazu Gustáva Husáka stále otevřen. K ucelenějšímu kritickému zhodnocení Husáka, zejména jako státníka (1969–1987), se mimo jiné nabízí a byla by podle mého mínění užitečná komparativní analýza, paralelní životopis Husáka s jiným politickým aktérem, který působil ve stejném (ale možné též v předcházejícím či následném) období, a to bez ohledu na jeho geopolitickou orientaci, čili i se státníkem mimo tzv. východní blok. Rovněž se domnívám, že existuje prostor k propracování otázky historických narácí o Gustávu Husákovi, a to až do současnosti, přičemž by bylo možné pojmut Husáka jako místo paměti, primárně pojednat o jeho „druhém životě“, a v rámci výzkumu provést případně i česko-slovenskou komparaci. V neposlední řadě se nabízí vydat například kritickou edici Husákovy publicistiky z období 30. let, která je v souvislosti s dneškem do určité míry stále aktuální.

S Husákovým jménem jsou spojovány události a dějinné etapy, které část české a slovenské společnosti traumatizují, což značně ztěžuje jejich kritické zhodnocení a je živnou půdou pro účelovosti všeho druhu. Jak poznamenal filozof Zdeněk Vašíček: „*Dějiny zkrátka připomínaly/připomínají spíše spižírnu na uzené křivdy a hrdiny, každý si jimi poslouží, jak chce a kolik si dokáže vzít.*“¹¹⁹ Zjednodušeně řečeno, pro obě tvrzení, že byl Gustáv Husák

¹¹⁹ Zdeněk VAŠÍČEK – Françoise MAYER: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, Praha 2008, s. 72.

padouch, nebo hrdina, je možné snést množství argumentů. Avšak nabízí se i jiná, podle mého mínění stěžejní otázka, kterou jsem si od začátku výzkumu a psaní kladl, totiž v čem spočívá jeho význam pro současnost.

Národní komunista?

V souvislosti s osobností a dějinnou úlohou Gustáva Husáka je vedena diskuze o tom, zda ho můžeme považovat za představitele *slovenského národního komunismu*. Z uskutečněných názorových výměn¹²⁰ jsem nabyl dojmu, že v diskuzi jednak chybí definice samotného pojmu, jednak je v odpovědi na otázku skryta účelovost, neboť stupeň Husákovy nacionální orientace může sloužit jako hodnotící nástroj jeho osobnosti, což ostatně již dokázala kauza slovenského buržoazního nacionalismu, na níž mohou být při tom vyvolávány reminiscence.¹²¹

Pojem *národní komunismus* můžeme vykládat rozličnými způsoby. Přidržíme-li se například výkladu Encyklopedie Britannica, pak národní komunismus vychází z marxisticko-leninské ideologie, kontinuálně a otevřeně operuje s nacionální otázkou a staví na lokálních specifikách, například aplikuje svébytný model hospodářské politiky, ale hlavně důsledně neuplatňuje *demokratický centralismu*, tj. snaží se o autonomní, či zcela nezávislé postavení na Moskvě,¹²² přičemž zpravidla bývá uváděn příklad Titovy Jugoslávie, maoistické Číny nebo Albánie Ervina Hodži,¹²³ částečně pak můžeme mluvit i o režimech Ceaușescova Rumunska, Nagyova a Kádárova Maďarska, Gomułkova Polska či Dubčekova Československa. K národnímu komunismu se však jen výjimečně nějaký režim přímo hlásil, naopak vůči němu byla uplatňována ideologicky dehonestující označení jako trockistický, revizionistický či buržoazně nacionalistický. V uvedeném případě se označení nedá aplikovat na Gustáva Husáka, jelikož ten nikdy nezpochybňoval mocenské postavení Sovětského svazu.¹²⁴

¹²⁰ Naposledy byla vedena diskuze tímto směrem na debatním večeru *Gustáv Husák a jeho doba*, který byl organizován slovenským Ústavem paměti národa v Bratislavě 28. 1. 2013, či na konferenci *90 let českého a slovenského komunismu*, jež byla organizována Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., a Ústavem pro studium totalitních režimů v Praze 3.–5. 11. 2011.

¹²¹ Viz pojednání o slovenském národně-katolickém příběhu o Husákovi z úvodu disertační práce a podkapitoly 5.2.2. *Utkání a potýkání nejen s Králem Václavem*.

¹²² Heslo „Národní komunismus“, in: *Encyclopædia Britannica*, online: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/404603/National-Communism>.

¹²³ François FURET: *Minulost jedné ilúzie. Esej o idejích komunismu v 20. století*, Bratislava 2000, s. 490–492. Furet spatřuje v jugoslávském případě „schizma“ komunismu.

¹²⁴ Historik Jan Rychlík použil nedávno pragmatický přístup; ztotožnil slovenské národní komunisty s národně orientovanými intelektuály kolem časopisu DAV, kam přiřadil i Husáka, a dějinnou niť vedl přes Slovenské národní povstání a kauzu slovenského buržoazního nacionalismu až k realizaci a následné deformaci federalizace Československa, v čemž prakticky spatřuje i konec slovenského národního komunismu. Jan RYCHLÍK:

Problém tkví v tom, že Husákovo nařčení z nacionalistických tendencí nebývá spojováno s odporem vůči Moskvě, nýbrž vůči Praze. Nejedná se ale o ojedinělý jev, jelikož se nabízí analogie se sovětskou Ukrajinou a Běloruskem 20. a 30. let nebo Gruzii v 50. letech, kde se vyskytla obvinění ze snahy o odtržení od Sovětského svazu. Rovněž se nabízí příklad Bulharska, kde byla skupina vysokých stranických funkcionářů nařčena z makedonského nacionalismu a separatismu.¹²⁵ V těchto případech bylo oficiálně uplatňováno obvinění z buržoazního nacionalismu, což je i (česko)slovenský, respektive Husákův případ z 50. let, přičemž se jednalo o retrospektivní konstrukt, který byl zapříčiněn zjištěnými mezinárodními událostmi, honem na vnitřního nepřítele, politikou centralismu i českého nacionalismu, který je však někdy zjednodušeně interpretován jako jediná příčina.¹²⁶ To ovšem nijak nesnižuje fakt, že Husák byl perzekvován za snahy posilnit právní postavení slovenských národních orgánů. Nabízí se však hypotetická otázka, jaký a zdali vůbec by mělo nějaký praktický dopad, kdyby Husákovo snažení dopadlo úspěšně.

Soustavně se přitom vyskytuje dilema, zda byl Gustáv Husák na prvním místě Slovákem, anebo komunistou. Ztotožňují se s názorem historika Jana Rychlíka, že Husák patrně neviděl „rozpor mezi příslušností ke slovenskému národu a ke komunistickému hnutí a podobnou otázku by nepochybně považoval za absurdní“, ¹²⁷ jelikož považoval národní otázku za neoddělitelnou od otázky sociální. Nesporně přitom vycházel na rozdíl od jiných slovenských politických reprezentantů ze slovenských nacionálních pozic, a je proto označován za *národně orientovaného komunistu* (osobně se stavím za užívání tohoto pojmu, který ve svých polistopadových textech uplatňoval již historik Michal Barnovský), ovšem pokud šlo o prosazování národního programu, dal nakonec vždy přednost stranické disciplíně.

Pokud bychom však redukovali původní otázku na státoprávní otázku Slovenska, pak se dostáváme až k paradoxní genezi a závěru. Husák se za války výrazně podílel na negaci slovenské státnosti plynoucí z existence Slovenské republiky (udržení této státnosti však bylo v tehdejší geopolitické konstelaci neudržitelné). Paralelně však prosazoval proti ní a současně centralisticky orientovanému východisku československé exilové vlády v Londýně slovenskou státnost novou, která vycházela z česko-slovenského státoprávního dualismu a

Slovenský národní komunismus a slovenští národní komunisté, in: J. Kalous – J. Kocian: *Český a slovenský*, s. 306–316. Obdobně, ale sofistikovaněji Michal KOPEČEK: Historický výskum národných hnutí a koncept socialistického patriotizmu v Československu, Maďarsku a stredo-východnej Európe v rokoch 1956–1970, in: *Forum historiae* [online], roč. 7, 2013, č. 1, s. 17–35. Kopeček vychází z polarizace konceptu socialistické společnosti a národního komunismu, který ovšem chápe stejně jako Rychlík šířeji, bez negace Moskvy.

¹²⁵ J. RYCHLÍK: *Češi a Slováci*, II., s. 149.

¹²⁶ K tomu viz *tamtéž*, s. 146–147; též M. ZAVACKÁ: *Buržoazní nacionalisti?*, s. 76.

¹²⁷ Jan RYCHLÍK: Gustáv Husák a česko-slovenské vztahy, postoje k otázce státoprávního uspořádání v období normalizace, in: S. Michálek – M. Londák a kol.: *Gustáv Husák*, s. 647.

antifašismu, přičemž legitimitu čerpala ze Slovenského národního povstání.¹²⁸ Pravda, která také byla po válce i za Husákova přičinění oklešťována a stala se následně jednou z příčin jeho perzekuce. V době pražského jara pak Husák aktivně navázal na svou povstaleckou vizi a rozhodujícím podílem se přičinil o její realizaci, na jejímž konci stál zrod česko-slovenské federace.

Následné posílení centrálních (federativních) orgánů na úkor národních institucí souviselo s geopolitickou situací, ale také se socioekonomickým faktorem. Často zdůrazňovaná „deformace“ federativního zákona znamenala konsolidaci národní otázky a zabezpečení růstu životní úrovně na Slovensku na dvacet let. Federativní řešení, jak čas ukázal a jak to tak obecně u takového druhu řešení bývá, se nakonec ukázalo jako dočasné a v konečném důsledku také usnadnilo rozdělení společného státu Čechů a Slováků a ustanovení nových států. Ovšem o takovýto vývoj Gustáv Husák cílevědomě neusiloval, naopak normalizační federativní úpravu chápal jako dořešení státoprávního vztahu mezi Čechy a Slováky a dovršení emancipačního úsilí slovenského národa. Navíc se nově z pozice československého státníka vyslovoval za posilování jednotného československého vědomí a československé socialistické státnosti.

Gustáv Husák je tak kvůli svým kritickým postojům jak vůči čechoslovakismu, tak vůči slovenskému elitářskému národovectví a zároveň svému taktickému využívání nacionální otázky k politickým cílům, jak upozorňuje historik Jan Tesař, interpretovatelný „na všechny strany, rôzne podľa okolností“.¹²⁹ Avšak ať už jsou hodnotící názory na Husákovu roli v nacionální otázce jakékoliv, nelze podle mého názoru pominout, že Husák jednak reprezentoval a podporoval systém omezené česko-slovenské národní nezávislosti na Sovětském svazu, jednak právě pod jeho politickým vedením se opětovně podařilo slovenskému národu oficiálně docílit i v uvedených limitech národní svébytnosti a položit ústavní základy slovenské antifašistické státnosti, z níž vychází a ke kterým se hlásí i soudobá Slovenská republika. V těchto souvislostech se proto Gustáv Husák paradoxně řadí jak mezi demontéry, tak i tvůrce slovenské státnosti, jejímž vedlejším a logickým produktem, jakýmsi Husákovým „*danajským darem*“,¹³⁰ se pak jeví i Česká (socialistická) republika.

¹²⁸ Gustáv Husák vystihl tuto věc již během povstání: „*Vojenský význam tohto politického postoja je, ako sa ukáže, veľký. Politický význam tohto vojenského vystúpenia však je obrovský. Slováci budú z neho čerpať svoje sebavedomie v budúcich generáciách, ale hlavne po skončení tejto vojny a utváraní novej štátnej organizácie.*“ [Gustáv HUSÁK]: Češi a Slováci, in: *Pravda*, roč. 25, 16. 9. 1944, č. 7, s. 1.

¹²⁹ J. TESARĚ: *Namiesto úvodu*, s. 7 a 10.

¹³⁰ Petr PAVLOVSKÝ: Česká republika – danajský dar [Český deník, 2. 11. 1991], in: *týž: Chodte vpravo! (výběr článků z let 1990–1992)*, Praha 1992, s. 31.

Úspěšný politik?

Koncem března 2015 mi položil během natáčení televizního pořadu *Historie.cs* publicista Vladimír Kučera otázku, zda byl Gustáv Husák úspěšný politik. Přiznám se, že jsem v prvních vteřinách nevěděl, co „duchaplného“ mám do éteru říci. Nakonec jsem odpověděl obecným konstatováním, takřkajíc do autu, o neúspěšnosti jako profesním údělu všech politiků, jelikož každý politický činitel musí dříve nebo později skončit (nakonec i na smetišti dějin, avšak s možností návratu!). Nástupci zpravidla a spíše zákonitě přicházejí s negací svých předchůdců, což je umocněno při změně režimu. Věřím, že když nic jiného, tak předkládaná práce ukázala záludnost a pomíjivost hodnotících soudů. A vůbec, na jaké hodnotící škále lze úspěch politiků měřit?

Na události bohatém životě Gustáva Husáka se zrcadlily dějiny našeho 20. století ve vsí jejich složitosti a rozpornosti. Byla by proto chyba na Husáka hledět jako na statickou postavu. Nebyl přímočarým tvůrcem dějin, ale rovněž produktem sociálního prostředí i jeho odrazem. Jako každý jiný člověk má v sobě více stránek, které si mnohdy protiřečí. Procházel různými dějinnými a životními etapami, podle toho také přizpůsoboval své chování a měnil role. Navíc dějinní aktéři jednají v jedinečných situacích a málokdy se jejich původní cíle a představy kryjí s budoucí realitou.

Gustáv Husák je často hodnocen jako mocichtivý a ambiciózní člověk, jako taktik, pragmatik, bezpátevní kariérista, „*oportunní egoista*“, ¹³¹ „*muž moci*“, „*fanatik politiky*“, ¹³² „*bezmezně ambiciózní maniak moci*“ ¹³³ či jako člověk „*neobyčejně fascinován politickou mocí*.“ ¹³⁴ Nad těmito a dalšími obdobnými hodnoceními si často kladu otázku, proč jsou užívána pouze v souvislosti s Husákem, nikoliv i vůči jiným politickým egocentrickým zapálenčům, u kterých by podle mého názoru rovněž seděly, abych nebyl nekonkrétní, například vůči Edvardu Benešovi? Ono se totiž nejedná o prostá konstatování, nýbrž výčitky, které mají v sobě zabudovanou silně negativní konotaci, účelovou nálepkou ovlivněnou osobními sympatiemi toho, kdo je používá.

Uniká přitom důležitá skutečnost, totiž že většina z výše uvedených charakteristik, pokud je oddělíme od expresivního vyznění, je nedílnou součástí politického řemesla. Politika je nekompromisní oportunismus a ti, kteří v ní vítězí, jsou úspěšní, drsně jednající

¹³¹ Ondřej FELCMAN: Gustáv Husák – typický oportunist a fanatik moci, in: *Lidové noviny*, příloha, 20. 8. 1998, s. II.

¹³² AÚSD, sbírka Komise, R 67, *záznam rozhovoru s J. Křenem z 20. 6. 1990*, s. 12.

¹³³ Vilém PREČAN: Gustáv Husák prezidentem ČSSR [25. 5. 1975], in: M. Drápala (ed.): *V kradeném čase*, s. 150–155.

¹³⁴ Katarína ZAVACKÁ: Antidemokrat z presvedčenia, in: *Dilema*, duben 1999, č. 4, s. 54.

lidé, kteří jako jediní můžou skutečně spravovat i nastolovat politickou agendu. Politika je střet zájmů a boj o moc, se kterou je bytostně spjata, jelikož je jejím nevyhnutelným prostředkem. Řečeno s filozofem Ivanem Svitákem v jeho reakci na literátku Evu Kantůrkovou, která naopak považuje mocenské myšlení za slabost, „*kdo v politice nemyslí mocensky, nemyslí vůbec*“.¹³⁵ Ba co více, skutečná politická osobnost nepředstavuje všeobecný mravní vzor, nýbrž jeho výjimku, a to i takovou, která může představu o mravnosti narušovat.¹³⁶

Zkusme proto posuzovat Husáka z hlediska jeho politické profese, rovněž individuálně v mezích tehdejších možností a doby. Na pomoc si k tomu přibírám kombinaci kritérií od obecně uznávaných autorů, kteří se hodnocení politických osobností teoreticky věnovali. Historik Jacob Burckhardt užívá v souvislosti s hodnocením dějinných aktérů pojem „*historická velikost*“, která je podle jeho názoru u politiků docilována naplňováním následujících znaků (schopností): politického prosazení, udržení a rozvoje osobní moci, vycítění dějinného vývoje, rychlého zorientování se v krizových situacích a zvládnutí z nich plynoucího náporu.¹³⁷ Sociolog Max Weber rovněž uznává machiavellistická kritéria, ale zároveň zohledňuje obsahovou stránku politiky. Dělí politiky podle toho, zda pouze „žijí z politiky“, zaměřují se samoučelně na výkon politické funkce, pak se jedná o „*politiky moci*“, nebo zda „žijí pro politiku“, chápou výkon své funkce jako službu věci (víře), mají na zřeteli realizaci programu (idejí) a zodpovědnost za následky svých (ne)činů, rovněž před budoucností. Druhý typ politiků hodnotí Weber na rozdíl od prvního typu pozitivně.¹³⁸

Charakteristika Husáka jako bezmezného prospěcháře narušuje již sama doba, ve které se přihlásil ke komunismu. Režim meziválečného Československa se sice vyznačoval liberálním prostředím v porovnání s okolními státy, ale přirozeně pokládal takto orientované jedince za antisystémové živly, jelikož jejich cíle ho ohrožovaly. Proto nesčetněkrát sahal k represím a stavěl lidem *zvláštního ražení* mantinely. Například bylo nepsaným pravidlem, že členům komunistické strany se odepírala možnost vykonávat některá povolání ve státní správě, nebo že udělování některých stipendií a studentských výhod se řídilo dle stranického klíče.¹³⁹ Vše navíc umocňovalo převládající klima religiózního Slovenska. Sociální vzestup

¹³⁵ Právo na politiku [5. 4. 1986], in: Ivan SVITÁK: *Nesnesitelné břemeno dějin*, Praha 1990, s. 138.

¹³⁶ Jacob BURCKHARDT: *Úvahy o světových dějinách*, Olomouc 1996, s. 202; též viz legendární politologické dílo Niccolò MACHIAVELLI: *Vladař*, Praha 1997.

¹³⁷ J. BURCKHARDT: *Úvahy o světových dějinách*, s. 202–205;

¹³⁸ Max WEBER: *Politika ako povolanie*, Bratislava 1990, s. 60–64.

¹³⁹ Gustav HUDEC: Vysoké školy a studentské organizace v třicátých letech, in: E. Goldstücker a kol. (eds.): *Za lepší svět*, s. 40–41; Prokop DRTINA: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek druhý. Kniha 2. Rok 1947 – Únor 1948*, Praha 1992, s. 646.

by Husákovi usnadnila spíše volba prorežimního politického proudu, kam člověk jeho kvalit měl dozajista dveře otevřené.¹⁴⁰ Proto nikoliv kariérismus, nýbrž kritické myšlení spojené s mladistvým vzdorem, idealismem a silnou touhou po seberealizaci charakterizují mladého Husáka.

Sociálně radikální myšlenky získal ani ne tak četbou knih, ale díky vlastní zkušenosti. Stal se vyznavačem víry ve spravedlivou společnost a její emancipaci, kterou chápal jako mimořádnou intelektuální výzvu. Uvědomoval si přitom, že pouze organizované úsilí může být úspěšné, spojil si ho až s nábožnou úctou ke komunistickým hnutím v čele se Sovětským svazem, jemuž jako vedoucí síle a autoritě se cítil být zodpovědný, přestože i kvůli němu skončil na devět let ve vězení. Nelze nekriticky hodnotit Husákovu orientaci na Moskvu, ovšem nelze ji nerozumět, jelikož spatřoval v Sovětském svazu garanta vysněné a následně i nastoupené socialistické cesty i poválečné československé nezávislosti (též v souvislosti s případným německým revanšismem). Spojenectví s ním chápal zároveň jako geopolitickou nutnost i za cenu omezené suverenity a vlastní mocenské působnosti.

Husák propagoval a hlásal myšlenky, které nebyly příliš originální, víceméně kopíroval autoritativní texty. Na druhou stranu disponoval schopností je s neobyčejným zápalem prosadit a uvést v praxi. Husák byl především talentovaný politický praktik, na rozdíl od svých současníků a politických spoluhráčů vynikal v praktickém výkonu politického řemesla. Projevoval se jako velmi zdatný stylista a řečník, houževnatý a cílevědomý organizátor a taktik – nepřehlédnutelný politický hráč. Ostatně ani jeho názorový oponenti mu neupírali vysokou inteligenci, silnou vůli a to, „co je nazýváno formátem“.¹⁴¹ Husák také převážně oplýval politickým instinktem, v předstihu odhadl růst geopolitického významu Sovětského svazu (ovšem již nepredikoval jeho ústup) a jeho hvězdné chvíle přicházely v přelomových dobách, kdy se dokázal velmi rychle zorientovat, improvizovat a vyniknout – zaujmout politickou pozici „krizového manažera“.¹⁴² Krizi chápal jako jedinečnou příležitost, kterou je potřeba využít, včetně k posílení vlastní politické moci.

Uvedené schopnosti konkrétně prokázal během Slovenského národního povstání, únorové krize 1948 a československé krize 1968–1971. Husákovou devízou byla přitom dovednost přizpůsobovat se, taktizovat včetně ustupování od vlastních původních představ,

¹⁴⁰ Historik Lubomír Lipták na rozdíl od historika Viliama Plevzy spatřuje v této (ne)volbě politickou i osobní tragédii Gustáva Husáka. V. PLEVZA: *Vzostupy*, s. 23.

¹⁴¹ Rozhlasové vystoupení novináře Ferdinanda Peroutky z 26. 4. 1969, in: Zuzana FIALOVÁ (ed.): *Mluví k vám Ferdinand Peroutka. Díl druhý. Rozhlasové komentáře Rádio Svobodná Evropa (1960–1969)*, Praha 2005, s. 506.

¹⁴² Tento moment již zaznamenal historik Lubomír LIPTÁK: „Vzostupy“ a „pády“ Gustáva Husáka, in: V. PLEVZA: *Vzostupy*, s. 179.

balancovat mezi různými zájmovými skupinami a uzavírat s politickými oponenty kompromisy, ať už se jednalo o formování antifašistických a studentských koalic ve druhé polovině 30. let či Slovenské národní rady v roce 1943, spolupráci s Demokratickou stranou po válce nebo se „zdravými silami“ po roce 1969. Naopak za Husákův flagrantní neúspěch v praktické politice lze považovat jeho zařazení do politických procesů se straníky, kdy byl na dlouhý čas vyřazen z výkonu politické profese, a ztrátu politického vlivu na konci 80. let.

Politika sloužila Husákovi k seberealizaci a osobnímu uspokojení, dodávala mu vnitřní pocit, že drží v rukách nervová vlákna dějin. Převládalo u něho přesvědčení, že je určen (od 50. let i morálně, ba dějinně) k tomu, aby ukazoval druhým správnou cestu a napravil (i na sobě) spáchané křivdy, zároveň žil pro svou představu o spravedlivé společnosti, která nebude materiálně strádat. Husák prakticky využil politickou moc v zápasu za sociální práva společnosti, proti fašismu a ľudáckému režimu, za obnovení Československa, nastolení a udržení politické moci KSČ, rovnoprávné česko-slovenské soužití (posílení postavení Slovenska v rámci Československa), ke stabilizaci (která však vedla zároveň ke stagnaci) Československé republiky. Stal se stranickým vůdcem, jenž si během první poloviny 70. let dokázal na dlouhý čas vybudovat v rámci mocenského systému přirozenou autoritu a těžko otřesitelnou pozici v předsednictvu Ústředního výboru KSČ *prvního mezi rovnými*, která byla podporována uplatňovanou tezí o jednotě stranického vedení.

Uvedenými faktory byl však zároveň utužován sovětský vliv a spoluvytvářeny Husákovy limity v realizaci politického programu s tím, že u něho začala převládat Weberova kategorie „*žití z politiky*“, kdy politika sama o sobě a Husákovy politické postavení se stávaly její hlavní náplní, pokud bychom nerozuměli službu Sovětskému svazu jako ztělesnění „věci“. Husák se od mládí domníval, že dějiny dokáže ztvárnit, ale nakonec ony ztvárnily jeho, nechal se jimi ovládat, stával se ve stěžejních otázkách spíše nástrojem a vykonavatelem cizí vůle a instrukcí či pasivním pozorovatelem, jakýmsi místodržícím, u kterého převážil pragmatismus, technologie moci i apatičnost nad strategickým uvažováním, které ovšem obecně nebylo Husákovou doménou.

Často se vyskytuje tvrzení, že Husákovi nikdo nebránil, aby z politiky odešel, a tak si zachoval aspoň o něco čistší štít. Každý politik má přirozeně možnost volby. Umění odejít však patří k nejtěžším životním a profesním rozhodnutím, a to nejen v politice. Takovéto východisko by však pravděpodobně znamenalo pro Husáka kopírovat osud Alexandra Dubčeka či Oldřicha Černíka, ba něco horšího. U Husáka převážily egoistické motivy

společně s pocitem strachu i odpovědnosti za další vývoj. Politická derniéra znamenala v jeho očích mimo jiné zbabělost – útek před realitou a navíc uvolnění prostoru politickým konkurentům a oponentům. Praktická politika byla pro Husáka vášní a hlavním náplní životní seberealizace, na kterou navíc čekal dvacet let, odchod z ní by znamenalo přistoupit na podzim života – lidský konec: „*Kdyby byl člověk se vším spokojen, potom by už měl jít do penze nebo si dát napsat úmrtní list, protože by už nic v životě nechtěl vykonat,*“ vyjádřil se.¹⁴³ V politice se však příliš nehodnotí motivy aktérů, ale především jejich konkrétní činy a zvláště z nich plynoucí důsledky a výsledky.

Gustáv Husák bývá často označován za smutnou a tragickou postavu. Ztotožňuji se s tímto názorem, ale také patrně z poněkud jiného úhlu pohledu než předešlí hodnotitelé. Husák aktivně pomáhal propagovat a budovat režim dle sovětského vzoru a snažil se udržet monopol politické moci KSČ a jejího byrokratického aparátu, což přivodilo nejen pokrok, ale také mnoho lidského neštěstí a nespravedlnosti, jemu osobně málem oprátku, přesto zůstal původní ideji věrný. Husák, jenž si osobně neliboval v násilí, nestál jenom u zrodu nového řádu, který byl násilnický (ostatně jako každý jiný režim), ba v určité době praktikující teror, ale také stál u zhroucení komunistického experimentu. Závěrečná fáze Husákovy politické činnosti a následný dějinný vývoj znamenaly fiasko. Co asi niterně prožíval, když na sklonku svého života byl svědkem restaurování kapitalistického systému, který okusil a poznal v mládí jako zdroj mnohého lidského neštěstí a nespravedlnosti, či fašismu, toho režimu, jehož překonání a porážce zasvětil celý svůj život? Navíc za přitakání Sovětského svazu, který ho společně s dalšími Moskvě oddanými představiteli KSČ hodil přes palubu?

„*Vůdce, který není ochoten riskovat nezávislé jednání, odsoudí sebe a svou společnost ke stagnaci,*“ soudí jiný politický praktik, americký diplomat Henry Kissinger, „*proto je odvaha pravděpodobně nejdůležitějším atributem úspěšného vůdce.*“¹⁴⁴ Té se však Husákovi v závěrečné fázi jeho politické kariéry i života nedostávalo. KSČ pod jeho vedením zúžila myšlenku socialismu na „reálný socialismus“, obhajobu statusu quo, a tím ji vnutilo prezentistický ráz. Myšlenka socialismu jako epochální iluze (řečeno s Françoise Furetem) se vyprázdnila, či lépe řečeno nebyla (nestihla být) naplněna novým přitažlivým obsahem a zakonzervovala se v neživotaschopných dogmatech. Vládnoucí elita už tolik nespolehala (či až příliš?) na sílu idejí, jejichž novost a morální dosah v minulosti získaly komunistům důvěru nejen neprivilegovaných společenských vrstev a politickou moc, ale spíše na sílu strachu a

¹⁴³ Projev soudruha Gustáva Husáka [z celostátního setkání mládeže ve Strážnici z 29. 8. 1971], in: *Rudé právo*, roč. 51, 30. 8. 1971, č. 205, s. 2.

¹⁴⁴ Henry KISSINGER: *Roky obnovy*, Praha 2002, s. 860.

chlácholení se relativním blahobytem obyvatelstva v porovnání s okolními zeměmi. Komunistické straně Československa se tak pod vedením Moskvy paradoxně podařilo zdiskreditovat vizi, která měla podporu poválečné české a slovenské společnosti a snad i šanci na úspěch.¹⁴⁵ Byl tak předurčen její osud v následném střetu s přátelsky se tvářícím neoliberalismem, kterému byl uvolněn prostor a který v důsledku ekonomické transformace a rozpadu Československa posunul česko-slovenský prostor z geopolitického pohledu ze semiperiferie do oblasti periferie – ještě podřadnějšího postavení.¹⁴⁶ Na druhou stranu by takovéto problémy vůbec nemusely nastat, kdyby se Češi a Slováci cestou vize socialismu sovětského typu nevydali. A v tomto ohledu je možné spatřovat tragiku nejen životního příběhu Gustáva Husáka.

Pokud se tedy znovu vracím k původní Kučerově otázce, zda byl Husák úspěšný politik, docházím k závěru, že jeho úloha v českých, slovenských a československých dějinách byla podle Burckhardtovského i Weberovského pojetí výjimečná, velmi pestrá a bohatá jak na jedinečné úspěchy, tak i porážky. Gustáv Husák byl mimo to politik, který dokázal aktivně pobývat na veřejné scéně či v politickém zákrytu necelých šedesát let a v podstatě je na ní stále. Diskutuje se o něm, budí rozporuplné reakce, někdy velmi silné emoce a hodnocení, stal se nedílnou součástí česko-slovenského prostoru a jeho 20. století, čehož je ostatně důkazem i tato práce a to, že jí čtete. Myslím si, že by nebyl jeden politik, Gustáva Husáka nevyjímaje, považoval tyto skutečnosti za úspěch.¹⁴⁷

Soudím, že zájem o Gustáva Husáka bude přetrvávat, což tkví v jeho nesporném významu pro české a slovenské dějiny, jeho nejednoznačnosti i dramatičnosti, ale též prezentistickém aktualizování „husákovské“ problematiky, ať už si ji definujeme jako politiku menšího zla, nakládání s mocí, ale rovněž jako úsilí o spravedlnost a změnu řádu věcí veřejných. Z dějinného aktéra se navíc stal symbol nejen úspěchů a porážek, ovšem „*symboly mají své vlastní osudy, které se vymykají běžné logice. I v době, kdy se zdá, že už ztratily svou sílu a kouzlo, není namístě tvrdit, že jsou definitivně věci minulosti.*“¹⁴⁸ Vyprávění o Husákově proto zůstává do budoucna otevřené a nejisté.

¹⁴⁵ Jan KŘEN: *Bílá místa v našich dějinách*, Praha 1990, s. 70.

¹⁴⁶ K tomu viz Ilona ŠVIHLÍKOVÁ: *Jak jsme se stali kolonií*, Praha 2015.

¹⁴⁷ „Jedno z nejvýraznějších kritérií velikosti v dějinách je v tom, že si naléhavě přejeme (tj. my – pozdější generace) tu či onu individualitu blíže poznat, co nejvíce si dokreslit její obraz.“ J. BURCKHARDT: *Úvahy o světových dějinách*, s. 205.

¹⁴⁸ Jirí SUK: Alexander Dubček – velký státník, nebo politický symbol? in: *Soudobé dějiny*, roč. 9, č. 1, 2002, s. 103.

Pokud se nyní táži, co nejdůležitějšího v našem prostoru zanechal, v čem spočívá jeho hlavní význam pro dnešek, pak si dovoluji vypomoci parafrází věty historika Josefa Pekaře, který ji vyřkl po první světové válce na adresu císaře Františka Josefa I. a tehdejších československých osvětářů: „*Jedni už nás učí, že jsme dětmi Palackého a Masarykovými [Havlovými?], a už nemluví o jiné závažné a senzační okolnosti, že jsme dětmi spořádaných občanů z dob vlády...*“ Gustáva Husáka.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny

VĚŘEJNÉ ARCHIVY

Archiv bezpečnostních složek (ABS, Praha)

- f. MNB (Ministerstvo národní bezpečnosti)
- bývalý Studijní ústav Ministerstva vnitra
- objektové svazky
- personální spisy

Archiv Čechů a Slováků v zahraničí (Archives of Czechs and Slovaks Abroad = ACASA, Chicago, USA)

- exilová a krajanská periodika a literatura

Archiv České televize (Archiv ČT, Praha)

- IDEC: 26853109913, *Rozhovor redaktora M. Ilka s G. Husákem 25. 4. 1968*
- Bohuslav MUSIL: *První a poslední, Česká televize 1992*

Archiv Českého rozhlasu (Praha)

- sign. AF06849/3 – AF06851/5, *Setkání mládeže s představiteli veřejného a politického života ve Sjezdovém paláci na pražském výstavišti 20. 3. 1968*
- sign. DF07022/1, pořad „Lidé, život, doba“ z 19. 2. 1968, *anketa o názorech na lednové plénum*
- sign. AF03490/5, pořad „Lidé, život, doba“ z 25. 3. 1968, *beseda novinářů s G. Husákem v pražském Rádiopaláci z 21. 3. 1968*

Archiv Divadelního ústavu Bratislava

- f. Olga Lichardová

Archiv hlavního města Slovenské republiky Bratislavy (AHMSRB)

- f. Bratislavské školy
- f. Střední školy v Bratislavě 1805–1975
- f. Spolky
- matriční knihy Dúbravky a Lamače

Archiv Hooverova institutu (Stanford, USA)

- f. Radomír Luža

Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR, Praha)

- f. Gustáv Husák
- sign. PT103/61, spisy G. Husáka k udělení milosti
- badatelský list Václava Krále
- fotografická sbírka

Archiv Krajského soudu v Bratislavě

- sign. 1T10/54 – spis G. Husák a spol.

Archiv Matričního úřadu Městské části Bratislava – Staré Město

- matriční kniha manželství

Archiv Ministerstva zahraničních věcí Ruské federace (Archiv vnější politiky Rossijskoj Federacii = AVP RF, Moskva)

- f. 0138 (referentura pro Československo)
- f. 06 (sekretariát lidového komisaře zahraničních věcí V. M. Molotova)

Archiv Muzea Slovenského národného povstání v Banské Bystrici (AMSNP)

- f. 12 (memoáry)
 - Július Ďuriš
 - Miloš Hrušovský
 - Jozef Ivanič
 - Ján Púll
 - Vavro Šrobár

- fotografická sbírka

Archiv Národního muzea (Praha)

- f. Václav Král

Archiv Rozhlasu a televize Slovenska (Bratislava)

- audiozáznam Prierez procesom Husák a spol.

- videozáznam Zhromaždenie vysokoškolákov v PKO 19. 3. 1968, Bratislava

Archiv Římskokatolické farnosti Bratislava – Dúbravka (AŘKFB-D)

- matriční knihy Dúbravky

Archiv Sboru vězeňské a justiční stráže Slovenské republiky, Leopoldov (ASVJS)

- osobní vězeňský spis Gustáva Husáka

Archiv Slovenské technické univerzity v Bratislavě (ASTU)

- sbírka pozůstalosti Juraje Hronce

Archiv Univerzity Karlovi, Praha (AUK)

- f. Všestudentský archiv (VA)

- katalogy posluchačů Právnické fakulty

- personální spis Václava Krále

Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě (AUKB)

- f. FF (Filozofická fakulta)

- spolky

- f. PF (Právnická fakulta)

- registraturní značka D, studijní spisy

- katalogy posluchačů

- f. Rektorát

- disciplinární komise, disciplinární záležitosti studentů

- f. Sběrka rigorózních diplomů

Archiv Ústavu paměti národa Slovenské republiky (AÚPN, Bratislava)

- f. A2/1 (Sekretariát Federálního ministra vnitra v Praze [1939] – 1978)

- f. A2/3 (Sekretariát ministerstva vnitra ČSSR 1960–1969)

- f. A9 (Sekretariát náměstka ministra Praha 1956–1967)
- f. A24 (Sekretariát náměstka ministra vnitra v Praze 1954–1968)
- f. A40 (Úřad na ochranu ústavních činitelů Bratislava 1967–1991)
- f. B8 (Krajská správa Sboru národní bezpečnosti Bratislava a útvary Ministerstva vnitra v Západoslovenském kraji 1948–1990)
- f. B10 (Krajská správa Sboru národní bezpečnosti Košice a útvary SNB ve Východoslovenském kraji 1948–1991)
- vyšetřovací spisy
- bývalá Historická knihovna Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSS

Archiv Ústavu politických věd v Bratislavě (AÚPV)

- f. Komise (Sbírka Komise vlády Slovenské republiky pro analýzu historických událostí z let 1967–1970)
- f. Martin Kvetko

Archiv Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v. v. i. (AÚSD, Praha)

- Komise (Sbírka Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967–1970)
- Konference (Sbírka Konference Československý vývoj roku 1968, jeho mezinárodní souvislosti a důsledky konaná 2.–6. 12. 1991 v Liblicích)
- Sbírka Oldřicha Jaroše
- Protokoly (Protokoly z výslechnů svědků k událostem 21. srpna 1968 z roku 1990)

Literární archiv Slovenské národní knihovny v Martině (LASNK)

- f. Jozef Lettrich
- f. Mikuláš Gacek
- f. Hana Gregorová
- fotografická sbírka

Morisset Library při Ottawské univerzitě (Kanada)

- Archives and Special Collections, Staško's papers

Národní archiv České republiky (NAČR, Praha)

- archivní soubor bývalý Archiv Komunistické strany Československa
 - f. Ústřední výbor KSČ 1921–1945
 - Zahraniční vedení KSČ v Moskvě 1938–1945
 - f. ÚV KSČ (Ústřední výbor KSČ 1945–1989)
 - 01, Ústřední výbor KSČ

- 02/1, Předsednictvo ÚV KSČ 1945–1954
- 02/1, Politické byro ÚV KSČ 1954–1962
- 02/1, Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966
- 02/1, Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971
- 02/1, Předsednictvo ÚV KSČ 1971–1976
- 02/1, Předsednictvo ÚV KSČ 1986–1989
- Ideologická komise ÚV KSČ 1958–1968
- Komise I. (Baráková komise)
- Komise II. (Kolderova komise)
- 03/1 (Komisi pro přezkoumání IX. sjezdu KSS z hlediska kritiky buržoazního nacionalismu; známá jako barnabitská komise)
- Pillerova komise (Komise ÚV KSČ pro dokončení stranické rehabilitace)
- Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954
- Klement Gottwald
- Gustáv Husák (Kancelář generálního tajemníka ÚV KSČ G. Husáka)
- Antonín Novotný (Kancelář prvního tajemníka ÚV KSČ A. Novotného)
- Rudolf Slánský 1901–1951
- f. Vladimír Clementis
- f. Július Ďuriš
- f. Milan Hübl
- f. Hubert Ripka
- f. Ministerstvo školský ČSR
- f. Úřad předsednictva vlády ČSSR

Ruský státní archiv soudobých dějin (Rossijskij gosudarstvennyj archiv novjejšej istorii = RGANI, Moskva)

- f. 5 (aparát ÚV KSSS 1949–1991)
 - op. 109 (Mezinárodní oddělení ÚV KSSS)
 - d. 11997–12025 (personální spis Gustáva Husáka)
- f. 52 (Nikita Sergejevič Chruščov)
- f. 80 (Leonid Iljič Brežněv)
- f. 83 (Konstantin Ustinovič Černěnko)
- f. 95 (kolekce kopií odtajněných dokumentů z Prezidentského archivu k letům 1922–1991)

Ruský státní archiv sociálních a politických dějin (Rossijskij gosudarstvennyj archiv socialno-političeskoi istorii = RGASPI, Moskva)

- f. 82 (Sekretariát Vjačeslava Michajloviče Molotova)

- f. 495 (Kominterna)
 - op. 71 (KSČ, 1919–1945)
 - op. 73–76 (sekretariát Georgije Michajloviče Dimitrova)
 - op. 272 (personální spisy čs. politických funkcionářů)
 - d. 31 (Viliam Široký)
 - d. 39 (Ladislav Novomeský)
 - d. 37 (Ludvík Svoboda)
 - d. 51 (Rudolf Slánský)
 - d. 75 (Vladimír Clementis)
 - d. 81 (Eduard Friš)
 - d. 82 (Štefan Baš'ovanský)
- f. 575 (Informbyro)

Slovenský národní archiv (SNA, Bratislava)

- f. GP (Generální prokuratura)
- f. Národní soud (1945–1947)
- f. PR (Policejní ředitelství v Bratislavě)
 - Spolky
- f. Pověřectvo vnitra 1945–1950, prezídium
- f. Sbíрка KSČ na Slovensku
- f. Torza písemných pozůstalostí 1902–1980
- f. Úřad vlády ČSR/ČR
- f. ÚŠB (Ústředna státní bezpečnosti)
- f. ÚV KSS (Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska))
 - Plenární zasedání ÚV KSS
 - Protokoly městských konferencí KSS v Bratislavě 1968
 - Předsednictvo ÚV KSS
 - Tajemníci ÚV KSS
 - Karol Bacílek
 - Štefan Baš'ovanský
 - Ľudovít Benada
 - Vasil Biľak
 - Pavol David
 - Alexander Dubček
 - Gustáv Husák

Státní archiv v Bratislavě (SAB)

- f. Krajský soud v Bratislavě 1898–1949

Státní archiv v Bratislavě, pobočka Modra

- f. Okresní úřad v Bratislavě – okolie 1923–1945
- f. Obvodní notářský úřad v Devínské Nové Vsi

Ústřední archiv Slovenské akademie věd v Bratislavě (ÚASAV)

- f. Michal Barnovský
- f. Ester Plicková
- f. Historický ústav
- f. Slovenská historická společnost
- f. Ústavu státu a práva
- personální spis Gustáva Husáka
- spis kandidátské obhajoby Gustáva Husáka

Vojenský historický archiv v Bratislavě

- kmenový list Augustína Husáka

SOUKROMÉ ARCHIVY

Archiv autora

- Vladimír HUSÁK: *Spomienky, poznámky, zamyslenie* (2008, rukopis)
- Tatjana PECHÁČOVÁ: *Moje stretnutie s Dr. Gustavom Husákom* (květen 2015, rukopis)
- Ladislav ŠIMOVIC: *Žatva a úhrabky. Z môjho života* (kopie, originál ve vlastnictví Dušana Havlíčka)
- Vilém PREČAN: *Pár vzpomínek na setkání a utkání s Husákem* (17. listopad 2011, rukopis)
- písemné zápisky a audiozáznamy rozhovorů s pamětníky

Archiv Ústředního výboru Komunistické strany Čech a Moravy

- materiály k mimořádnému sjezdu KSČ z 20.–21. prosince 1989
- Komise (materiály komise pro stranické šetření k zhodnocení činnosti bývalého vedení KSČ z roku 1990)

Rodinný archiv Gustáva Husáka

- pozůstalost Gustáva Husáka a Magdy Husákové-Lokvencové (písemnosti úřední a soukromé povahy, fotografie)

Osobní archiv Viliama Plevzy (bude deponován ve Slovenském národním archivu)

- prameny osobní povahy (diáře, korespondence apod.)
- podkladové materiály k biografickým pracím o Gustávu Husákovi
- *Kauza Peter Colotka (Dialóg pod Slavínom)*, Bratislava 1991 (nepublikovaná kniha rozhovorů Viliama Plevzy s Peterem Colotkou)

Jednotliviny z osobních archivů

- Osobní archiv rodiny Agneši Husákové, rodinné fotografie
- Dokumenty z redakce Nového slova, v držení Martina Mocka
- Osobní archiv Zoji Klusákové-Svobodové, korespondence a lékařské zprávy o zdravotním stavu Ludvíka Svobody
- Rodinný archiv Felixe Vašečky, *Vzpomínky Felixe Vašečky* (rukopis, 1997)
- Osobní archiv Nadeždy Lindovské, Viliam Plevza (ed.): *K 70. narodeninám Gustáva Husáka. Spomienky na mladosť a štúdium – Reálne gymnázium Bratislava 1928–1933*, Bratislava 1983.

Publikované prameny nememoárové povahy

XVII. sjezd Komunistické strany Československa 24.–28. března 1986, Praha 1986.

Archivní materiály CVVM . Závěrečné zprávy z výzkumů 1967–1969, Praha 1967–1969.

Ivo BANAC (ed.): *Diary of Georgi Dimitrov 1933–1949*, New Haven & Londýn 2003.

Karel BARTOŠEK: *Z papírků 1973–1974*, Praha – Litomyšl 2015.

Oldřich JANEČEK (ed.): Depeše mezi Prahou a Moskvou, in: *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. 7, 1967, č. 3, s. 375–433.

Ján BEŇKO (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. 2.*, Bratislava 1998.

Čestmír CÍSAŘ: *Buržoasní nacionalismus a proletářský internacionalismus. Osnova referátu pro dny komunistické výchovy*, Praha 1949.

Vojtech ČELKO (ed.): Osobní archiv Jozefa Lettricha darovaný Slovenskej národnej knižnici, in: Vladimír Goněc (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 2004*, Brno 2004, s. 323–348.

Anatolij ČERNAJEV a kol. (eds.): *V Politbjuro CK KPSS... Po zapisjam Anatolija Černjajeva, Vadima Medvedeva, Georgija Šachnazarova (1985–1991)*, Moskva 2008.

Štefan DRUG (ed.): *Listy o DAVe*, Bratislava 1975.

Štefan DRUG (ed.): *Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského. III.*, Liptovský Mikuláš 1990.

Ondřej FELCMAN a kol. (eds.): *Vláda a prezident. Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968)* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 8, sv. 1], Praha – Brno 2000.

Ondřej FELCMAN – Jitka VONDROVÁ (eds.): *Vláda a prezident. Období normalizace (září 1968 – říjen 1969)* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 8, sv. 2], Praha – Brno 2010.

- Zuzana FIALOVÁ (ed.): *Mluví k vám Ferdinand Peroutka. Díl druhý. Rozhlasové komentáře Rádio Svobodná Evropa (1960–1969)*, Praha 2005.
- Zuzana FIALOVÁ (ed.): *Mluví k vám Ferdinand Peroutka. Díl třetí. Rozhlasové komentáře Rádio Svobodná Evropa (1970–1977)*, Praha 2006.
- Ján GAVURA (ed.): *Laco Novomeský. Básne a úvahy*, Bratislava 2010.
- Ján GRONSKÝ (ed.): *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914–1945*, Praha 2005.
- Ján GRONSKÝ (ed.): *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II. 1945–1960*, Praha 2006.
- Ján GRONSKÝ (ed.): *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa III. 1960–1989*, Praha 2007.
- Zdenka HOLOTÍKOVÁ – Milan FILO (eds.): *Revolučná mládež na Slovensku v boji o dnešok. Sborník dokumentov o boji komunistickéj mládeže proti kapitalizmu v rokoch 1921–1938*, Bratislava 1958.
- Jiří HOPPE (ed.): *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 11, sv. 1], Praha – Brno 2004.
- Gustáv HUSÁK: *O slovenskom národnom povstaní*, Bratislava 1969.
- Gustáv HUSÁK: *Projevy a stati. Duben 1969 – leden 1970*, Praha 1970.
- Gustáv HUSÁK: *Projevy a stati. Únor 1972 – červen 1974*, Praha 1976.
- Gustáv HUSÁK: *Projevy a stati. Srpen 1974 – duben 1976*, Praha 1977.
- Gustáv HUSÁK: *Projevy a stati. Květen 1976 – prosinec 1978*, Praha 1979.
- Gustáv HUSÁK: *Projevy a stati. Leden 1979 – duben 1981*, Praha 1981.
- Gustáv HUSÁK: *Projevy a stati. Květen 1981 – prosinec 1983*, Praha 1984.
- Gustáv HUSÁK: *Projevy a stati. Leden 1984 – červen 1987*, Praha 1987.
- Gustáv HUSÁK: *Študentská rukoväť*, Bratislava 1936.
- Gustáv HUSÁK: *Vybrané projevy. Květen 1970 – prosinec 1971*, Praha 1972.
- Gustáv HUSÁK: *Z bojov o dnešok 1944–1950*, Bratislava 1973.
- Gustáv HUSÁK: *Zápas o zajtrajšok*, Bratislava 1948.
- Júlia CHREŇOVÁ (ed.): *Dokumenty k dejinám komunistickéj strany na Slovensku (1938–1944). I. Október 1938 – jún 1941*, Bratislava 1988.
- Júlia CHREŇOVÁ (ed.): *Dokumenty k dejinám komunistickéj strany na Slovensku (1938–1944). II. Júl 1941 – august 1944*, Bratislava 1988.
- K päťdesiatym narodeninám súdruha Viliama Širokého*, Bratislava 1952.
- Ivan KAMENEC (ed.): *Svedectvo Ladislava Novomeského v procese s Alexandrom Machom pred národným súdom v Bratislave z roku 1946*, in: *Historický časopis*, roč. 42, 1994, č. 3, s. 553–562.
- Karel KAPLAN (ed.): *Dva retribuční procesy. Komentované dokumenty (1946–1947)*, Praha 1992.

- Karel KAPLAN (ed.): *K politickým procesům 1948–1954. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968*, Praha 1994.
- Karel KAPLAN (ed.): *Pražské dohody 1945–1947. Sborník dokumentů*, Praha 1992.
- Karel KAPLAN (ed.): *Stb o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, Praha 2002.
- Miloš KLIMEŠ a kol. (eds.): *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu. I. svazek*, Praha 1965.
- Václav KOPECKÝ: *Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu*, Praha 1952.
- František KOUDELKA: Husákův pád 1987. Dokumenty k oddělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ, in: *Soudobé dějiny*, roč. 7, 2000, č. 3, s. 473–525.
- František KOUDELKA – Jiří SUK (eds.): *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden – srpen 1968)* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 7], Brno 1996.
- Marianna KRTOLOVÁ (ed.): *Poslední hurá. Stenografický záznam z mimořádných zasedání ÚV KSČ 24. a 26. listopadu 1989*, Praha 1992.
- Ivan KUPEC: *Denník 1962–1968*, Bratislava 1999.
- Miroslav KUSÝ: *Na vlnách slobodnej Európy*, Bratislava 1990.
- Martin LACKO (ed.): *Dotyky s bolševizmom. Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940–1941*, Bratislava 2009.
- Ivan LALUHA – Jozef ŽATKULIAK (eds.): *Alexander Dubček: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory výber 1963–1992*, Bratislava 2002.
- László Rajk a jeho společníci před lidovým soudem*, Praha 1949.
- Robert MAXWELL (ed.): *Gustáv Husák. President of Czechoslovakia. Speeches and Writings*, Oxford 1986.
- Pavel MINAŘÍK – Jan KOVÁŘ (ed.): *Návrat rozvědčíka*, Praha 1976.
- Galina Pavlovna MURAŠKO a kol. (eds.): *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953 gg. Tom II. 1949–1953 gg.* Moskva – Novosibirsk 1998.
- Martin MOCKO (ed.): Ilegálne listy Júliusa Ďuriša, in: Norbert Kmet' – Marek Syrný a kol.: *Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*, Bratislava – Banská Bystrica 2013, s. 162–182.
- Nové slovo, týždenník pre politiku, kultúru a hospodárstvo. 1944. Reedícia*, Martin 1974.
- Jan NĚMEČEK a kol. (eds.): *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty, díl 2 (červenec 1943 – březen 1945)*, Praha 1999.
- Ladislav NOVOMESKY: *Čestná povinnosť. Výber z politických statí a článkov 1933–1944. Svazek II.*, Bratislava 1969.
- O procesech a rehabilitacích. Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949–1968*, Praha 1990.

Oficiální přátelská návštěva generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR soudruha Gustáva Husáka v Sovětském svazu 30.–31. května 1985, Praha 1986.

Miroslav PÁCALT (ed.): *Prezident opäť medzi nami*, Bratislava 1945.

Ondrej PAVLÍK (ed.): *Svedectvo dokumentov o akademikovi Pavlíkovi a tých ďalších*, Bratislava 1968.

Jiří PELIKÁN: *Tanky proti sjezdu. Protokol a dokumenty XIV. sjezdu KSČ*, Řím 1970.

Viliam PLEVZA a kol. (eds.): *Dejiny slovenského národného povstania 1944. Dokumenty. 3. Zväzok*, Bratislava 1984.

Viliam PLEVZA a kol. (eds.): *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Spomienky a kroniky. 4. Zväzok*, Bratislava 1984.

Porada Informačného byró komunistických strán v Maďarsku v druhej polovici novembra 1949, Bratislava 1950.

Poučení z krízového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Rezoluce k aktuálním otázkám jednoty strany, Praha 1988.

PRAVDA v období Slovenského národného povstania september – október 1944 (reedícia), Bratislava 1964.

Vilém PREČAN: *Die sieben Jahre von Prag 1969–1976. Briefe und Dokumente aus der Zeit der „Normalisierung“*, Frankfurt am Main 1978.

Vilém PREČAN (ed.): *Delegace Slovenské národní rady v Londýně (říjen – listopad 1944): Nové dokumenty*, in: Vladimír Goněc (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 1999*, Brno 1999, s. 159–291.

Vilém PREČAN (ed.): 'Iz dnevnika V. A. Zorina'. *Záznam o rozhovorech sovětského velvyslance s českými a slovenskými politiky v dubnu 1945 v Košicích*, in: Vladimír Goněc (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 2000*, Brno 2000, s. 247–297.

Vilém PREČAN (ed.): *O vývoji a situaci na Slovensku*, in: *Svědectví*, roč. 15, 1979, č. 58, s. 361–382.

Vilém PREČAN (ed.): *Praha – Washington – Praha. Depeše velvyslanectví USA v Československu v listopadu a prosinci 1989*, Praha 2004.

Vilém PREČAN (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, Bratislava 1965.

Vilém PREČAN (ed.): *Slovensko od Mnichova 1938 do porážky povstání očima Gustáva Husáka*, in: Vladimír GONĚC – Roman HOLEC (eds.): *Česko-slovenská historická ročenka 2012*, Bratislava 2013, s. 237–311.

Vilém PREČAN (ed.): *Sovětský svaz a Slovenské národní povstání. Dokumenty z Archivu prezidenta Ruské federace (prosinec 1943 – konec srpna 1944)*, in: Vladimír Goněc – Roman Holec (eds.): *Česko-slovenská historická ročenka 2009*, Brno – Bratislava 2009, s. 369–420.

Vilém PREČAN (ed.): *Záznam o zasedání Ústředního výboru KSČ 17. a 18. července 1945*, in: Vladimír Goněc (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 1997*, Brno 1997, s. 203–300.

Pred súdom národa. Proces s Dr. J. Tisom, Dr. F. Ďurčanským, A. Machom v Bratislave v dňoch 2. dec. 1946 – 15. apr. 1947, [svazek] 2. *Čo dokázali svedkovie a písomné dokumenty*, Bratislava 1947.

- Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953.
- M. J. PROZUMENŠČIKOV a kol. (eds.): „*Konec epochy*“ (*SSSR a revolucii v stranách Vostočnoj Evropy v 1989–1991 gg.*). *Dokumenty*, Moskva 2015.
- Hans-Peter RIESE (ed.): *Since the Prague Spring. Charter '77 and the Struggle for Human Rights in Czechoslovakia*, New York – Toronto 1979.
- Svetlana SAVRANSKAYA (ed.): *The Diary of Anatoly S. Chernyaev 1972*, The National Security Archive 2012.
- Svetlana SAVRANSKAYA (ed.): *The Diary of Anatoly S. Chernyaev 1974*, The National Security Archive 2013.
- Svetlana SAVRANSKAYA (ed.): *The Diary of Anatoly S. Chernyaev 1985*, The National Security Archive 2006.
- Svetlana SAVRANSKAJA – Thomas BLANTON – Vladislav ZUBOV (ed.): *Masterpieces of History. The Peaceful and of the Cold War in Europe, 1989*, Budapest – New York 2010.
- Sedm pražských dnů. 21.–27. srpen 1968. Dokumentace*, Praha 1990.
- Zdeněk SLÁDEK (ed.): *K vývoji sovětské politiky vůči státům Varšavské smlouvy. Dokumenty a materiály 1989–1990*, Praha 1999.
- Slavnostní zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa předsednictva ústředního výboru Národní fronty ČSSR, předsednictva Federálního shromáždění ČSSR a vlády ČSSR dne 27. října 1988 na počest 70. výročí vzniku Československé republiky*, Praha 1988.
- Jiří SUK (ed.): *Občanské fórum listopad – prosinec 1989, 2. díl – dokumenty*, Praha 1998.
- Ladislav SUŠKO (ed.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938–1945. Dokumente. I. Von München bis Salzburg 1938–1940. 2. kniha. Slovensko v jeseni 1944*, Bratislava 2008.
- Michal ŠTEFANSKÝ (ed.): *Slovensko v rokoch 1967–1970. Výber dokumentov*, Bratislava 1992.
- Oldřich TŮMA a kol. (eds.): *Srpen '69. Edice dokumentů*, Praha 1996.
- Viliam Široký vo fotografii*, Bratislava 1950.
- Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (ed.): *Vítězové? Poražení? Životopisná interview 1. díl. Disent v období tzv. normalizace*, Praha 2005.
- Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (ed.): *Vítězové? Poražení? Životopisná interview 2. díl. Politické elity v období tzv. normalizace*, Praha 2005.
- Marta VARTÍKOVÁ (ed.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944–1948*, Bratislava 1971.
- Jitka VONDROVÁ – Jaromír NAVRÁTIL a kol. (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Prosinec 1967 – červenec 1968* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 4, sv. 1], Brno 1995.
- Jitka VONDROVÁ – Jaromír NAVRÁTIL a kol. (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Červenec – srpen 1968* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 4, sv. 2], Praha – Brno 1996.

Jitka VONDROVÁ – Jaromír NAVRÁTIL (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Září 1968 – květen 1970* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 4, sv. 3], Praha – Brno 1997.

Jitka VONDROVÁ (ed.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 4, sv. 4], Praha – Brno 2011.

Jitka VONDROVÁ (ed.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 4, sv. 4 – přílohy; elektronická verze přiložená k výše uvedenému svazku].

Jitka VONDROVÁ – Jaromír NAVRÁTIL – Jan MORAVEC (eds.): *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 9, sv. 1], Praha – Brno 1999.

Jitka VONDROVÁ – Jaromír NAVRÁTIL (eds.): *Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen – srpen 1968)* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 9, sv. 2], Praha – Brno 2000.

Jitka VONDROVÁ – Jaromír NAVRÁTIL (eds.): *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen – listopad 1968)* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 9, sv. 3], Praha – Brno 2001.

Jitka VONDROVÁ – Jaromír NAVRÁTIL (eds.): *Komunistická strana Československa. Normalizace (listopad 1968 – září 1969)* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 9, sv. 4], Praha – Brno 2003.

Tat'jana Vladimirovna VOLOKITINA a kol. (eds.): *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope 1944–1953. Tom. 2. 1949–1953. Dokumenty*, Moskva 2002.

Za slobodu českého a slovenského národa. Sbornik dokumentov k dejinám KSSČ v letoch 1938–1945 a k IX., X. a XI. Zväzku spisov Klementa Gottwalda, Bratislava 1956.

Zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa ve dnech 21.–24. února 1951 na Hradě pražském, Praha 1951.

Aleksandr Aleksandrovič ZDANOVIČ a kol. (eds.): *Čechoslovackije sobytija 1968 goda glazami KGB i MVD SSSR. Sbornik dokumentov*, Moskva 2010.

Pavel ŽÁČEK (ed.): *Vypovídat pravdu a nic nezamlčovat. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989. Díl 1*, Praha 2013.

Pavel ŽÁČEK (ed.): *Vypovídat pravdu a nic nezamlčovat. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989. Díl 2*, Praha 2013.

Jozef ŽATKULIAK (ed.): *Federalizácia československého štátu 1968–1970. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968* [Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. Díl 5, 1. svazek], Praha – Brno 1996.

Jozef ŽATKULIAK (ed.): *Realizácia a normalizačná revízia česko-slovenskej federácie (september 1968 – december 1970). Dokumenty*, Praha 2011.

Periodický tisk

V textu je zpravidla užíván následující citační úzus:

jméno a příjmení autora: název článku, in: *název časopisu*, ročník vydání, datace vydání, pořadové číslo vydání, číslo stránky.

Bojovník 1951

Čas (tiskový orgán Demokratické strany) 1944–1948 a 1954

České noviny 1991

DAV 1929–1937

Dějiny – Teorie – Kritika 2015

Dialog (vydáván Janem Tesařem v Paříži, deponován v Libri Prohibiti v Praze) 1983

Die Zeit 1989

Důbravský spravodajca 2012

East Europe 1969

Horizont 1991

Kalendár Jednota 1968

Kanadský Slovák 1989

Knižná revue 2008

Kultúra 2014

Kulturní tvorba 1966, 1968

Kultúrny život 1954, 1963–1968

Lidové noviny 1991

Literární listy 1968

Literárny týždenník 2015

Listy 1973, 1975, 1989, 2007, 2010, 2013

Mladá fronta 1968, 1989

Mladá fronta Dnes 2007

Mladý svět 1991

Národné listy 1948

Nástup 1934–1938

Naše pravda 1991

Nová mysl 1950, 1964, 1968

Nové prúdy 1946–1948
Nové slovo 1944–1951, 1968–1969, 1983, 1991
Odboj a revoluce 1966–1969
Odkaz 1947
Plus 7 dní 1991
Práca 1968, 1983, 1991
Pravda 1944–1951 a 1954, 1968, 1991
Právny obzor 1983
Protifašistický bojovník 1964
Příroda a společnost 1966
Respekt 2004
Reportér 1968, 1990
Roháč 1951–1952
Roľnícké noviny 1968–1969
Rudé právo 1950–1951, 1954, 1963–1989
Slobodné Slovensko 1992
Slovák 1935, 1938, 1941, 1944
Slovák v Amerike 1964–1965, 1968–1969
Slovak studies – Bibliographica 1967 a 1977
Slovenské národné noviny 2013
Slovenské pohľady 1935
Slovenské zvesti 1936–1938
Sme 2015
Smena 1968
Smer 1968
Spiegel 1978
Student 1968
Svědectví 1966, 1978–1979
Svojeť 1926–1936
Šídlo 1947
Šíp 1934–1936
Špígl, české nezávislé noviny 1993, 1997, 1999
TV OKO 2005
Tvorba 1951

Týden 2011

Vertiga 2014

Vestník Zvazu slovenského študentstva 1937–1938

Elektronické zdroje

Pavel BARÁK: Špatná kniha, která si nezaslouží být v žádné knihovně, *Britské listy* 17. 6. 2009, <http://blisty.cz/art/47452.html>.

Central Intelligence Agency's Freedom of Information Act Electronic Reading Room, Collection: Nazi War Crimes Disclosure Act, <http://www.foia.cia.gov/>.

Digitální studovna ÚSTRu, <http://www.ustrcr.cz/cs/digitalni-studovna>.

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu, <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>.

eSbirky.cz – kulturní dědictví on-line, Historické muzeum – Národní muzeum, podsbírka Československé dokumentační středisko, f. Zvukový archiv Rádia Svobodná Evropa, <http://www.esbirky.cz>.

Rudolf HEGENBART: Osobní stránky předlistopadového politika, <http://www.hegenbart.cz/>.

Eduard CHMELÁR: Čest, sláva a hanba Gustáva Husáka, *Britské listy* ze 17. 11. 2006, <http://www.blisty.cz/art/31299.html>.

Jozef KLAČKA: O počiatkoch Dúbravky, Městský úřad Bratislava-Dúbravka, on-line: <http://www.dubravka.sk/sk/Mestska-cast/Historia-mestskej-casti-Dubravka/O-pociatkoch-Dubravky.alej>.

Michal KOPEČEK: Historický výskum národných hnutí a koncept socialistického patriotizmu v Československu, Maďarsku a stredo-východnej Európe v rokoch 1956–1970, in: *Forum historiae* [online], roč. 7, 2013, č. 1, s. 17–35.

Martin KRNO: Pred 60 rokmi sa v čase Povstania zrodil týždenník Nové slovo, *Nové slovo* 20. 9. 2004, http://www.noveslovo.sk/id/12/O_nas.

Databáze nezávislé mediální společnosti WikiLeaks, <https://wikileaks.org/>.

Wikipedia. The Free Encyclopedia, <http://en.wikipedia.org> a jiné jazykové mutace.

Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv, <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>.

SITA: Situácia okolo pamätnej tabule G. Husákovi s nezmenila ani po roku, *Čas.sk* 15. 11. 2009, <http://www.cas.sk/clanok/138876/situacia-okolo-pamatnej-tabule-g-husakovi-sa-nezmenila-ani-po-roku.html>.

Martin MOCKO: *Gustáv Husák v odboji do leta 1943 (I. – III.)*, www.druhasvetova.sk.

Valentin MZAREULOV a kol. (eds.): *Istorija otečestvennych specslužb i pravoochranitelnych ogranov*, portál o dějinách sovětských bezpečnostních složek, <http://shieldandsword.mozohin.ru/>.

Názory občanov a subjektov k odhaleniu pamätnej tabule Dr. Gustáva Husáka, <http://www.dubravka.sk/sk/Mestska-cast/Novinky-mestskej-casti/Oznam-5.alej>.

Portál o historii období 1948–1989 *Totalita.cz*, <http://www.totalita.cz/>.

Oficiální portál virtuálních hřbitovů, online: www.cintoriny.sk.

Rozhlasová reportáž o vystoupení G. Husáka na setkání se straníky ze Závodu SNP v Žiaru nad Hronom 20. 8. 1968, <http://www.ustrcr.cz/data/mp3/srpen-1968/20-08-68-zpravy-19-00.mp3>.

Filmová a televizní produkce

Alois DITRICH: *Financoval som Slovenské národné povstanie*, Slovenská televize 2004.

Andrej FERKO: *Balada o dr. Gustávu Husákovi*, Slovenská televize 1996.

Karel FUKSA: *Takoví nám vládli*, Česká televize 1999.

Vlado KUBENKO – Ladislav KUDELKA – Ivan HÚŠŤAVA – Otakar KRIVÁNEK – Jaroslav POGRAN: *Čas, ktorý žijeme*, Slovensko 1968.

Andrej LETTRICH: *Povstalecká história* [TV seriál], Československá televize 1984.

Zuzana LIOVÁ: *Divadelná režisérka Magda Husáková Lokvencová*, Slovenská televize 2013.

Petr LOKAJ: *Ta lidská bezmoc moci*, Česká televize 2006.

Robert SEDLÁČEK – Radim PROCHÁZKA *Tenkrát*, Česká televize 1999.

Robert SEDLÁČEK: *Václav Bělohradský: Nikdo neposlouchá*, Česká televize 2004.

Robert SEDLÁČEK: *V hlavní roli Gustáv Husák*, Česká televize 2008.

Rudolf URC: *Karol Šmidke, hrdina a oběť Kominterny*, Slovenská televize 1997.

Rudolf URC: *Svedectvo o dr. G. Husákovi*, Slovenská televize 2000.

Igor VEREŠČAKA: *Živaja istorija. Soveršenno sekretno. Gustav Gusak. Čužoj sredi svojich*, 5 Kanal [Rusko] 2008.

Karel ZEMAN: *Bláznova kronika*, ČSSR 1964.

Rozhovor s Václavem Klausem v TV pořadu *20 let svobody – Čalfova vláda*, Česká televize, premiéra 10. 12. 2009.

Rozhovor s Valterem Komárkem v TV pořadu *Profil Studia 6*, Česká televize, premiéra 10. 12. 2009.

Divadelní produkce

Luboš BALÁK: *Jak se Husákovi zdálo, že je Věra Čáslavská*, Divadlo Na zábradlí, Praha 2014.

Sláva DAUBNEROVÁ: *M.H.L.*, Štúdio 12, Bratislava 2010.

Viliam KLIMÁČEK: *Dr. Gustáv Husák – Vážen prezidentov – prezident väzňov*, Divadlo Aréna, Bratislava 2006.

Bohumír ŠTĚDRŮŇ: *Zkouška z politologie – Gustáv Husák superstar*, Comica Economica 2016.

Rozhovory s pamětníky (zápisky či audiozáznamy v archivu autora)

Peter COLOTKA (politik)

Jozefína DARÁŠOVÁ (spolupracovnice G. Husáka)

Helena DVOŘÁKOVÁ-JANCUROVÁ (novinářka, přítelkyně Viery Husákové-Millerové)
Jan GALANDAUER (historik)
Jan FOJTÍK (filozof a politik)
Zdeněk HOŘENÍ (novinář a funkcionář KSČ)
Vladimír HUSÁK (syn G. Husáka)
Agneša HUSÁKOVÁ (švagrová G. Husáka)
Kristína HUSÁKOVÁ (snacha G. Husáka)
Mária HUSÁKOVÁ (snacha G. Husáka)
Katarína JAKUBČÍKOVÁ (dúbravská starousedlice)
Jozef JABLONICKÝ (historik) †
Miloš JAKEŠ (politik)
Ružena JÓZSOVÁ (neteř G. Husáka)
Karel KAPLAN (historik)
Milan KARVAŠ (syn Imricha Karvaše)
Zoe KLUSÁKOVÁ-SVOBODOVÁ (dcera Ludvíka Svobody)
Karol KUBÍK (zeť Alexandra Macha)
Ladislav KOŠŤA (právník, dlouhodobý ředitel Ústavu státu a práva SAV)
Jan KŘEN (historik)
František PAVELKA (ekonom; poradce G. Husáka)
Ludmila PETERAJOVÁ (manželka Mórica Mittlemanna-Dedinského) †
Viliam PLEVZA (blízký spolupracovník G. Husáka)
Vilém PREČAN (historik)
Dobroslav PUSTAJ (spoluvězeň G. Husáka v leopoldovské věznicí) †
František ŠALDA (pomocník G. Husáka a vedoucí Kanceláře prezidenta republiky)
Ivan ŠEDIVÝ (historik)
Jarmila ŠTEFANČINOVÁ (dúbravská starousedlice)
Lubomír ŠTROUGAL (politik)
Nataša TANSKÁ (přítelkyně M. Husákové-Lokvencové) †
Marta VARTÍKOVÁ (historička)
Peter WEISS (bývalý pracovník Ústavu marxismu-leninismu při ÚV KSS)
Emília ZECHMEISTEROVÁ (neteř G. Husáka)

Univerzitní práce

Tomáš ČERNÁK: *Gustáv Husák v letech 1913–1948*. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě 2008. Vedoucí diplomové práce PhDr. Ľubomír Gašpierik, CSc.

Tomáš ČERNÁK: *Sláva a pád Gustáva Husáka. Vybrané kapitoly z rokov 1948–1951*. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě 2009. Vedoucí doktorské rigorózní práce PhDr. Ľubomír Gašpierik, CSc.

Hana GRISOVÁ: „*Barnabitská komise*“. *Její činnost a výsledky*, Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci 2011. Vedoucí práce doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.

Beata IVICOVÁ: *Miesto Šípu v dejinách revolučného študentského hnutia*. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě 1983.

Jozef JAMBRICH: *Úloha inteligencie v komunistickej strane na Slovensku v rokoch 1929-1948*. Fakulta humanitních věd Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici 2009. Vedoucí doktorské disertační práce Prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.

Monika KUCHARIKOVÁ: *Politické procesy v 50-tych rokoch na Slovensku. Proces proti G. Husákovi a spol.* Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě 2001. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Anna MAĎAROVÍČOVÁ: *Revolučné robotnícke hnutie v Bratislave v rokoch 1929-1933*. Ústav marxismu-leninismu Univerzity Komenského v Bratislavě 1977. Vedoucí kandidátské disertační práce prof. PhDr. Róbert Hrbek, CSc. (uloženo v bratislavské Univerzitní knihovně).

Kaori KIMURA: *The influence of L.Rajk's trial on Hungarian foreign policy in the late 1940s to the early 1950s. The role of Mátyás Rákosi and the Soviet counsellors in the process of preparation for L.Rajk's trial in 1949*. Disertační práce, Lomonosova moskevská státní univerzita 2012.

Miroslava ROŠKOVÁ: *Pokrokové študentstvo na Slovensku v rokoch 1934–1938*. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě 1965. Disertační práce (uloženo v Archivu Slovenské technické univerzity v Bratislavě).

Literatura a memoáry

Christopher ANDREW – Vasilij MITROCHIN: *Neznámé špionážní operace KGB. Mitrochinův archiv*, Praha 2008.

Viktor ANDRIJANOV: *Alexej Kosygin*, Říčany u Prahy 2007.

Raymond ARON: *Historie XX. století*, Praha 1999.

Tennent H. BAGLEY: *Spymaster. Startling Cold War Revelations of a Soviet KGB Chief*, New York 2013.

Michal BARNOVSKÝ: *Gustáv Husák – realita a mýty*, in: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (eds.): *Mýty naše slovenské*, Bratislava 2005, s. 207–223.

- Michal BARNOVSKÝ: *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945–1948*, Bratislava 1993.
- Michal BARNOVSKÝ: Proces s takzvanými slovenskými buržoáznymi nacionalistami, in: Jiří Pernes – Jan Foitzik (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“: Praha 14.–16. dubna 2003*, Brno 2003, s. 158–170.
- Karel BARTOŠEK: *Češi nemocní dějinami. Eseje, studie, záznamy z let 1968–1993*, Praha – Litomyšl 2003.
- Karel BARTOŠEK (ed.): *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*, Praha – Litomyšl 2001.
- Karel BARTOŠEK: *Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha – Paříž (1948–1968)*, Praha – Litomyšl 2000.
- Štefan BEDNÁR: *Dvojník Šimon ide do povstania*, Bratislava 1964.
- Ferdinand BEER – Antonín BENČÍK – Bohuslav GRACA – Jan KŘEN – Václav KURAL – Jaroslav ŠOLC: *Dějinná křižovatka. Slovenské národní povstání, předpoklady a výsledky*, Praha 1964.
- Ján BEHARKA: Moje reminiscencie na SNP. Kto robil odboj a povstanie, in: Martin Kvetko – Ján Miroslav Ličko (eds.): *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*, Toronto 1976, s. 146–183.
- Antonín BENČÍK: Ludvík Svoboda a srpen 1968, in: *Soudobé dějiny*, roč. 1, 1993, č. 1, s. 24–43.
- Antonín BENČÍK: *Téma: Alexander Dubček*, Praha 2012.
- Antonín BENČÍK: *V chapadla kremelské chobotnice*, Praha 2007.
- Juraj BENKO: Socialistická ideológia v konfrontácii s religióznym slovenským prostredím v prvej štvrtine 20. storočia (Politizácia kresťanskej tradície a sakralizácia socialistickej vízie), in: Xénia Šuchová (ed.): *Ludáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci?* Prešov 2006, s. 9–23.
- Jozef BEŇA: Rozsudok nad slovenskými "buržoáznymi nacionalistami" z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948–1967, in: Vladimír Goněc (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 1998*, Brno 1998, s. 67–73.
- Nikolaj A. BERĐAJEV: *Komunismus a křesťanství*, Praha 2004.
- Vasil BIĽAK: *Až po mé smrti*, Praha 2014.
- Vasil BIĽAK: *Paměti Vasila Biľaka I.*, Praha 1991.
- Vasil BIĽAK: *Paměti Vasila Biľaka II.*, Praha 1991.
- Bibliografický katalóg ČSSR. Články v slovenských časopisech*, Martin 1963–1969.
- Peter BLAHO – Eva VLKOVÁ (eds.): *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave. 75. rokov činnosti Právnickej fakulty UK (1921–1996)*, Bratislava 1996.
- Štefan BOROVSÝ a kol.: *Kronika Dúbravky*, Bratislava 2006.
- Jaroslav BOUČEK: Historik v politice k nedožitým sedmdesátým pátým narodeninám Milana Hübla, in: Antonín Kostlán (ed.): *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*, Praha 2002, s. 499–510.

- Martin David BROWN: *Jak se jedná s demokraty. Britské ministerstvo zahraničí a českoslovenští emigranti ve Velké Británii, 1939–1945*, Praha 2008.
- Toman BROAD: *Ještě že člověk neví, co ho čeká. Života běh mezi roky 1929–1989*, Praha 2007.
- Jaroslav BRODSKÝ: *Řešení Gama*, Ústí nad Labem 2007.
- Radko BŘACH: *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973. Od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy*, Praha 1994.
- Robert BUCHAR: *Revoluce 1989. Utajené informace ze zákulisí*, Praha 2009.
- Miroslav BUCHVALDEK a kol.: *Československo v datech*, Praha 1986.
- Libor BUDÍNSKÝ: *Deset prezidentů*, Praha 2003.
- Vladimír BUKOVSKIJ: *Moskevský proces*, Praha 2014.
- Zora BÚTOROVÁ (ed.): *Láska je tendencia k sebaprekráčovaniu. Rozhovor so Soňou Čechovou*, in: táž (ed.): *Krehká sila. Dvadsať rozhovorov o životných cestách žien*, Bratislava 2001, s. 58–77.
- Valerián BYSTRICKÝ a kol.: *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*, Bratislava 2008.
- Valerián BYSTRICKÝ – Róbert LETZ – Ondrej PODOLEC (eds.): *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 1. diel*, Bratislava 2007.
- Valerián BYSTRICKÝ – Róbert LETZ – Ondrej PODOLEC (eds.): *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 2. diel*, Bratislava 2008.
- Viktor ČÁRSKY: *Nahliadnutia dejinám pod sukňu*, Praha 2003.
- Vladimír ČERMÁK: *Operace srpen 1968. O „psyopu“, československé společnosti, problémech sovětského vládnutí a o mnoha dalších faktorech událostí roku 1968*, Praha 2011.
- Vladimír ČERMÁK: *Operace listopad 1989. O putování české společnosti odnikud nikam a zpět a o jejím hledání cest jinudy a jinam*, Praha 2012.
- Zbyněk ČEŘOVSKÝ: *Smrt prezidentovy manželky*, in: *Fakta & svědectví*, 2013, č. 4, s. 4–6.
- Václav ČERNÝ: *Paměti 1945–1972*, Brno 1992.
- Čestmír CÍSAŘ: *Člověk a politika. Kniha vzpomínek a úvah*, Praha 1998.
- Čestmír CÍSAŘ: *Moji českoslovenští presidenti*, Praha 2006.
- Peter COLOTKA: *Vo víre času*, Dolný Kubín 2015.
- Jaroslav CUHRA: *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*, Praha 2001.
- Jaroslav CUHRA – Michal KOPEČEK (ed.): *Jde o to, jestli se k pravdě přibližujete. Rozhovor s Karlem Kaplanem*, in: Jiří Pernes (ed.): *Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*, Brno 2003, s. 10–29.
- Jaroslav CUHRA: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972*, Praha 1997.
- Pavol ČARNOGURSKÝ: *Svedok čias*, Bratislava 1997.
- Viktor ČÁRSKÝ: *Nahliadnutia dejinám pod sukňu*, Praha 2003.
- Eduard ČEJKA: *Československo-sovětská spojenecká smlouva 1943*, Praha 1988.
- Jaroslav ČEJKA: *Aparát: soumrak polobohů*, Praha 1991.

- Tomáš ČERNÁK: Gustav Husák a jeho štúdium na Právnickej fakulte Univerzity Komenského, in: Norbet Kmet' – Marek Syrný a kol.: *Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*, Bratislava – Banská Bystrica 2013, s. 16–27.
- Tomáš ČERNÁK: Posledné dni života Gustáva Husáka a otázka jeho zmierenia s Bohom, in: *Historický zborník*, roč. 21, 2011, č. 1, s. 114–129.
- Tomáš ČERNÁK: Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka, in: *História, revue o dejinách spoločnosti*, roč. 11, 2011, č. 1–2, s. 80–87.
- Rudolf ČERNÝ: *Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta*, Česká Kamenice 2008.
- Ján ČOMAJ – Juraj VEREŠ: *Čo nebolo v novinách. August 1968*, Bratislava 1990.
- Petr ČORNEJ: *Historici, historiografie a dějepis. Studie, črty, eseje*, Praha 2016.
- Konštantín ČULEN: *Vznik a zánik Demokratickej strany na Slovensku*, Middletown 1950.
- Klim DEGTJAREV – Aleksandr KOLPAKIDI: *Vnešnjaia razvedka SSSR*, Moskva 2009.
- Jiří DIENSTBIER: *Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989–1999*, Praha 1999.
- Rudolf DOBIÁŠ (ed.): *Triedni nepriatelja. Svedectvá o brutalite komunistického režimu*, Prešov 2007.
- Zdeněk DOSKOČIL: Cesta Gustáva Husáka k moci (1963–1969), in: Jan Kalous – Jiří Kocian (eds.): *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*, Praha 2012, s. 156–172.
- Zdeněk DOSKOČIL: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*, Brno 2006.
- Zdeněk DOSKOČIL: Milan Hübl – historik v siločarách Gustáva Husáka, in: Slavomír Michálek – Miroslav Londák a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013, s. 750–801.
- Zdeněk DOSKOČIL: Husákova normalizační strategie po dubnovém plénu ÚV KSČ v dubnu 1969, in: Miroslav Londák – Stanislav Sikora a kol.: *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*, Bratislava 2009, s. 277–297.
- Zdeněk DOSKOČIL: „Nepotřebujeme recepty ani od Šika, ani od Kriegla, ani od Ledererů a jiných podobných“ aneb příběh jednoho zapomenutého projevu Gustáva Husáka, in: Jan Mervart – Veronika Štředová a kol.: *České, slovenské a československé dějiny 20. století IV.*, Hradec Králové 2009, s. 39–51.
- Zdeněk DOSKOČIL: Volba Gustáva Husáka prvním tajemníkem ÚV KSČ v dubnu 1969 ve světle nových dokumentů a souvislostí, in: Michal Šmigel' a kol.: *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918–1989)*, Banská Bystrica 2007, s. 237–246.
- Prokop DRTINA: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek první. Kniha 2. Emigrací k vítězství*, Praha 1991.
- Prokop DRTINA: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek druhý. Kniha 1. Emigrací k vítězství*, Praha 1992.
- Prokop DRTINA: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek druhý. Kniha 2. Rok 1947 – Únor 1948*, Praha 1992.
- Štefan DRUG (ed.) – Juraj ŠPITZER: *Všedné dni. I.*, Bratislava 2001.
- Alexander DUBČEK: *Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka*, Praha 1993.

- Karel DURMAN: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964–1991*, Praha 1998.
- Jiřina DVOŘÁKOVÁ: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*, Praha 2007.
- Timur Agabajevič DŽALILOV: Kanun „Pražskoj vesny“ glazami sovětských diplomatov, in: Tat'jana Vladimirovna Volokitina – Galina Pavlovna Muraško – Anna Andrejevna Ulybina (eds.): *Moskva i Vostočnaja Jevropa. Neprostyže 60-e... Ekonomika, politika, kul'tura. Sbornik statej*, Moskva 2013, s. 331–354.
- Samo FALŤAN: *Slovenská otázka v Československu*, Bratislava 1968.
- Ondřej FELCMAN: Husákovy představy o normalizaci společnosti při převzetí moci v dubnu 1969, in: František Nesejt – Vladimír Wolf (eds.): *Pohledy do minulosti. Sborník příspěvků k šedesátinám Doc. PhDr. Vladimíra Lesáka*, Hradec Králové 1994, s. 77–85.
- Bohumila FERENČUHOVÁ a kol.: *Biografia a historiografia. Slovenský, český a francúzsky pohľad*, Bratislava 2012.
- Mikuláš FERJENČÍK: Moje dojmy a zkušenosti z cesty do Moskvy a zo Slovenského národného povstania, in: Martin Kvetko – Ján Miroslav Ličko (eds.): *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*, Toronto 1976, s. 184–200.
- Andrej FERKO: *Balada o dr. Gustávu Husákovi*, Bratislava 1997.
- Zuzana FIALOVÁ (ed.): *Mluví k vám Ferdinand Peroutka. Díl druhý. Rozhlasové komentáře Rádio Svobodná Evropa (1960–1969)*, Praha 2005.
- Jan FOJTÍK: *Osudy socialismu III. (Básníku Karlu Sýsovi o tom, proč nenávratně zmizela socialistická Atlantida i o tom, jaká hrozba vyvstala před lidstvem)*, Praha 1999.
- Marie FORMÁČKOVÁ: *V hlavní roli Gustáv Husák. Tragédie jednoho osudu*, Čechovice 2009.
- Rudolf FRAŠTACKÝ: Zo Slovenska cez Freya, in: Martin Kvetko – Ján Miroslav Ličko (eds.): *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*, Toronto 1976, s. 28–59.
- Edo FRIŠ: *Myšlienka a čin. Úvahy o Československu 1938–1948*, Bratislava 1968.
- Sigmund FREUD: *Woodrow Wilson. A Psychological Study*, Boston 1967.
- Erich FROMM: *Strach ze svobody*, Praha 1993.
- Bedřich FUČÍK – Karel BARTOŠEK (ed.): *Zpovídání. Pražské rozhovory 1978–1982*, Toronto 1989.
- Ján FŮLE (ed.): *Život s ľudskou tvárou. Jarmila Košťová a Ladislav Košťá*, Prešov 2007.
- Robert FULGHUM: *Všetchno, co opravdu potřebuju znát, jsem se naučil v mateřské škole*, Praha 1991.
- François FURET: *Minulost' jednej ilúzie. Esej o ideji komunizmu v 20. storočí*, Bratislava 2000.
- Mikuláš GACEK: *Surová býva vše pravda života... Denníkové zápisky z rokov 1937–1944*, Dolní Kubín 1996.
- Eduard GOLDSTÜCKER: *Vzpomínky (1913–1945)*, Praha 2003.
- Eduard GOLDSTÜCKER: *Vzpomínky (1945–1968)*, Praha 2005.
- Eduard GOLDSTÜCKER a kol. (eds.): *Za lepší svět, sborník statí a vzpomínek na studentské pokrokové hnutí třicátých let*, Praha 1963.

- Michail GORBAČOV: *Žizň i reformy. Kniga 2*, Moskva 1995.
- Michail GORBAČOV: *Můj život. Vzpomínky a zamyšlení*, Praha 2014.
- František GRAUS: Naše živá i mrtvá minulost, in: týž (ed.): *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, Praha 1968.
- Dagmar GREGOROVÁ-PRÁŠILOVÁ: *Gregorovský dům*, Praha 1995.
- Jiří GROSPÍČ – Zdeněk JIČÍNSKÝ: *Státoprávní uspořádání vztahů českého a slovenského národa v období vypracování a přijetí Ústavy 9. května*, Praha 1967.
- Jiří HÁJEK: *Setkání a střety. Poznámky a úvahy o působení vnějších faktorů na politické postoje české novodobé společnosti*, Köln 1983.
- Miloš HÁJEK: *Paměť české levice*, Praha 2011.
- Pavol HAPÁK a kol.: *Prehľad dejín KSC na Slovensku*, Bratislava 1971.
- Václav HAVEL – Karel HVÍŽDALA (ed.): *Dálkový výslech*, Praha 1990.
- Václav HAVEL – Jan ŠULC (ed.): *Eseje a jiné texty z let 1970–1989. Dálkový výslech. Spisy 4*, Praha 1999.
- Miloš HAVELKA: Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti, in: Zbyněk Machát – Ondřej Slačálek – Milan Znoj (eds.): *Nezapomenuté historie. Sborník k 70. narozeninám Františka Svátka*, Brno 2007, s. 98–117.
- Dušan HAVLÍČEK: *Jaro na krku. Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSC od června do prosince 1968*, Praha 1998.
- Viera HLAVOVÁ: *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949–1960)*, Bratislava 2010.
- Ladislav HOLDOŠ – Karel BARTOŠEK (ed.): *Svěděk Husákova procesu vypovídá*, Praha 1991.
- Zdenka HOLOTÍKOVÁ – Viliam PLEVZA: *Vladimír Clementis*, Bratislava 1968.
- Petr HOLEC (ed.): *Miroslav Štěpán. Můj život v sametu aneb Zrada přichází z Kremlu*, Praha 2013.
- Emília HRABOVEC: *Slovensko a svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962–1989)*, Bratislava 2016.
- Gustav HUDEC (ed.): *Studentstvo v boji proti válce, fašismu za mír. I.*, Praha 1970.
- Gustav HUDEC (ed.): *Studentstvo v boji proti válce, fašismu za mír. II.*, Praha 1978.
- Gustáv HUSÁK: K niektorým otázkam Slovenského národného povstania, in: Ľudovít Holotík – Miroslav Kropilák (eds.): *Slovenské národné povstanie roku 1944 (Sborník príspevkov z národnooslobodzovacieho boja 1938–1945)*, Bratislava 1965, s. 652–664.
- Gustáv HUSÁK: *K roľníckej otázke na Slovensku*, Bratislava 1948.
- Gustáv HUSÁK: Prechádzka dejinami, in: Miloš Krno – Pavol Štefček (eds.): *Konfrontácia*, Bratislava 1968, s. 107–138.
- Gustáv HUSÁK: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, Bratislava 1964.
- Gustáv HUSÁK: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, Bratislava 1969.
- Milan HÜBL – Eliška SKŘENKOVÁ (ed.): *Cesty k moci*, Praha 1990.

- Miroslav HYSKO: *Slovenské národné povstanie, Bratislava 1954. Přehled československých dějin. Díl III. 1918–1945*, Praha 1960.
- Aleksandr CHINŠTEJN: *Skazka o poterjannom vremeni. Počemu Brežnev ne smog stat' Putiny*, Moskva 2011.
- Bohuš CHŇOUPEK: *Memoáre in claris*, Bratislava 1998.
- Nikita Sergejevič CHRUŠČOV: *Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova. Magnetofonové nahrávky v období glasnosti*, Brno 2000.
- Edita IVANIČKOVÁ: Slovensko-český vzťah v mocenskom zápase v ČSR 1945–1948 z pohľadu britskej diplomacie, in: *Soudobé dějiny*, roč. 6, 1998, č. 2–3, s. 275–280.
- Jozef JABLONICKÝ: *Fragment o histórii. Výber z diela 1989–2009*, Bratislava 2009.
- Jozef JABLONICKÝ: Historiografia za normalizácie (1969–1989), in: Norbert Kmeť – Juraj Marušiak (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*, Prešov 2002, s. 148–151.
- Jozef JABLONICKÝ: Husák v rezistencii 1939–1943, in: TÝŽ: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*, Bratislava 2004, s. 491–507.
- Jozef JABLONICKÝ: *Povstanie bez legend. Dvadsať kapitol o príprave a začiatku Slovenského národného povstania*, Bratislava 1990.
- Jozef JABLONICKÝ: Príprava a vznik Slovenskej národnej rady v roku 1943, in: Miroslav Pekník a kol. (eds.): *Slovenské národné rady a cesta k parlamentarizmu*, Bratislava 2008.
- Jozef JABLONICKÝ: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*, Bratislava 2004.
- Jozef JABLONICKÝ: *Samizdat o odboji II. Štúdie a články*, Bratislava 2006.
- Jozef JABLONICKÝ: *Slovensko na prelome. Zápas o víťazstvo národnej a demokratickej revolúcie na Slovensku*, Bratislava 1965.
- Jozef JABLONICKÝ: *Z ilegality do povstania (kapitoly z občianskeho odboja)*, Banská Bystrica 2009.
- Miloš JAKEŠ: *Dva roky generálním tajemníkem*, Praha 1996.
- Aristid JAMNICKÝ: *Oprášené histórie. Pamäti bratislavského humanistu a polyhistora zachytili vplyv udalostí XX. storočia na Slovensko*, Bratislava 2002.
- Ladislav JEHLIČKA: *Křik koruny svatováclavské*, Praha 2010.
- Yeshayahu A. JELINEK: *The Lust for Power: Nationalism, Slovakia, and the Communists 1918–1948*, New York 1983.
- Wojciech JARUZELSKI: *Stan wojenny. Dlaczego...*, Varšava 1992.
- Zdeněk JIČÍNSKÝ: *Vznik České národní rady v době Pražského jara a její působení do podzimu 1969*, Praha 1990.
- Matej JOSKO: Verni sme zostali..., in: *Demokracie v ilegality a v povstaní. Príspevok k dejinám slovenského národného povstania v r. 1944 s úvodom prezidenta ČSR Eduarda Beneša*, Bratislava 1945.
- Jiří KABELE – Martin HÁJEK: *Jak vládli? Průvodce hierarchiemi reálného socialismu*, Brno 2008.
- Vladimír KADLEC: *Podivné konce našich prezidentů*, Hradec Králové 1991.

- Agneša KALINOVÁ: *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovoru s Janou Juráňovou*, Bratislava 2012.
- Jan KALOUS a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, Praha 2009.
- Jan KALOUS: Poslední cesta ministra Kasky, in: *Paměť a dějiny*, roč. 7, 2013, č. 1, s. 25–35.
- Jan KALOUS: „Nepřítel“ ve Státní bezpečnosti, in: Jiří Pernes – Jan Foitzik (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“: Praha 14.–16. dubna 2003*, Brno 2003, s. 282–290.
- Ivan KAMENEC: *Začiatky marxistického historického myslenia na Slovensku*, Bratislava 1984.
- Karel KAPLAN – Pavel PALEČEK: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001.
- Karel KAPLAN: *Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný. Vzestup a pád 'lidového' aparátčika*, Brno 2011.
- Karel KAPLAN: *Mocní a bezmocní*, Toronto 1989.
- Karel KAPLAN: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956*, Brno 1999.
- Karel KAPLAN: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993.
- Karel KAPLAN: *Pravda o Československu 1945–1948*, Praha 1990.
- Karel KAPLAN: *Sovětsí poradci v Československu 1949–1956*, Praha 1993.
- Karel KAPLAN: Zamyšlení nad politickými procesy, in: *Nová mysl*, roč. 22, 1968, č. 6–8.
- Karel KAPLAN: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992.
- Imrich KARVAŠ: *Moje paměti (v pazúroch gestapa)*, Bratislava 1994.
- Milan KARVAŠ: *Můj otec Imrich Karvaš. Život a dielo národohospodára, ktorý dosiahol na vrchol i celkom na dno*, Budmerice 2001.
- Jozef KIRSCHBAUM: *Náš boj o samostatnosť Slovenska*, Clevelande 1958.
- Joseph M. KIRSCHBAUM: Zástoj študentstva v slovenskom národnom vývoji medzi dvoma vojnami, in: Jozef Staško (ed.): *The Shaping of Modern Slovakia. Festschrift to the Seventieth Birthday of Dr. Joseph A. Mikus. Tvorcovia nového Slovenska. Zborník k 70-tym narodeninám dr. Jozefa A. Mikuša*, Cambridge [Kanada] 1982, s. 139–163.
- Henry KISSINGER: *Roky obnovy*, Praha 2002.
- Zoe KLUSÁKOVÁ-SVOBODOVÁ: *O tom co bylo*, Praha 2005.
- Norbert KMEŤ – Juraj MARUŠIAK (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*, Prešov 2003.
- Viktor KNAPP: *Proměny času: Vzpomínky nestora české právní vědy*, Praha 1998.
- Jiří KOCIAN – Oldřich TÚMA (eds.): *Deset let soudobých dějin. Jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*, Praha 2001.
- Jiří KOCIAN: Diskuse a představy československého politického exilu o programu obnovy poválečné ČSR, in: Zlatice Zudová-Lešková (ed.): *Válečný rok 1944. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19.–20. října 1999 v Praze*, Praha 2001, s. 119–128.

- Pavel KOHOUT: *Můj život s Hitlerem, Stalinem a Havlem II. To byl můj život?? Předběžná bilance*, Praha 2011.
- Leo KOHÚT: *Tu bola kedysi ulica...*, Bratislava 2004.
- Jaromír KOPECKÝ: *Paměti diplomata*, Praha 2004.
- Václav KOPECKÝ: *ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*, Praha 1960.
- Václav KOPECKÝ: *30 let KSČ. Vzpomínky na založení KSČ a hlavní události jejího vývoje*, Praha 1951.
- Sergej Aleksejevič KORNEJEV: Slováckij faktor v chode sovětsko-čechoslovačckich peregovorov v Moskve v avguste 1968 goda, in: G. P. Muraško – T. V. Volokitina – A. S. Stykalin (eds.): *1968 god „Pražskaja vesna“*. Istoričeskaja retrospektiva. Sbornik statej, Moskva 2010, s. 167–180.
- Anna KORBAŠOVÁ: Golemiáda, in: *Sacra*, roč. 12, 2014, č. 1–2, s. 38–59.
- Pavel KOSATÍK: *Devět žen z Hradu*, Praha 1999.
- Karel KOŠTÁL: *Pravda o procesu s Rudolfem Slánským a jeho společníky. Kritické výhrady k „Výpovědi“ B. Doubka a k Historikům 92, dodatek ke knížce Svědectví plukovníka*, Praha 2009.
- Terézia KOVÁČIKOVÁ: *Karol Šmidke*, Bratislava 1979.
- Oto KRAJŇÁK: *Komunisti bratislavskej oblasti v boji proti fašizmu v rokoch 1938–1942. Z dejín Komunistickej strany Slovenska*, Bratislava 1959.
- Václav KRÁL: *Pravda o okupaci*, Praha 1962.
- Václav KRÁL: *Osvobození Československa. Studie o mezinárodně politických aspektech*, Praha 1975.
- Oskar KREJČÍ: *Proč to prasklo, aneb hovory o demokracii a „sametové revoluci*, Praha 1991.
- Peter KRIŠTÚFEK: *Atlas zabúdania*, Bratislava 2013.
- Imrich KRUŽLIAK: Muž a doba. (K 65. narodeninám Dr. Jozefa M. Kirschbauma). [Původně uveřejněno v Bulletinu Svetovéhoho kongresu Slovákov č. 30 z roku 1978.], in: Blažej Belák – Peter Maruniak (eds.): *Jozef M. Kirschbaum (1913–1993)*, Martin 1995.
- Imrich KRUŽLIAK – Ján OKÁL (eds.): *Svedectvo jednej generácie*, Cambridge – Ontario 1990.
- Imrich KRUŽLIAK: *V čakárni dejín. Obrazy slovenských osudov*, Bratislava 1999.
- Marie Rút KRÍŽKOVÁ (ed.): *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou*, Praha 1997.
- Kultúrny život a slovenská jar 60. rokov*, Bratislava 1998.
- Milan KUNDERA: *Kniha smíchu a zapomnění*, Toronto 1981.
- Milan KUNDERA: *Žert*, Praha 1969.
- Vladimir V. KUSIN: *From Dubček to Charta 77. A study of „normalisation“ in Czechoslovakia, 1968–1978*, Edinburgh 1978.
- Robert KVAČEK: Slovo na úvod, in: Jaroslav Pažout (ed.): *Komunističtí intelektuálové a proměna jejich vztahu ke KSČ (1945–1989)*, Praha – Liberec 2013, s. 12–16.

- Martin KVETKO: Na prelome dvoch epoch. V ilegalite a v povstaní, in: týž (eds.) – Ján M. Ličko (ed.): *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*, Toronto 1976, s. 96–145.
- Martin LACKO (ed.): „Naším ideálom bol Hlinka“. Spomienky Viliama Točíka na roky 1918–1948, in: *Pamäť národa*, roč. 9, 2013, č. 2, s. 101–125.
- Ivan LALUHA: Rok 1968 v spomienke a pamäti (Fragmentsy), in: Miroslav Londák a kol. (eds.): *Rok 1968. Eto vaše delo*, Bratislava 2008, s. 11–23.
- Pavel LANDOVSKÝ: *Soukromá vzpoura. Rozhovor s Karlem Hvižd'alom*, Praha 1990.
- Žo LANGEROVÁ: *Vtedy v Bratislave*, Bratislava 2007.
- Bohuslav LAŠTOVIČKA: *V Londýně za války. Zápas o novou ČSR 1939–1945*, Praha 1961.
- Bohuslav LAŠTOVIČKA: *V Londýně za války. Zápas o novou ČSR 1939–1945*, Praha 1978.
- Michail Vital'jevič LATYŠ: „Pražskaja vesna“ 1968 g. i reakcija Kremlja, Moskva 1998.
- Bohumil LAUŠMAN: *Kdo byl vinen. Jak umírala československá svoboda*, Vídeň 1953.
- Bohumil LAUŠMAN: *Pravda a lož o slovenskom národnom povstaní*, Petrovec 1951.
- Jiří LEDERER: *Touhy a iluze II.*, Toronto 1988.
- Jiří LEDERER: *Touhy a iluze (vzpomínání do srpna 1968)*, Toronto 1984.
- Jiří LEDERER: *Všichni řekli – přijďte!* Bratislava 1968.
- Jozef LETTRICH: Odboj a povstanie, in: Martin Kvetko – Ján Miroslav Ličko (eds.): *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*, Toronto 1976, s. 60–95.
- Róbert LETZ: Postoj Gustáva Husáka ku katolíckej cirkvi v rokoch 1944–1950, in: Branislav Kinčok a kol.: *Gustáv Husák a jeho doba*, Bratislava 2015, s. 116–138.
- Róbert LETZ: Rozhovor s pátrom Aguinasmom Máriom Gaburom [17. 8. 1998], in: *Proglas*, roč. 9, prosinec 1998, č. 3–4.
- Róbert LETZ: *Slovensko v rokoch 1945–1948. Na ceste ku komunistickej totalite*, Bratislava 1994.
- Nadežda LINDOVSKÁ a kol.: *Magda Husáková-Lokvencová. Prvá dáma slovenskej divadelnej réžie*, Bratislava 2008.
- Ľubomír LIPTÁK – Ivan KAMENEC (ed.): *Nepre(tr)žité dejiny*, Bratislava 2008.
- Eugen LÖBL: *Svedectvo o procese s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym*, Bratislava 1968.
- Karel LÖBL: *Naděje a omyly. Vzpomínky na onu dobu*, Praha 2012.
- Miroslav LONDÁK: *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia a slovenská ekonomika*, Bratislava 2010.
- Miroslav LONDÁK – Stanislav SIKORA – Elena LONDÁKOVÁ: *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960–1967*, Bratislava 2002.
- Miroslav LONDÁK: *Rok 1968 a ekonomická realita Slovenska*, Bratislava 2007.
- Artur LONDON: *Doznání. V soukolí pražského procesu*, Praha 1969.
- Artur LONDON: *K pramenům doznání. Motáky z ruzyněské věznice z roku 1954*, Brno 1998.

- Alojz LORENC: *Ministerstvo strachu? Neskartované vzpomínky generála Lorence*, Bratislava 1992.
- Radomír LUŽA: *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989*, Praha 2001.
- Jindřich MADRY: *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*, Praha 1994.
- Alexander MACH: *Z dalekých ciest*, Bratislava 2009.
- Niccolò MACHIAVELLI: *Vladař*, Praha 1997.
- Albert MARENČIN: *Čo nevošlo do dejín*, Bratislava 2012.
- Valentina V. MARJINA: Od důvěry k podezřavosti. Sovětští a českoslovenští komunisté v letech 1945–48, in: *Soudobé dějiny*, roč. 4, 1997, č. 3–4, s. 451–467.
- Valentina Vladimirovna MARJINA a kol.: *Nacional'naja politika v stranach formirujuščegosja sovětskogo bloka. 1944–1948*, Moskva 2004.
- Valetina V. MARJINA: *Sovetskij Sojuz i čecho-slovackij vopros vo vremja Vtoroj mirovoj vojny. 1939–1945 gg. Kniga 1. 1939–1941 gg.*, Moskva 2007.
- Valetina V. MARJINA: *Sovetskij Sojuz i čecho-slovackij vopros vo vremja Vtoroj mirovoj vojny. 1939–1945 gg. Kniga 2. 1941–1945 gg.*, Moskva 2009.
- Valentina V. MARJINA: Sovietski a československi komunisti na prahu mieru: Vypracovanie spoločného politického algoritmu, in: *Historický časopis*, roč. 46, 1998, č. 4, s. 607–630.
- Valentina V. MARJINA: ZSSR a Slovenské národné povstanie roku 1944, in: Rudolf Neverla (ed.): *Acta Carpatho-Germanica XIII. Od Povstania 1944 na Slovensku po vyhnanie karpatských Nemcov v roku 1946. Nemecko-slovenské pracovné rokovanie historikov a priamych účastníkov v rokovacom centre Kloster Banz*, Stuttgart – Bratislava 2004, s. 70–85.
- Juraj MARUŠIAK: *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*, Brno 2001.
- Juraj MARUŠIAK: Slovenská spoločnosť a normalizácia, in: Jitka Madarásová (ed.): *Česká a slovenská spoločnosť v období normalizace. / Slovenská a česká spoločnosť v čase normalizácie. Liberecký seminár 2001*, Bratislava 2003, s. 109–153.
- Ján MASTILIAK: *Hrst' spomienok*, Michalovce 2011.
- Pavel MATEJOVIČ: *Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia*, Bratislava 2014.
- Augustín MAŤOVČÍK – Pavol PARENÍČKA: *Biografistika. Stav, podoby a metodika biografického bádania na Slovensku*, Martin 2005.
- Françoise MAYER: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, Praha 2009.
- Jan MERVART: *Naděje a iluze. Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*, Brno 2010.
- Matej MEDVECKÝ: Nepohodlný vedúci strany – dobrodružný osud Štefana Handeru, in: M. Syrný a kol. (eds.): *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939–1945*, Banská Bystrica 2009, s. 231–252.
- Matej MEDVECKÝ: *Spravodajské eso Slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*, Bratislava 2007.

- Vladimír MEDVEDEV: *Čelovek za spinoj*, Moskva 1994.
- Polja MEŠKOVA – Dinju ŠARLANOV: *Bálgarskata gilovina. Tanite mehanizmi na narodnija šad*, Sofia 1994.
- Slavomír MICHÁLEK – Miroslav LONDÁK a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013.
- František MIKLOŠKO: *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943–89*, Bratislava 1991.
- Ján MIKULA: *Cesta života trnista*, Bratislava 1992.
- Jozef A. MIKUŠ: *Pamäti slovenského diplomata*, Martin 1998.
- Móric MITTLEMANN-DEDINSKÝ: *Na chrbte tigra*, Bratislava 2001.
- Ján MLYNÁRIK: *Diaspora historiografie. Štúdie, články a dokumenty k dejinám československej historiografie v rokoch 1969–1989*, Praha 1998.
- Ján MLYNÁRIK: *Osud banderovcům a tragédie řeckokatolícké cirkve*, Praha 2005.
- Zdeněk MLYNÁŘ: *Mráz přichází z Kremly*, Praha 1990.
- Zdeněk MLYNÁŘ: *Socialistou na volné noze*, Praha 1992.
- Ladislav MŇAČKO: *Ako chutí moc*, Bratislava 1968.
- Peter MULÍK: Gustáv Husák a jeho zásluhy o slovenskú cirkevnú provinciu, in: Branislav Kinčok a kol.: *Gustáv Husák a jeho doba*, Bratislava 2015, s. 489–500.
- Mira NÁBĚLKOVÁ: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*, Bratislava – Praha 2008.
- František NEVAŘIL: *U tří premiérů*, Supíkovice 1997.
- Ladislav NIKLÍČEK: Českoslovenští komunisté mezi Kominternou a středoevropskou demokracií, in: *Soudobé dějin*, roč. 3, 1995, č. 2–3, s. 238–245.
- George ORWELL: *1984*, Praha 2000.
- Jaroslav OPAT: *Z času válek a chaosu v Evropě. Vzpomínky a úvahy*, Praha 2014.
- Milan OTÁHAL: K některým otázkám dějin “normalizace“, in: *Soudobé dějiny*, roč. 2, 1995, č. 1, s. 5–16.
- Milan OTÁHAL: *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*, Praha 2002.
- Karel PACNER: *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989. Díl IV. 1961–1989*, Praha 2002.
- Luděk PACHMAN: *Jak to bylo. Zpráva o činnosti šachového velmistra za období 1924–1972 s dodatkem „Jak to bylo později“*, Bělá pod Bezdězem 2001.
- Pavel PALEČEK (ed.): *Exil a politika. Historici o nejnovějších dějinách a o sobě*, Tišnov 2004.
- Miloš PARIS: *Fakta ze zákulisí. Praha 1968 – Moskva 1991*, Praha 1991.
- Jelena PAŠTĚKOVÁ: K poetike päťdesiatych rokov, in: táž a kol. (eds.): *Poetika a politika. Umenie a päťdesiate roky*, Bratislava 2004.
- Jozef PAUČO: *Slováci a komunizmus*, Middletown 1957.

- Jozef PAUČO: *Tak sme sa poznali (Predstavitelia Slovenskej republiky v spomienkach)*. Middletown 1967.
- Richard PAVLOVIČ: Husák a slovenská komunistická elita, in: Slavomír Michálek – Miroslav Londák a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013, s. 661–682.
- Petr PAVLOVSKÝ: *Chod'te vpravo! (výběr článků z let 1990–1992)*, Praha 1992.
- Jiří PERNES – Jaroslav POSPÍŠIL – Antonín LUKÁŠ: *Alexej Čepička. Šedá eminence rudého režimu*, Praha 2008.
- Jiří PERNES: *Takoví nám vládli. Komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili*, Praha 2003.
- Jan PEŠEK a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948–1989*, Prešov 2003.
- Jan PEŠEK: Centralizmus po straníckej línii. Vzťah vedenia KSC a KSS po februári 1948, in: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*, Brno 1998.
- Jan PEŠEK: *Centrum moci. Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948–1989*, Bratislava 2006.
- Jan PEŠEK: *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I. Na ceste k moci (1945–1948), pri moci – od prevratu k pokusu o reformu (1948–1968)*, Bratislava 2012.
- Jan PEŠEK: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*, Brno 2005.
- Jan PEŠEK – Václav VONDRÁŠEK: *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945–1970. Mýty a realita*, Bratislava 2011.
- Jan PEŠEK: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953*, Bratislava 1996.
- Jan PEŠEK – Róbert LETZ: *Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989*, Prešov 2004.
- Jan PEŠEK: Vlna politických procesov na Slovensku koncom 50. rokov, in: Jiří Pernes – Jan Foitzik (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“: Praha 14.–16. dubna 2003*, Brno 2003, s. 179–191.
- Ludmila PETERAJOVÁ: *Pamäti*, Bratislava 2011.
- Nikita Vasiljevič PETROV: *Po scenariju Stalina: rol' organov NKVD – MGB SSSR v sovetizacii stran Central'noj i Vostočnoj Jevropy 1945–1953 gg.*, Moskva 2011.
- Nikita Vasiljevič PETROV: Sovětští poradci ministerstva státní bezpečnosti a příprava procesu s R. Slánským (podle dokumentů státní bezpečnosti), in: Jiří Pernes – Jan Foitzik (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“: Praha 14.–16. dubna 2003*, Brno 2003, s. 99–106.
- Rudolf Germanovič PICHJOJA: Čechoslovakija, 1968 god. Vzgljad iz Moskvy. Po dokumentam CK KPSS, in: *Novaja i novějšaja istorija*, 1994, č. 6, s. 3–20.
- Rudolf Germanovič PICHJOJA: Čechoslovakija, 1968 god. Vzgljad iz Moskvy. Po dokumentam CK KPSS (okončanije), in: *Novaja i novějšaja istorija*, 1995, č. 1, s. 34–48.
- Petr PITHART: *Osmadesátý*, Praha 1990.
- Viliam PLEVZA: *Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSC*, Bratislava 1971.

- Viliam PLEVZA: *KSČ a revolučné hnutie na Slovensku 1929-1938*, Bratislava 1965.
- Viliam PLEVZA: *Národnostná politika KSČ a česko/slovenské vťahy*, Bratislava 1979.
- Viliam PLEVZA – Vlasta PLEVZOVÁ: *Slovenská inteligencia v komunistickom hnutí (1921–1938)*, Bratislava 1979.
- Viliam PLEVZA: *Trvalé hodnoty. I. zväzok. Proti kapitálu*, Bratislava 1976.
- Viliam PLEVZA: *Trvalé hodnoty. II. zväzok. Zápas za socialistické premeny*, Bratislava 1976
- Viliam PLEVZA: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*, Bratislava 1991.
- Ján PODOLÁK (ed.): *Záhorská Bratislava*, Bratislava 1986.
- Emil POLÁK (ed.): *Nezopakovateľné rozhovory*, Bratislava 2014.
- Hana PONICKÁ: *Lukavické zápisky*, Prešov 2004.
- Vilém PREČAN (ed.): „Svědectví o rozpadu „socialistického společenství“: ukázky z memoárů Michaila Gorbačova, Vadima Medveděva a Valerije Musatova, in: *Soudobé dějiny*, roč. 5, 1998, č. 4, s. 509–554.
- Vilém PREČAN – Milan DRÁPALA (ed.): *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*, Brno 1994.
- Sergejevič Alexander PUŠKIN: *Vyšel jsem dřív než hvězda ranní*, Praha 1962.
- Jaroslav PŮTIK: *Odchod ze Zámku. Deníkové záznamy z let 1968–1989*, Praha 1998.
- Miloslav RANSDORF: *Nové čtení Marxe*, Praha 2012.
- Anton RAŠLA: *Civilista v armáde. Spomienky na roky 1938–1945*, Bratislava 1967.
- Anton RAŠLA: *Spomienky spoza mreží*, Banská Bystrica 1998.
- Hans RENNER – Ivo SAMSON: *Dejiny Česko-slovenska po roku 1945*, Bratislava 1993.
- Karol ROSENBAUM (ed.): *DAV. Spomienky a štúdie*, Bratislava 1965.
- Jan ROUSEK: Adresát: Občanské fórum, Praha, in: *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 4, 2012, č. 2, s. 105–124.
- Ján ROZNER: *Sedem dní do pohrebu*, Bratislava 2009.
- Jacques RUPNIK: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002.
- Daniel RŮŽIČKA: Povstalecká historie: televizní epopěj o Slovenském národním povstání, in: Petr Kopal (ed.): *Film a dějiny 4. Normalizace*, Praha 2014.
- Jan RYCHLÍK: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*, Bratislava 1997.
- Jan RYCHLÍK: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*, Bratislava 1998.
- Jan RYCHLÍK: Gustáv Husák a česko-slovenské vztahy, postoj k otázce státoprávního uspořádání v období normalizace, in: Slavomír Michálek – Miroslav Londák a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013, s. 637–648.
- Jan RYCHLÍK: Normalizační podoba československé federace, in: Norbert Kmet’ – Juraj Marušiak (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*, Prešov 2003, s. 8–46.

- Jan RYCHLÍK: Postoj SSSR k myšlenke samostatného Slovenska za druhé světové války, in: Miroslav Šesták (ed.): *Slovanské historické studie 23. Pocta Henrykovi Batowskému*, Praha 1997, s. 195–204.
- Jan RYCHLÍK: Proces proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistům, in: Vladimír Goněc (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 2005*, Brno 2005, s. 181–194.
- Jan RYCHLÍK: Recidiva boje proti tzv. buržoaznímu nacionalismu v letech 1956–1962, in: Vladimír Goněc (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 2006*, Brno 2006, s. 303–314.
- Jan RYCHLÍK: *Rozdělení Československa 1989–1992*, Praha 2012.
- Jan RYCHLÍK: Slovenský národní komunismus a slovenští národní komunisté, in: Jan Kalous – Jiří Kocian (eds.): *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*, Praha 2012, s. 306–316.
- Tim SAYLE: Andropov's Hungarian Complex, in: *Cold War History*, svazek 9, 2009, s. 427–439.
- Nikolaj Pavlovič SEMENOV: *Trevožnaja Praga. Vospominanija sovetskogo vice-konsula v Čechoslovakii (1968–1972)*, Moskva 2004.
- Sergej SEMANOV: *Predsedatel' KGB Jurij Andropov*. Moskva 2008.
- Tatiana SIKOROVÁ: Ako vznikala STU, in: táž (ed.): *Slovenská technická univerzita v Bratislavě. 60 rokov STU*, Bratislava 1997, s. 31–41.
- Stanislav SIKORA: *Po jari krutá zima. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968–1971*, Bratislava 2013.
- Stanislav SIKORA: *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*, Bratislava 2008.
- Stanislav SIKORA: Vývoj vo vedení Komunistickej strany Slovenska od augusta 1968 do apríla 1969, in: *Historický časopis*, roč. 60, 2012, č. 2, s. 235–256.
- Igor Jelisejevič SINICIN: *Andropov vblizi. Vospominanija o vremenach „ottepeli“ i „zastoja“*, Moskva 2004.
- Jelisej Tichanovič SINICYN: *Rezident svidel'stvujet*, Moskva 1996.
- Harold Gordon SKILLING: *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*, Princeton 1976.
- Harold Gordon SKILLING: *Československo můj druhý domov. Paměti Kanad'ana*, Praha 2001.
- Tomáš SNIEGOŇ: Historie ve znovuzrozené volné soutěži. Česká a slovenská postkomunistická transformace a její dominantní historické příběhy, in: *Dějiny – Teorie – Kritika*, roč. 6, 2009, č. 2, s. 201–231.
- Dušan SPÁČIL: *My z Černína. Paměti československého diplomata*, Praha 1995.
- Dušan SPÁČIL (ed.): *Viděno deseti*, Praha 2009.
- Jozef STASKO: *Slovensko po druhej svetovej vojne : 'Aprilová dohoda r. 1946'. Slovakia after World War II. An Inside Look at 'April Agreement of 1946'*, Cambridge [Kanada] 1977.
- Stewart STEVEN *Výbušnina*, Praha 1991.
- Ladislav STÍSKAL: *Veci a vecičky Jozefa Lenárta*, Bratislava 2003.
- Mark M. STOLARIK: *Where is my Home. Slovak Immigration to North America (1870–2010)*, Bern 2012.
- Jaroslav STRAKA: *K dejinám protifašistického boja mládeže na Slovensku*, Bratislava 1974.

- Jiří SUK: Alexander Dubček – velký státník, nebo politický symbol? in: *Soudobé dějiny*, roč. 9, č. 1, 2002, s. 92–103.
- Jiří SUK: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*, Praha 2009.
- Ivan SVITÁK: *Nesnesitelné břemeno dějin*, Praha 1990.
- Ivan SVITÁK: *Dialektika dějin*, Köln 1989.
- Ludvík SVOBODA: *Cestami života II.*, Praha 1992.
- Marek SYRNÝ: *Slovenskí komunisti v rokoch 1939–1944*, Banská Bystrica 2013
- Marek SYRNÝ: Gustáv Husák a Komunistická strana Slovenska v Slovenskom národnom povstaní, in: B. Kinčok: *Gustáv Husák*, s. 88–115.
- Marek SYRNÝ: *Slovenskí demokrati '44–48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*, Banská Bystrica 2010.
- Marek SYRNÝ: Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947, in: Ondrej Podolec (ed.): *Február 1948 a Slovensko. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 14.–15. február 2008*, Bratislava 2008, s. 127–176.
- Marek SYRNÝ: Vzťah Komunistickej strany Slovenska a politického katolicizmu na Slovensku v rokoch 1945–1947, in: Xénia Šuchová (ed.): *Ludáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci?* Prešov 2006, s. 137–153.
- Marek SYRNÝ – Matej MEDVECKÝ: Zápisnice o výsluchu Viliama Širokého na Ústrední štátnej bezpečnosti, in: *Soudobé dějiny*, roč. 17, 2010, č. 1–2, s. 238–268.
- Karel SÝS – Dušan SPÁČIL (eds.): *Záhady 17. Listopadu*, Praha 2010.
- Georgij Chosrojevič ŠACHNAZAROV: *S voždjami i bez nich*. Moskva 2001
- Miroslav ŠESTÁK: *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 1998.
- Ota ŠIK: *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990.
- Vladimír ŠKUTINA: *Tak jsem tady s tím vápnem, pane Werichu!* Praha 1990.
- Milan ŠIMEČKA: *Konec nehybnosti*, Praha 1990.
- Milan ŠIMEČKA: *Obnovení pořádku*, Londýn 1984.
- Bohumil ŠIMON: *Klobouk od Brežněva*, Praha 1997.
- Ladislav ŠIMOVIČ: Gustáv Husák, in: *Listy*, roč. 40, 2010, č. 5, s. 36–45.
- Leonid ŠINKARJOV: *Všecko jsem skoro zapomněl... (Pokus o psychologickou skicu událostí v Československu 1968)*, Praha 2009.
- Jaroslav ŠOLC: *Slovensko v českej politike*, Banská Bystrica 1993.
- Roman ŠPERŇÁK: „Se soudružským pozdravem“ zůstávám dál. Rok 1968 v životě a díle Václava Krále, in: Bohumil Jiroušek a kol.: *Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice 2008, s. 403–411.
- Juraj ŠPITZER: *Proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu – za vyššiu ideovosť slovenskej literatúry*, Bratislava 1951.

- Antónia ŠTEFÁNIKOVÁ: Ekonomické aspekty normalizácie /1969–1989/, in: Norbert Kmet' – Juraj Marušiak (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*, Prešov 2003, s. 184–200.
- Michal ŠTEFANSKÝ: Gustáv Husák – prvý tajomník ÚV KSČ (1969–1970), in: *Historický časopis*, roč. 63, 2015, č. 2, s. 275–289.
- Michal ŠTEFANSKÝ: Medzinárodné súvislosti procesu s Vladimírom Clementisom, in: *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“: Praha 14.–16. dubna 2003*, Brno 2003, s. 356–366.
- Michal ŠTEFANSKÝ: Pokusy Gustáva Husák o návrat do politiky, in: Branislav Kinčok a kol.: *Gustáv Husák a jeho doba*, Bratislava 2015, s. 513–526.
- Michal ŠTEFANSKÝ: *Studená vojna. Slovensko 1946–1954*, Bratislava 2008.
- Martin ŠTEFEK: *Za fasádou jednoty. KSČ a SED po roce 1985*, Červený Kostelec 2014.
- Miroslav ŠTĚPÁN: *Zpověď vězně sametové revoluce*, Praha 1991.
- Lubomír ŠTROUGAL: *Paměti a úvahy*, Praha 2009.
- Lubomír ŠTROUGAL: *Ještě pár odpovědí*, Praha 2011.
- František ŠTVERÁK: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, Praha 2010.
- Anna ŠTVRTECKÁ: *Ján Osoha*, Bratislava 1970.
- Xénia ŠUCHOVÁ: 'Heslo autonómie lebo právo na odtrhnutie?...' (Komunistické ponímanie národnostnej a 'slovenskej' otázky do polovice 20. rokov, in: TÁŽ (ed.): *Ludáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci?* Prešov 2006, s. 24–52.
- Xénia ŠUCHOVÁ: *Idea československého štátu na Slovensku 1918–1939. Protagonisti, nositelia, oponenti*, Bratislava 2011.
- Zdislav ŠULC: *Psáno inkognito. Doba v zrcadle samizdatu (1968–1989)*, Praha 2000.
- Štefan ŠUTAJ: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*, Bratislava 1999.
- Marie ŠVERMOVÁ: *Vzpomínky*, Praha 2008.
- Ilona ŠVIHLÍKOVÁ: *Jak jsme se stali kolonií*, Praha 2015.
- Eduard TÁBORSKÝ: *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, Praha 1993.
- Ivan TESÁR: *KSČ a studenstvo v předmnichovské republice*, Praha 1980.
- Jan TESAŘ: Namiesto úvodu, in: Andrej Ferko: *Balada o dr. Gustávu Husákovi*, Bratislava 1997, s. 5–10.
- Jan TESAŘ: *Zamlčená diagnóza*, Praha 2003.
- Herta TKADLEČKOVÁ: *Dejiny Komsomolu na Slovensku 1918–1938*, Bratislava 1964.
- Josef TOMEŠ a kol.: *Český biografický slovník XX. století*, Praha – Litomyšl 1999.
- Ivo TRETERA: *Vzpomínky na Bohumila Hrabala a na život vůbec*, Praha – Litomyšl 2011.

- Oldřich TŮMA: Normalizace 1969–1971, in: Petr Blažek – Łukasz Kamiński – Rudolf Vévoda (eds.): *Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Varšava, 4.–5. září 2003*, Praha 2006, s. 210–221.
- Oldřich TŮMA: Husákův domeček z karet. V historii východního bloku byla normalizace docela všední příhodou, in: *Dějiny a současnost*, roč. 26, 2004, č. 4, s. 3–6.
- Ján UHER: Kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu, in: Michal Barnovský (ed.): *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945–1953. (Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 6.–8. decembra 1994)*, Bratislava 1995.
- Ján UHER: *Zo zákulisia rehabilitácií. Tajomstvo Kolderovej komisie*, Bratislava 2001.
- Ján URSÍNÝ: *Spomienky na Slovenské národne povstanie*, Liptovský Mikuláš 1994.
- Ján URSÍNÝ: *Z môjho života. Príspevok k vývoju slovenskej národnej myšlienky*, Martin 2000.
- Terézia URSÍNÝOVÁ (ed.) – Mária KIŠONOVÁ-HUBOVÁ: *Volali ma Mimi*, Bratislava 2001.
- Ludvík VACULÍK: *Český snář*, Brno 1990.
- Ludvík VACULÍK: *Nepaměti*, Brno 2008.
- Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha 2015.
- Lászlo VARGA: Rajkův proces, in: Jiří Pernes – Jan Foitzik (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“: Praha 14.–16. dubna 2003*, Brno 2003, s. 273–281.
- Zdeněk VAŠÍČEK – Françoise MAYER: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, Praha 2008.
- Martin VAŠŠ: *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918–1939)*, Martin 2011.
- Otakar VÁVRA: *Paměti aneb Moje filmové 100letí*, Praha 2011.
- Vladimír VENDRAŠKO (ed.): *Invaze. Československo 1968. Svědectví velitele. Na základě vyprávění Alexandra Michajloviče Majorova*, Praha 2014.
- Jozef VICEN: *Vo víroch rokov 1938–1988*, Bratislava 1999.
- Martin VIETOR: *Právnická fakulta Univerzity Komenského*, in: Branislav Varsik (ed.): *50. rokov Univerzity Komenského*, Bratislava 1969.
- František VNUK: *Kapitoly z dejín Komunistickej strany Slovenska*, Middletown 1968.
- František VNUK: *Neuveriteľné sprisahanie*, Trenčín 1993.
- Hela VOLANSKÁ: *Ako na cudzej svadbe*, Bratislava 2009.
- Vladimir Konstantinovič VOLKOV: *Instinkt samosochranenija: sovětskaja partokratija i „Pražskaja vesna“ 1968 goda*, in: Jan Němeček – Emil Voráček (eds.): *Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století / Česko-rossijskie otnošenija v 19–20 vekach*, Praha 2011, s. 105–132.
- Tat'jana Vladimirovna VOLOKITINA a kol.: *Moskva i Vostočnaja Jevropa. Stanovlenije političeskich režimov sovětskogo tipa. 1949–1953. Očerki istorii*, Moskva 2002.
- Jitka VONDROVÁ: Neznámé sovětské dokumenty k Pražskému jaru 1968, in: Jan Němeček – Emil Voráček (eds.): *Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století / Česko-rossijskie otnošenija v 19–20 vekach*, Praha 2011, s. 269–278.

- Emil VORÁČEK: Komunistická strana Československa v období let 1921–1948. Stručný pohled na výzkum historiků v České republice po listopadu 1989 s přihlédnutím k výzkumu zahraničnímu, in: Jan Němeček (ed.): *Reflexe dějin Československa 1918–1948 v historiografii na počátku 3. tisíciletí*, Praha 2008.
- Jaroslav VOREL – Alena ŠIMÁNKOVÁ (eds.): *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.*, Praha 2003.
- Pavla VOŠAHLÍKOVÁ – Marie MAKARIUSOVÁ (eds.): *Metodické problémy moderní biografistiky*, Praha 2010.
- Jiří VYKOUKAL – Bohuslav LITERA – Miroslav TEJCHMAN: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Praha 2000.
- Jan WANNER: *Brežněv a východní Evropa 1968–1982*, Praha 1995.
- Max WEBER – Miloš HAVELKA (ed.): *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 2009.
- Max WEBER: *Politika ako povolanie*, Bratislava 1990.
- Peter WEISS: KSS v období perestrojky a slabnúceho Husákovho vplyvu, in: Slavomír Michálek – Miroslav Londák a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013, s. 683–740.
- Kieran WILLIAMS: *The Prague Spring and its aftermath. Czechoslovak politics 1968–1970*, Cambridge 1997.
- Ella G. ZADOROŽŇUK: Gustáv Husák a Michail Gorbačov od apríla do apríla (1987–1988), in: S. Michálek – M. Londák a kol.: *Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013, s. 914–934.
- Dagmar ZÁHORSKÁ-LANTAYOVÁ: *Pokrokové študentské hnutie na Slovensku 1918–1938*, Bratislava 1974.
- Zdeněk VAŠÍČEK – Françoise MAYER: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, Praha 2008.
- Katarína ZAVACKÁ: Metamorfózy štátoprávneho postavenia Slovenska v Československu v rokoch 1948–1967. Od ústavy k ústave (1948–1960), in: Vladimír Goněc a kol. (eds.): *Česko-slovenská historická ročenka 1998*, Brno 1998, s. 17–29.
- Katarína ZAVACKÁ: O spoločných témach: zo života povereníka vnútra, in: N. Kmeť – M. Syrný a kol.: *Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*, Bratislava – Banská Bystrica 2013, s. 257–273.
- Marína ZAVACKÁ: Buržoázni nacionalisti? Slovenskí komunisti, in: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*, Brno 1998, s. 75–78.
- Ján ZELINKA: *Od romantiky k vede a politike (Spomienky, události, úvahy)*, Bratislava 2000.
- Milan ZEMKO: Od stranického reformátora k normalizátorovi. K publicistike Gustáva Husáka v rokoch 1963–1968, in: Slavomír Michálek – Miroslav Londák a kol.: *Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013, s. 531–542.
- Pavel ŽÁČEK: Husák jako objekt zájmu Státní bezpečnosti, in: Slavomír Michálek – Miroslav Londák a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013, s. 543–558.

Ernest ŽATKO: Prof. Dr. Jozef Kirschbaum, predstaviteľ našej bojovej generácie, in: Jozef Paučo (ed.): *Päťdesiatnik Dr. Jozef Kirschbaum*, Middletown [Pensylvania] 1968, s. 25–36.

Jozef ŽATKULIAK: Činnosť tzv. Husákovskej vládnej komisie a proces prípravy federalizácie Československa, in: Slavomír Michálek – Miroslav Londák a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*, Bratislava 2013, s. 559–582.

Jozef ŽATKULIAK: Deformácie ústavného zákona o československej federácii po októbri 1968, in: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 4, s. 473–485.

Jozef ŽATKULIAK a kol.: *November '89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*, Bratislava 2009.

Jozef ŽATKULIAK: Politické tlaky na podobu česko-slovenskej federácie na začiatku „normalizácie“ (od augusta 1968 do decembra 1970), in: *Historické štúdie*, roč. 44, Bratislava 2006, s. 199–219.

Jozef ŽATKULIAK: Realizácia ústavného zákona o československej federácii od októbra 1968, in: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 3, s. 356–369.

Jozef ŽATKULIAK: Spory o novú ústavu česko-slovenskej federácie v druhej polovici 80. rokov XX. storočia, in: *Historický časopis*, roč. 56, 2008, č. 1, s. 161–190.

Vladimír ŽIKEŠ: *Slovenské povstání bez mýtu a legend*, Praha 1990.

Martin ŽILÍNEK: *Pokrokové stredoškolské hnutie na Slovensku (1918–1949)*, Bratislava 1982.

PŘEHLED PUBLIKAČNÍ A ODBORNÉ ČINNOSTI

Ediční činnost

Dvě století nacionalismu. Pocta prof. Janu Rychlíkovi. FF UK v Praze – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2014, 429 s. ISBN: 978-80-87782-35-4.

Ve službách česko-slovenského porozumění/porozumenia. Pocta Vojtovi Čelkovi. Československé dokumentační středisko ve spolupráci s Fakultou politických věd a mezinárodních vztahů Univerzity Mateja Bela a s Muzeem SNP, Praha – Banská Bystrice 2016 (společně s Ivanem Gubou a Markem Syrným), 343 s. ISBN: 978-80-906181-0-7.

Odborné studie v recenzovaných časopisech

Gustáv Husák za II. světové války. In: *Slezský sborník*, 2012, roč. 110, č. 3–4, s. 239–270. ISSN: 0037-6833.

„Veľmi vehementne s celým srdcom, s celou dušou som sa do toho vrhol.“ Gustáv Husák ve hře o Slovensko (1945–1948). In: *Historie – Otázky – Problémy*, 2012, roč. 4, č. 1, s. 73–100. ISSN 1804-1132.

Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí. In: *Český časopis historický*, 2014, roč. 119, č. 2, s. 227–260. ISSN: 0862-6111.

Husák v Katyni? Mýty a realita jedného zájazdu. In: *Vojnová kronika* [vydává Muzeum Slovenského národného povstání] 2014, roč. 3, č. 2, s. 38–42. ISSN 1338-6379.

Gustáv Husák a mocenskopolitické zápasy v KSČ na príkladu prezidentské otázky (1969–1975). In: *Soudobé dějiny*, 2015, roč. 22, č. 3–4, s. 299–348. ISSN 1210-7050; též v anglické mutaci in: *Czech Journal of Contemporary History*, 2016, roč. 4, s. 104–128.

Odborné studie v kolektivních monografiích a sbornících

Mezi českým lvem a sovětskou hvězdou. Státoprávní představy slovenských komunistů během druhé světové války. In: KMEŤ, Norbert – SYRNÝ, Marek a kol. (eds.): *Odvalujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Ústav politických vied SAV – Muzeum SNP, Bratislava – Banská Bystrica 2013, s. 117–135. ISBN 978-80-89514-21-2.

Gustáv Husák a státoprávní otázka Slovenska do roku 1948. In: MICHÁLEK, Slavomír – LONDÁK, Miroslav a kol. (eds.): *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*, VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Bratislava 2013, s. 338–369. ISBN 978-80-224-1312-1.

Gustáv Husák, Alexander Mach a cesta na Ukrajinu v září 1941. In: MACHÁČEK, Michal (ed.): *Dvě století nacionalismu. Pocta prof. Janu Rychlíkovi*, FF UK v Praze – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2014, s. 236–247. ISBN: 978-80-87782-35-4.

Proti větru! Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí a jeho raná aktivistická činnost. In: KINČOK, Branislav a kol. *Gustáv Husák a jeho doba*. Ústav paměti národa, Bratislava 2015, s. 15–54. ISBN 978-80-89335-76-3.

Cesta Gustáva Husáka do vedení Komunistické strany Slovenska a jeho role při utváření Slovenské národní rady. In: LEPIŠ, Juraj a kol.: *Slovensko v roku 1943. Politika – armáda – spoločnosť*. Muzeum SNP, Banská Bystrica, s. 145–155. ISBN 978-80-89514-33-5.

„Už předem vyzradil konání tohoto pohovoru.“ Státní bezpečnost versus Vojtech Čelko. In: GUBA, Ivan – MACHÁČEK, Michal – SYRNÝ, Marek (eds.): *Ve službách česko-slovenského porozumění/porozumenia. Pocta Vojtovi Čelkovi*. Československé dokumentační středisko ve spolupráci s Fakultou politických věd a mezinárodních vztahů Univerzity Mateja Bela a s Muzeem SNP, Praha – Banská Bystrica 2016, s. 80–93. ISBN: 978-80-906181-0-7.

Příliš dusné objetí. Jozef Lettrich a komunisté. In: GUBA, Ivan – SYRNÝ, Marek a kol.: *Jozef Lettrich a jeho doba*, Nadácia Jozefa Lettricha v Martine ve spolupráci s Fakultou mezinárodních vztahov a politických vied Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici, Múzeom Slovenského národného povstania v Banské Bystrici a Historickým ústavom SAV v Bratislave, Martin 2016, s. 94–111. ISBN 978-80-972561-5-9.

Populárně vědecké články

Slovenské dějiny teprve čekají na své lidi. Mládí Gustáva Husáka. In: *Dějiny a současnost*, 2013, roč. 35, č. 1, s. 30–33. ISSN: 0418-5129.

Vůle slovenského národa. In: *Válka REVUE Speciál. Osvobození 1945* (10. 5. 2013), s. 30–32.

Za sovětské Slovensko! Příběh jedné polozapomenuté vize. In: *Tvorba* 2013, roč. 23, č. 4, s. 24–28. ISSN 1336-2526.

Husák za šestnáctou sovětskou republiku. In: *Válka REVUE Speciál. Největší záhady II. světové války* (7. 3. 2014), s. 51–53.

Nad Tatrou se bude blýskat. In: *Válka REVUE Speciál. 1944: Kontroverzní SNP* (6. 5. 2016), s. 8–11.

Další texty

V Ostravě se už potřetí mluvilo. Postřehy z mezinárodní konference o výuce soudobých dějin „I mlčení je lež“. In: *Historie – Otázky – Problémy*, 2012, roč. 4, č. 1, s. 144–146. ISSN 1804-1132.

Historik, který „poznal světlo a už více nechtěl tmu“. Za Jozefem Jablonickým. In: *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 4, 2012, č. 2, s. 127–128. ISSN 1804-1132.

Bibliografie prof. PhDr. Jana Rychlíka, DrSc. In: M. MACHÁČEK (ed.): *Dvě století nacionalismu. Pocta prof. Janu Rychlíkovi*. FF UK v Praze – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2014, s. 93–162 (společně s Václavou Horčákovou). ISBN: 978-80-87782-35-4.

Odpověď na anketní otázky. In: BERÁNEK, Jindřich a kol. (eds.): *68–89: Květy jara – plody podzimu. Sborník o médiích, hlavně však o těch, kdo je 17. 11. 1968 ještě vytvářeli, aby se tam směli vrátit až po 17. 11. 1989*. Syndikát novinářů ČR – Klub novinářů Pražského jara '68, Praha 2015, s. 411–412.

Trochu jiné vzpomínky. Miloslav Ransdorf očima kantora, kolegů a šéfa. In: *Britské listy*, 30. 1. 2016, online: <http://blisty.cz/art/80871.html>.

Také něco musím přenechat mladším silám. Rozhovor s Janem Rychlíkem. In: *mua.cas.cz*. Zpravodaj Masarykova ústavu a Archivu AVČR, v.v.i. 2014, Praha 2015, s. 23–25.

Bibliografie PhDr. Vojtecha Čelka. In: GUBA, Ivan – MACHÁČEK, Michal – SYRNÝ, Marek (eds.): *Ve službách česko-slovenského porozumění/porozumenia. Pocta Vojtovi Čelkovi*. Československé dokumentační středisko ve spolupráci s Fakultou politických věd a mezinárodních vztahů Univerzity Mateja Bela a s Muzeem SNP, Praha – Banská Bystrice 2016, s. 272–292. ISBN: 978-80-906181-0-7.

"Bol som vychovávaný do koča aj do voza": Rozhovor s Vojtechem Čelkem o životě, česko-slovenských vztazích i půjčování aut. In: *Tamtéž*, s. 60–79 (společně s Miroslavem Michelou)

Pohľad z Moskvy nie len na naše dejiny [interview s historičkou Valentinou Vladimirovnou Marjinou], *pro Historyweb*, 14. 6. 2017. <http://historyweb.dennikn.sk>

Encyklopedické heslo Státoprávní představy Gustáva Husáka. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedii českých právních dějin*. Aleš Čeněk – KEY Publishing s.r.o., Plzeň – Ostrava, 2017, 7 s. (v tisku)

Konferenční příspěvky

„*Ludia robia svoje dejiny sami. Slovenské dejiny čakajú na svojich ľuďí.*“ *Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí a raný aktivizmus* (příspěvek na vědecké mezinárodní konferenci Gustáv Husák a jeho doba 28.–29. 1. 2013 Bratislava; pořádáno slovenským Ústavem paměti národa a Právnickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislavě).

„*Gustáv Husák a státoprávní otázka Slovenska (do roku 1948)*“ (příspěvek na vědecké mezinárodní konferenci Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci 29.–30. 5. 2013 Praha; pořádáno Historickým ústavem SAV v Bratislavě a Ústavem pro studium totalitních režimů).

„*Geneze obrazu Gustáva Husáka v historiografii a veřejném diskurzu*“ (příspěvek na semináři Kult osobnosti v perspektivě výuky dějepisu 25. 7. 2013, Hodonín; organizováno Národním muzeem a Muzeem T. G. Masaryka v Hodoníně).

„*Cesta Gustáva Husáka do vedení Komunistické strany Slovenska a jeho role při utváření Slovenské národní rady*“ (příspěvek na vědecké konferenci Slovensko v roku 1943: politika, armáda, spoločnosť 25.–26. 9. 2013 Banská Bystrica; pořádáno Muzeem SNP v Banské Bystrici, Historickým ústavem SAV, Vojenským historickým ústavem v Bratislavě a Sekcí pro vojenské dějiny Slovenské historické společnosti při SAV).

„*Posametový prezident zapomnění. Obraz Gustáva Husáka*“, pořádáno Literární akademii soukromé vysoké školy Josefa Škvoreckého, 12. 11. 2014, Praha.

„*Příliš dusné objetí. Jozef Lettrich a komunisté*“ (příspěvek na konferenci Jozef Lettrich a jeho doba 23. 3. 2016 Martin; pořádáno Nadací Jozefa Lettricha, Muzeem Slovenského národního povstání, Ústavem politických věd SAV, Fakultou politických věd a mezinárodních vztahů UMB v Banské Bystrici, Jesseniovou lékařskou fakultou UK v Martině, Státním archivem v Bratislavě a Gymnáziem Mikuláše Galandy v Turčianských Teplicích).

„*Přátelé z bratislavských vináren? Komunisté a proces s Jozefem Tisem a Alexandrem Machem*“ 26. 4. 2017 Banská Bystrica; příspěvek na mezinárodní vědecké konferenci Slovensko a Európa v roku 1947, pořádáno Muzeem Slovenského národního povstání ve spolupráci s Historickým ústavem SAV v Bratislavě, Vojenským historickým ústavem v Bratislavě a Fakultou politických věd a mezinárodních vztahů UMB v Banské Bystrici.

Mediální ohlasy a vystoupení

JANCURA, Vladimír: Gustáv Husák: Bol som len na kozí chl p od šibenice. In: *Pravda*, příloha Víkend, roč. 23, 19. 1. 2013, č. 16, s. 28–29.

MIKUŠOVIČ, Dušan: Historik: Husák bol slabý, písali mu, nech si uživa dôchodok. In: [slovenský deník] *Sme* z 16. 11. 2013.

Účastník besedy Mesiáš Husák v rámci pořadu České televize *Historie.cs*, premiéra 25. 4. 2015.

JANCURA, Vladimír: Ako Slovák dobyl Pražský hrad. In: *Pravda, příloha Víkend* z 23. 5. 2015, roč. 25, č. 117, s. 28–29.

PALATA, Luboš: Historik: Husák položil základy, na ktorých stojí dnešné Slovensko. In: *SME, príloha*, 27. 5. 2015, s. 6–7.

ŠŤASTNÝ, Jiří (ed.): Gustáv Husák poskok Kremlu? Svéhlavý komunista pod dozorem Moskvy, říká historik. In: *Lidovky.cz*, 10. 1. 2016.

JANCURA, Vladimír (ed.): Husákov profil dokresľujú archívne objavy. In: *Pravda príloha Víkend*, 19. 3. 2016, roč. 26, č. 66, s. 22 a 26–28.

GRZNÁROVÁ, Iveta (ed.): Chladnokrvný kňaz komunizmu. Husákstory. In: *Magazín Hospodárskych novín*, roč. 2, č. 28, 22. 7. 2016, s. 18–21; upravená verze byla publikována též česky v časopisu *Téma*, roč. 3, č. 2, 13. 1. 2017, s. 16–19.

KERN, Miro (ed.): Bol prvý medzi rovnými. In: *Dennik N, príloha Víkend* 18. 11. 2016, roč. 2, s. 13.

HOŘENÍ, Monika: Debata o »začátku konce«. In: *Haló noviny* 27. 4. 2017.

Zapojení do vědeckých projektů

2013–2014 řešitel vnitřního grantu na FF UK: *Od hrdiny přes zeleno-černorudého komunistu z bratislavských vináren k prezidentu zapomnění. Obraz Gustáva Husáka v průběhu 20. a 21. století: život, mýtus a česko-slovenská diference.*

2013–2016 zapojení v Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram *Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách.*

Odborný konzultant a řešeršista

Filmový cyklus *Prvá* – dokumentární portréty Slovenek, které se jako „první“ prosadily v různých oblastech života, Hitchhiker Films:

- *Režisérka Magda Husáková-Lokvencová*, režie Zuzana Liová, 2014.
- *Fotografka Irena Blühová*, režie Lenka Moravčíková-Chovanec, 2014.
- *Astronomka Ludmila Pajdušáková*, režie Lenka Moravčíková-Chovanec, 2015.
- *Letkyně Ludmila Šapošniková*, režie Marek Šulík, 2016.

Biografický film o Alexandru Dubčekovi, režie Peter Krištúfek (realizace pozastavena z finančních důvodů).

Mezinárodní dokumentární film *1968mm*, který pojednává o roku 1968 na příkladu lidských osudů v různých zemích světa, Pink Productions (realizuje se).

Životopisný hraný film *František Kriegel: Muž, který stál v cestě*, režie a scénář Ivan Fíla, Bio Illusion (realizuje se).

Dokumentární filmový cyklus *Rudí prezidenti*, spolupráce na dílu o Gustávu Husákovi, režie Petra Všelichová, Česká televize (realizuje se).

Přednášková činnost

Prezentace oboru historie a Filozofické fakulty UK v Praze na Gymnáziu U Libeňského zámku 1, Praha 8 (10. 1. 2011).

Přednáška Gustáv Husák za druhé světové války, Ústav českých dějin FF UK v Praze, dále ÚČD (15. 5. 2012).

Panelista v diskuzním večeru věnovaném osobnosti Gustáva Husáka pořádaném slovenským Ústavem paměti národa v Bratislavě (28. 1. 2013).

Přednáška Ze slovenské dědiny na Pražský hrad. Příběh vzestupů a pádů Gustáva Husáka v Husitském muzeu v Táboře (23. 4. 2013).

Přednáška o politickém vývoji v ČSSR v mezinárodních souvislostech 60. let; Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Technická univerzita v Liberci, dále FP TUL (9. 4. 2013).

Přednáška o politickém vývoji v Československu v 60. letech; ÚČD FF UK (11. 4. 2013).

Přednáška Autonomistické hnutí na Slovensku ve 20. a 30. letech 20. stol., FP TUL (6. 11. 2013).

Přednáška Slovenská společnost v počátku let třicátých v rámci cyklu přednášek programu celoživotního vzdělávání; Husitská teologická fakulta UK v Praze (25. 2. 2014).

Přednáška o Gustávu Husákovi v době meziválečné a v časech II. světové války; ÚČD FF UK (25. 3. 2014).

Přednáška o česko-slovenských vztazích v 60. letech, ÚČD FF UK (4. 11. 2014).

Přednáška o životě Gustáva Husáka, FP TUL (5. 11. a 26. 11. 2014).

Přednáška Vývoj obrazu Gustáva Husáka v české a slovenské společnosti, ÚČD FF UK (25. 11. a 2. 12. 2014).

Přednáška Gustáv Husák a česko-slovenské vztahy ve 20. století v kavárně Friends (17. 4. 2015).

Přednáška Odboj na Slovensku v období II. světové války; ÚČD FF UK (21. 4. 2015).

Přednáška Kauza slovenského buržoazního nacionalismu; ÚČD FF UK (12. 5. 2015).

Přednáška Československo-sovětské vztahy 1945–1969; FP TUL (14. 10. a 21. 10. 2015).

Přednáška Autonomistické hnutí na Slovensku v meziválečném období; FP TUL (14. 10. 2015).

Přednáška Hospodářský, sociální a politický vývoj meziválečného Československa; FP TUL (21. 10. 2015).

Přednáška Mít svůj stát znamená život? Odboj na Slovensku a geneze jeho odrazu v rámci cyklu přednášek programu celoživotního vzdělávání; Husitská teologická fakulta UK v Praze; (8. 12. 2015).

Přednáška Odboj na Slovensku za II. světové války a osvobození Československa; FP TUL (9. 10. a 16. 12. 2015).

Přednáška Politické dějiny Československa a jeho zahraniční politika 70. a 80. let; FP TUL (9. 10. a 16. 12. 2015).

Přednáška Gustáv Husák – muž Československého jara? Klub novinářů Pražského jara, Syndikát novinářů ČR, Praha (31. 3. 2016).

Příspěvek Ludmila Pajdušáková. Náhled do historikovy „kuchyně“ – prezentace o práci na dokumentárním filmu o dotyčné pro Historickou skupinu České astronomické společnosti (4. 5. 2016).

Přednášky o česko-slovenských vztazích ve 20. století, ÚČD FF UK (18. a 25. 10. a 1. 11. 2016).

Přednáška Slovensko v letech 1945–1948 v rámci cyklu přednášek programu celoživotního vzdělávání; Husitská teologická fakulta UK v Praze (15. 11. 2016).

Přednáška o Gustávu Husákovi v období tzv. normalizace, ÚČD FF UK (14. 3. 2017).

Příspěvek na besedě “Začátek konce” u příležitosti 30. výročí návštěvy M. S. Gorbačova v Československu, spoluorganizátor Nadace Železná opona (24. 4. 2017).

Příspěvek na vzpomínkovém setkání na paní Ing. Boženu Fukovou, poslední poslankyni, která hlasovala 18. října 1968 proti legalizaci pobytu sovětských vojsk na československém území, organizováno Společností M. S. Štefánika ve spolupráci se Slovenským domem v Praze (6. 6. 2017).

Zahraniční pobyty

6. únor – 28. červen 2011 Filozofická fakulta Komenského univerzity v Bratislavě, Katedra slovenských dějin (Erasmus).

3. září 2012 – 1. únor 2013 Historický ústav Slovenské akademie věd v Bratislavě (Intra-Visegrad Scholarships).

28. září – 20. říjen 2013 badatelský pobyt v USA (Archiv Čechů a Slováků v zahraničí v Chicagu, Illinois; Slovenský institut v Clevelandu, Ohio; Archiv Historické Pensylvánské společnosti ve Philadelphii; Congress Library, Washington DC.).

1. duben – 31. květen 2014 Fakulta historie Moskevské státní univerzity M. V. Lomonosova, Katedra dějin jižních a západních Slovanů, spojeno s archivním výzkumem v Ruském státním archivu soudobých dějin; v Ruském státním archivu sociálních a politických dějin a Archivu ministerstva zahraničních věcí Ruské federace (v rámci meziuniverzitní výměny).

24.–30. dubna 2016 badatelský pobyt v Moskvě (Ruský státní archiv soudobých dějin) spojený s prací na filmovém projektu o životě Františka Kriegla.

Průběžně od r. 2013 1 až 3 týdenní badatelské pobyty na Slovensku, zvláště v Bratislavě.

Ocenění

2011, II. místo v soutěži *O cenu ministra obrany* za práci *Gustáv Husák za II. světové války*

2012, *Cena Edvarda Beneše I. stupně* v kategorii historie 20. století za diplomovou práci *Gustáv Husák v kauze slovenského buržoazního nacionalismu*